

#2(54), 2020 часть 6
Восточно Европейский научный журнал
(Москва, Россия)
Журнал зарегистрирован и издается в России
В журнале публикуются статьи по всем
научным направлениям.
Журнал издается на русском, английском,
польском и немецком языках.

Статьи принимаются до 30 числа каждого
месяца.
Периодичность: 12 номеров в год.
Формат - A4, цветная печать
Все статьи рецензируются
Каждый автор получает одну бесплатную
печатную копию журнала
Бесплатный доступ к электронной версии
журнала.

Редакционная коллегия

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska
im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet
Warszawski)

#2(54), 2020 part 6
Eastern European Scientific Journal
(Moscow, Russia)
The journal is registered and published in Russia
The journal publishes articles on all scientific areas.
The journal is published in Russian, English,
Polish and German.

Articles are accepted till the 30th day of each
month.
Periodicity: 12 issues per year.
Format - A4, color printing
All articles are reviewed
Each author receives one free printed copy of the
journal
Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska
im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet
Warszawski)

**Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska
im. Tadeusza Kościuszki)**
Peter Clarkwood(University College London)
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
**Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)**
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 экземпляров.
Отпечатано в ООО «Логика+»
125040, г. Москва, Россия
проспект Ленинградский, дом 1,
помещение 8Н, КОМ. 1
«Восточно Европейский Научный Журнал»
Электронная почта: info@eesa-journal.com,
<https://eesa-journal.com/>

**Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska
im. Tadeusza Kościuszki)**
Peter Clarkwood(University College London)
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
**Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)**
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.
Printed by Logika + LLC
125040, Moscow, Russia
Leningradsky prospect, building 1,
8N, flat. 1
"East European Scientific Journal"
Email: info@eesa-journal.com,
<https://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

Экономические науки

Torosyan S. THE NATURAL FEATURES OF THE REAL ESTATE MARKET . DYNAMIC USE AND VALUE DURING THE LIFE CYCLE.....	4
Honcharuk I., Babyna O. DOMINANT TRENDS OF INNOVATION AND INVESTMENT ACTIVITIES IN THE DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES	6
Денисова И.П., Рукина С.Н. РОСТ СОБСТВЕННЫХ ДОХОДОВ БЮДЖЕТА ПЕНСИОННОГО ФОНДА РОССИИ КАК УСЛОВИЕ УСТОЙЧИВОСТИ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ	13
Кадол Н.Ф. РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СТРАНАХ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА	16
Лір В.Е. ЛОГІКО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА РОЛЬ ДЕРЖАВИ ТА РИНКУ В АЛОКАЦІЇ РЕСУРСІВ ..	21
Мулик Я.І. ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	27
Пиртко М.С. ОЦІНЮВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ФІНАНСОВОЇ ДОСТАТНОСТІ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	38
Шиндялова Т.Н., Самниашвили. А.Д. НЕОБХОДИМОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ ЗАТРАТАМИ НА ПРИМЕРЕ ДОРОЖНО-СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ВОЛГОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ.....	44
Слатвінська М.О. ПРИНЦИПИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	47
Жолболдуева Д.Ш., Толонов Э.Н. ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КЫРГЫЗСТАНЕ.	53
Толонов Э.Н., Жолболдуева Д.Ш. ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА НА ЭКОНОМИКУ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ	55
Ыдырыс С.С., Ергобек Д.К. МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ	58

Torosyan Suren
Applicant IN Economics
Republic Of Armenia

THE NATURAL FEATURES OF THE REAL ESTATE MARKET . DYNAMIC USE AND VALUE DURING THE LIFE CYCLE

Annotation. The article summarizes the peculiarities and benefits of the real estate market. Graphs have shown that the initial properties of any real estate object are changed during the use, leading to loss of consumer properties and consequently a decrease in usefulness. But this general pattern; that is, real estate objects can be used in three different ways: to meet specific needs (targeted consumption) as a commodity and as a source of income.

Keywords: *real estate market, property, management object, offer, savings, economic growth, utility :*

One of the cornerstones of economic reform in the Republic of Armenia is the real estate market. In this area our republic has achieved some results. In particular, the following changes have been recorded in the development of the RA real estate market: [1]

- Real estate, being the basis of the life activity of the individual and the whole society, is a unique object of market circulation, ownership and management. This situation is accepted by all and is taken into account by the establishment of a system of control by the state to ensure the efficient use of real estate at all stages of its operation.

- Real estate forms the basis of national wealth. Especially in real estate objects - structures, structures, constructions, built areas, the work of previous generations is accumulated in a consistent and consistent manner, ensuring a decent standard of living both now and in the future. According to various estimates, real estate in all its forms makes up about half of all accumulated world wealth.

- The real estate market is a unique generator of the country's economic growth. Initially, real estate objects of various significance are investing most of their funds, which ultimately results in the creation of quality supply and demand and ensures the development of positive macroeconomic dynamics.

The complexity and versatility of real estate, the variety of market approaches and the types of use make it necessary to create an effective system. The factors affecting supply and demand in modern market relations are varied. In general, these factors are classified as price and non-price factors.

Supply is the quantity of goods and services that producers, at equal terms, are ready to offer at a specific price for a specified period of time and agree to offer in the market. The bid change, depending on the price factors, occurs on the bid curve, moving the bid size up or down. Non-price factors shift the bid curve to the right or left, depending on whether the bid rises or not [2].

The non-price factors influencing the bid are [3]:

1. Resource prices. Lowering them helps to reduce production costs and increase supply, that is, the supply curve is shifting to the right.

2. Technology whose refinement reduces production costs and increases supply

3. Taxes and subsidies. Raising taxes increases production costs and reduces supply.

4. Prices of other products.

5. Expectations.

6. Number of sellers in the market

Depending on the price factors, the demand shift occurs right on the curve, shifting the quantity of demand up or down. Non-price factors shift the demand curve to the right if demand increases and to the left if it decreases.

The non-price factors affecting demand are [3]:

1. Income of the population. As a rule, the demand for high-quality, high-quality goods rises as revenue increases. Naturally high-income populations have the opportunity to acquire more goods and vice versa.

2. Demand and Price of Replacement and Supplementary Products. When the price of one commodity goes up, its demand decreases, but at the same time the demand for another commodity goes up. Complementary products accompany each other during use. In this case, the increase in demand for one product leads to the increase in demand for another.

3. Market size. As a rule, the larger the supply volumes, the lower the price and hence the greater the demand.

4. Number of buyers. There is a direct dependency here: the more consumers, the greater the demand

5. Customers' taste, preferences and national characteristics. Consumers' tastes and tastes are shaped by the influence of society, traditions, advertising and other factors.

6. Expectations. Consumer expectations are related to changes in prices for goods and services or changes in earnings. If prices are expected to rise in the future, this will force consumers to buy more products now.

7. Advertising. This often creates demand, especially when it comes to products that consumers are not yet familiar with. Well-organized advertising promotes demand growth, which shifts demand curve to the right

All of these factors also apply to real estate, as real estate is a unique commodity, let's look at the loss of

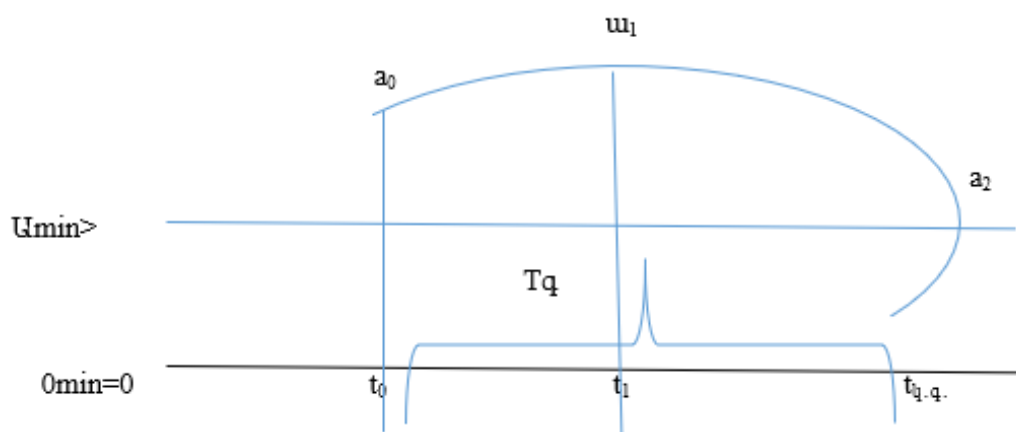
usefulness that occurs over time, not at an equal rate, but at an increasing rate. This is due to the fact that during the use of the economic good (thing) it accumulates various injuries in its "physical body", which after a certain time become irreversible. All of these processes result in an irreversible loss of usefulness.

The following conclusion can be drawn from the above: the life cycle of economic goods differs from the classical model of cyclical processes. According to this model, the cycle has three successive stages, namely: growth "stability" decline. As already mentioned, the use (consumption) of economic good and its life cycle begins when $O = O_{\max}$. This means that for economic prosperity there is simply no stage of growth and the life cycle has a dual nature. stability $\rightarrow$ decline. It should also be noted that the period of use for a number of economic benefits is quite limited and the lifecycle becomes just one point. Loss of usefulness occurs immediately from $O = O_{\max}$ to $O = 0$, with the

economic benefit typically ceasing to exist physically (just as it is with food).

The dynamics of value (A) are somewhat different. It is evident that its changes over time are of the same nature as usefulness over time, that is when $O = O_{\max}$, then $A = A_{\max}$, $O = O_{\min}$, $A = A_{\min}$. However, in cases where the life cycle of economic good is long enough, there is a difference between the values of Min and A min. If $O_{\min} = 0$, then $A_{\min} \rightarrow 0$ and $A_{\min} > 0$ (the magnitude of the overrun does not matter in principle). This is explained by the fact that although the usefulness of such benefits at the end of the life cycle is completely exhausted, they do not disappear in the physical sense. There are some natural parts that can in some cases be realized and obtained at least part of the initial good value $\Delta A > 0$ (as a rule, this magnitude is called the "value of returned materials").

Graphically the dynamics of O and A will look like this (Graph 1):

Graph 1: The usefulness and value dynamics over the lifecycle [4]

The above can also be fully attributed to real estate. In the course of use, the original properties of any real estate object are also modified, leading to the loss of consumer properties and consequently a reduction in utility. However, this general pattern has its peculiarities with the fact that real estate objects can be used in three different ways: to meet specific needs (targeted consumption) as a commodity and as a source of income. Therefore, it is necessary to determine the utility (O) and the value (A) dynamics for the last two variants (graphical 1 corresponds to the first version). In essence, this means that it is necessary to determine

t_0 and t_c for real estate - commodity and real estate - source of income.

References:

- <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=74090>
- https://www.cadastre.am/storage/files/news/news_8038045046_1_Hodvac_2019.pdf
- Liu H., Zhang H. Real Estate and Society Economy. Tsinghua University Press, 2009.
- Белых Л. П. Управление портфелем недвижимости. М.: ИНФРА-М, 2008. С. 124.

Honcharuk Inna

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Economics,
Vice-Rector of Scientific and Innovative Activity,
Vinnytsia National Agrarian University*

Babyna Olha

*Assistant of the Department
of Agrarian Management,
Vinnytsia National Agrarian University*

DOMINANT TRENDS OF INNOVATION AND INVESTMENT ACTIVITIES IN THE DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES

Інна Гончарук

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики,
проректор по научной и инновационной деятельности
Винницкий национальный аграрный университет*

Ольга Бабина

*ассистент кафедры аграрного менеджмента
Винницкий национальный аграрный университет*

ДОМИНАНТНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ

Summary. In order to determine the main tendencies of innovation and investment activity in the development of alternative energy sources (AES), the analysis of foreign experience of the countries of Europe, the USA and Asia was carried out. The innovative waves of development of industrial consumption of energy resources are considered in the article. The structure of regional energy consumption by fuel types is analyzed. The structure of world energy consumption in oil equivalent has been estimated. The distribution of world consumption of alternative energy sources by countries and types is investigated. The research identified the world leaders in the development of alternative energy sources, which are the EU countries. Alternative energy is dynamically developing not only in a number of developed countries, but also in developing countries, which have realized the benefits of using alternative energy sources and are actively developing this energy sector. The dynamics of investments in the development of alternative energy sources are considered. It is determined, that in the conditions of sufficient wind and solar potential and not always predicted prices for oil, as well as expensive infrastructure for oil transportation, alternative energy sources are beginning to compete successfully with traditional energy.

Аннотация. Для определения основных тенденции инновационно-инвестиционной деятельности в развитии альтернативных источников энергии осуществлен анализ зарубежного опыта стран Европы, США и Азии. В статье рассмотрены инновационные волны развития промышленного потребления энергетических ресурсов. Проанализирована структура регионального энергопотребления по видам топлива. Проведена оценка структуры мирового потребления энергоносителей в нефтяном эквиваленте. Исследовано распределение мирового потребления альтернативных источников энергии по странам и видам. В результате исследований определены мировые лидеры в развитии альтернативных источников энергии, которыми являются страны ЕС. Альтернативная энергетика динамично развивается не только в ряде развитых стран, но и развивающихся стран, которые, осознали выгоду применения альтернативных источников энергии и активно развивают эту отрасль энергетики. Рассмотрена динамика инвестиций в развитие альтернативных источников энергии. Определено, что в условиях достаточного ветрового и солнечного потенциала и не всегда предсказуемых цен на нефть, а также дорогостоящей инфраструктуры для транспортировки нефтепродуктов, альтернативные источники энергии начинают успешно конкурировать с традиционной энергетикой.

Keywords: *energy efficiency, alternative energy sources, energy market, energy consumption, energy resources, innovations, investments.*

Ключевые слова: *Энергоэффективность, альтернативные источники энергии, энергетический рынок, энергопотребление, энергетические ресурсы, инновации, инвестиции.*

Formulation of the problem. Energy as a basis for civilization affects the direction and pace of economic and social development of the world, its security and international relations. Almost all aspects

of human life in one way or another related to energy conversion and use.

The exclusive ownership of certain countries' energy reserves enables these countries to dictate their own conditions. Over the last fifty years, exploration of deposits has grown significantly, which has significantly strengthened the position of exporting countries, which are able not only to meet domestic demand for energy, but also to act as a major supplier in the world market. The increase in the number of exporters causes the complexity of harmonizing their behavior, which directly affects the structure of energy consumption.

The economic potential of a country largely depends on the state of its energy resources and the conditions of their use. Recently, more and more attention is being paid to the reliable and stable economically efficient provision of the world economy with energy resources, which is one of the main tasks, the solution of which is the basis for the existence and gradual development of civilization, the key to its energy security and an indicator of the quality of life of the population.

The rapid increase in the number of population, transport, and worldwide production leads to an

increase of energy consumption, which, in turn, causes a great load on the environment.

Therefore, it becomes evident, that in order to grow economically and improve the environmental situation, it is necessary to develop actively the use of alternative energy sources and to increase energy efficiency.

Analysis of recent research and publications.

Issues of energy security and innovation and investment development of alternative sources in this field have recently been increasingly covered by domestic and foreign scientists, such as Twidel J., Weir A., Schumpeter J. [1], Ivanov A.S. [4], Romanchuk Y. [10].

Formulating the goals of the article. Research of world trends of innovation and investment activity in the development of alternative energy sources.

Presenting of the main research material. J. Twidel and A. Weir [1], based on the historical formation of the world energy market, distinguish four innovative waves of its development according to the concept of J. Schumpeter, which are related to the industrial consumption of certain types of energy resources (Fig. 1).

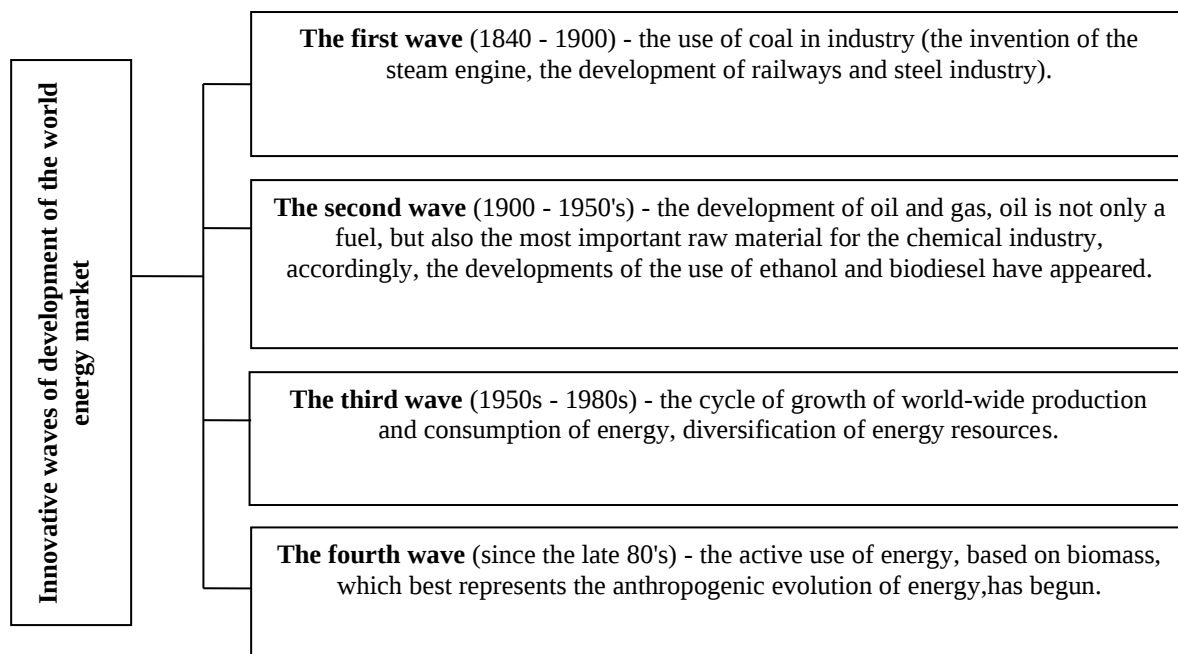

Fig. 1. Innovative waves of development of industrial consumption of energy resources
Source: compiled by the author [1].

The third innovation wave culminated in an increase in global energy production and consumption, as a result, the environmental load has increased by five times in fifty years. This cycle actualized the problems of caring for energy and set before humanity the question of the possibility of complete depletion of non-renewable natural resources. Accordingly, the concept of sustainable development was formed, through which previously unrelated trends in energy intensity and energy efficiency have begun to be considered in a single direction of reducing overall energy consumption.

Thus, becoming the first open-source fuel, biofuel has retained its importance and, through the improvement of innovative technologies, has made its way from one of the most environmentally damaging sources of energy to the status of promising and clean fuel.

The current structure of primary energy consumption in different countries is diverse and is determined by the availability of natural resources, transport capacities and the formed specificity of internal needs (Fig. 2).

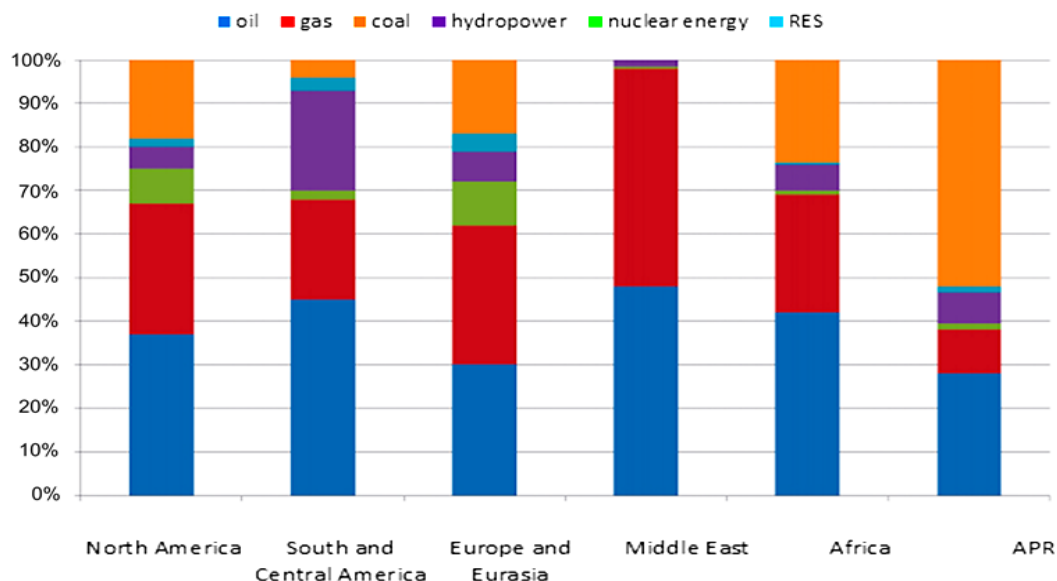

Fig. 2. Structure of regional energy consumption by fuels at the beginning of 2019,%.
Source: compiled by the author [2].

The structure of regional energy consumption proves that most countries focus on the use of local and regional energy, which determine the priorities of industrial and household consumption. In particular, coal remains the main fuel in

some countries, the highest share of which in energy consumption in 2018 was:

South Africa - 72.4%, China – 67.2%, India – 55.3%, Poland – 55.6% .

Some countries realize the benefits by providing hydropower, for example, in Norway the share of hydroelectric power in total primary energy production is 65.2%, in countries such as Brazil, Colombia, Canada, Austria, Sweden, Switzerland water consumption ranges from 24% to 28% [2].

The current situation on the world energy market is characterized by the intensification of globalization processes – mono-product and local energy markets have evolved towards global markets for individual energy resources, which is accompanied by increased competition and contradictions between major players in international energy markets (the main consumers of energy resources are highly developed countries and Asian countries while the major share of the world's

hydrocarbon reserves is concentrated in a relatively small group of developing countries).

Therefore, the world energy market can be considered as a global market ,at the same time it remains segmented. This is mainly due to the fact, that the energy capacity of certain regions depends on the extraction of energy from specific fields. In particular, the range of many refineries have little adaptation to oil of different varieties.

It should be noted that the oil market as a system component of the global energy market is influenced by three main factors that determine pricing: supply and demand (but, unlike other markets, this factor is not determinative), geopolitics, and the desire for oil producers to generate a steady flow of financial resources from the sale of raw materials.

To assess the dynamics of the structure of world energy consumption in Table 1. the growth rates of each type of energy in oil equivalent are calculated.

Estimated growth rates show, that the renewable energy market has been most actively developing in the last nine years, the growth of which amounted to 211.1%. A significant increase is observed in the coal market, which is 36.7%, and in the hydropower market – 24.5%.

Table 1.

Structure of world energy consumption in oil equivalent for 2010 – 2018, million tons.

Type of energy	Years									Growth rate 2018/2010 %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
oil, million tons	4040.2	4085.1	4138.9	4185.1	4210.4	4265.7	4278.4	4314.6	4328.4	-
in% compared to the previous year	-	101.1	101.3	101.1	100.6	101.3	100.3	100.8	100.3	107.1
gas, million tons	3180.8	3233.0	3310.0	3347.6	3378.3	3416.2	3443.7	3462.8	3513.6	-
in% compared to the previous year	-	101.6	102.4	101.1	100.9	101.1	100.8	100.6	101.5	110.4
coal, million tons	3469.1	3630.3	3723.7	3826.7	3928.5	4085.8	4172.6	4280.2	4396.4	-
in% compared to the previous year	-	104.6	102.6	102.8	102.7	104.0	102.1	102.6	102.7	126.7
nuclear energy, million tons	626.2	600.7	559.9	563.2	561.4	552.3	549.7	545.3	548.1	-
in% compared to the previous year	-	95.9	93.2	100.6	99.7	98.4	99.5	99.2	100.5	87.5
hydropower, million tons	783.9	795.8	833.6	855.8	882.3	906.8	924.5	951.4	976.2	-
in% compared to the previous year	-	101.5	104.7	102.7	103.1	102.8	102.0	102.9	102.6	124.5
AES, million tons	168.0	204.9	240.8	279.3	314.6	373.5	421.3	485.5	522.7	-
in% compared to the previous year	-	122.0	117.5	116.0	112.6	118.7	112.8	115.2	107.7	311.1

Source: calculated by author [3]

The accelerating growth rates of natural gas markets in comparison with the oil market are significant – 10.4% against 7.1%. It should also be noted the

reduction of the nuclear energy market, which is 12.5% (Table 1.).

Thus, the world market of energy resources in modern conditions is characterized by increasing of the degree of uncertainty, which is manifested in the following trends:

- reduction of global energy resources;
- increase of demand and level of prices for fuel and energy resources;
- diversification of energy sources;
- monopolization of the energy market by the countries with the largest FER reserves;
- innovative renewal of energy production processes;
- exacerbation of environmental problems.

Each country wants to have its own energy resources and not to be dependent on energy donor-countries. Therefore, in the modern conditions of management, the energy market is becoming more

diversified, in particular, both the ways of extracting energy and the directions of its use are being updated.

The market for alternative (renewable) energy sources began to form relatively recently, and is in the stage of its active development now. Demand for the industrial use of alternative energy sources has formed in the second half of the twentieth century, when the transformation of the oil market, the creation of the OPEC oil cartel and further oil and economic crises of the 1970s found the vulnerability of Western countries - importers of hydrocarbons from foreign supplies of raw materials.

At the beginning of the 21st century, these states directed the accumulated experience of scientific development to their realization, choosing the course of transition to the new (6th) technological way and outlined the innovative goal – the creation of low carbon economy based on the latest achievements of science and technology.

As a result, alternative energy, such as energy efficiency, energy conservation, and the sector of environmental pollution reduction, has been given

the status of "new growth points" and has become a priorities for large-scale state

support [4].

The main directions of changing energy priorities were set out in the UN Conceptual Documents adopted at the conferences of this organization: in 2012 (transition to sustainable development and “green” economy) [5], in September 2015 (adoption of Sustainable Development Goals for Humanity and All countries by 2030) [6], in December 2015 (ways to reduce greenhouse gas (GHG) emissions due to the problem of global climate change) [7].

It should be noted the growing interest of international organizations in the development of alternative energy sources, in particular, several landmark international conferences, discussing the importance of AES and their development prospects: (The World Summit for Sustainable Development 2002 in Johannesburg (WSSD)) in 2002; The World International Renewable Energy Conference in Bonn; (The G-8 Gleneagles Dialogue), Gleneagles, Scotland (UK), in 2005; The International Conference on Renewable Energy in Beijing (Beijing International Renewable Energy Conference, 2005).

At the Bonn conference, it was decided to create an International Renewable Energy Agency (IRENA). Later, in January 2009, during the constituent conference held in Bonn with the participation of 120 countries, the first large international organization for the development of alternative energy sources was created, the initiative of which was created by Germany [8]. The Agency aims to take a proper place in the global energy sector, alongside the International Atomic Energy Agency (IAEA) and the International Energy Agency (IEA). At present, 152 countries are members of IRENA and 28 countries have begun the process of joining the organization.

In 2016, the process of joining the IRENA was started in Ukraine. Thus, according to the Decree of the President of Ukraine of May 10, 2016 No. 200/2016 [9], an application for membership of Ukraine in IRENA was sent, on which the IRENA member states did not express any objections or remarks.

The main areas of IRENA's activity are the creation of framework conditions for the use of alternative energy sources (as well as financing and

granting of appropriate technologies for their application), as well as granting of consulting services. The purpose of formation of this agency is to stimulate the development of renewable energy sources, which in turn must resolve the issues of energy security, environmental protection, unemployment and economic development of countries.

Ukraine's membership in IRENA primarily provides an opportunity to apply for an Aburban Development Fund to finance “green” projects, which offers long-term preferential loans of 1–2% for up to 20 years. In addition, Ukraine's accession to IRENA will allow:

- to receive IRENA's assistance in improving the legislative framework, attracting investment and capacity building of alternative energy;
- to provide additional guarantees to potential foreign investors in investing in “green projects” in Ukraine;
- to work closely with developed countries in the development of alternative energy sources;
- to access IRENA databases on the latest technologies and developments, world best practices and effective financing mechanisms for “clean” energy projects.

Recently, the use of alternative energy sources has become quite popular, but their share in the overall structure of global energy consumption is small. The leaders in the development of alternative energy sources are EU countries, where a share of alternative energy in total energy consumption is 14% (Fig. 3).

As it is shown in Fig. 3, the EU countries account for 42% of world renewable energy consumption. In the last decade, the share of alternative energy sources in the EU's energy balance increased more than 5 times: from 1.8% in 2008 to 6.9% at the end of 2018. Some countries' progress in alternative energy development is already noticeable: the share of alternative energy sources in energy consumption has increased in Spain from 2.5% to 12.6%, in Germany - from 1.9% to 9.1%, in Italy – from 1.4 % to 8.2%, in the UK – from 0.7% to 5.4% in, France – from 0.4% to 2.4%.

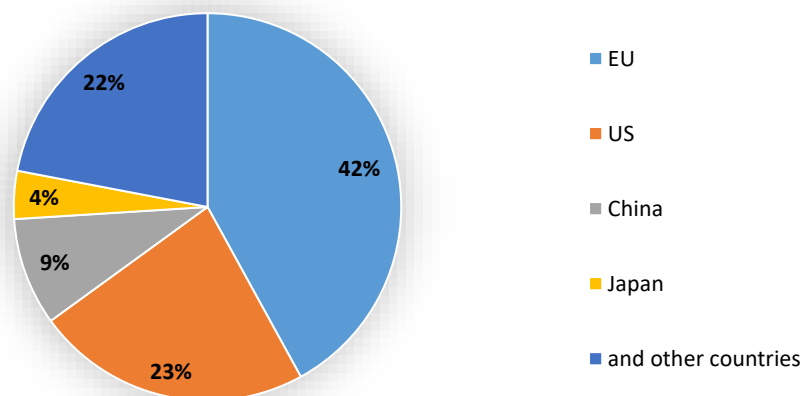

Fig. 3. Distribution of world alternative energy consumption by countries, 2018.
Source: calculated by author [10]

The share of the United States in the global consumption of alternative energy is 23%, China – 9%, Japan – 4%. At the same time, most countries continue to use traditional fuels and energy, despite the fact that the UN strategic direction for 2030 is to double the share of renewable energy in the global energy balance.

The most important indicators, that characterize the development of alternative energy sources, are the dynamics of renewable energy production in the world and in individual countries, the structure of renewable energy production by sources of generation, investments in this industry and their profitability.

The installed capacity of alternative energy in the world as of 2018 reaches 2 011 GW (for comparison, in 2008 it was less than 1 thousand – 992 GW). 55% or

1,122 GW of this value accounts for hydropower (Fig. 4.).

Wind and solar power account for most of the remaining capacity – 467 and 296 GW respectively, bioenergy – 110 GW. Other sources include 13 GW of geothermal power and 500 megawatts of marine (wave, tidal) power.

In the structure of alternative energy sources, except for hydropower, wind energy is the most important, accounting for 23% of total ADE capacity. It is used in many countries around the world, among which China is a leader (91 GW),

USA (61 GW), Germany (34 GW), Spain (23 GW), Italy (8.6 GW) and India (20 GW) [12].

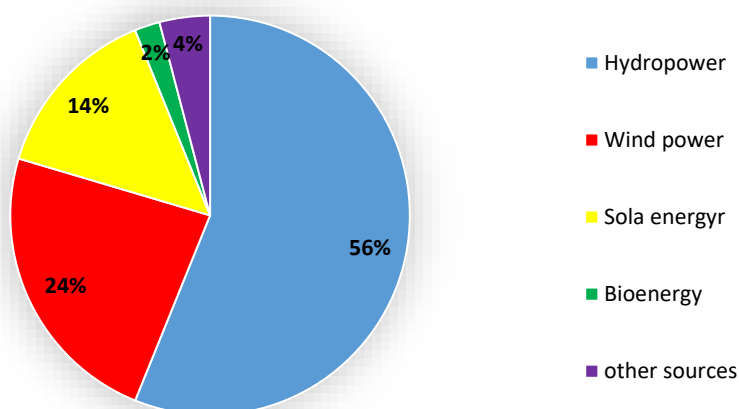

Fig. 4. Distribution of world consumption of alternative energy sources by types 2018.
Source: calculated by author [11]

The second largest source of alternative energy is solar energy, which converts solar energy into electricity by photoelectric or thermodynamic methods. The first method is more common (14% of total alternative energy sources at the end of 2018), especially in the US and some European countries, where solar power plants are large enough. The leaders in this resource are the same countries – China (19.9 GW), USA (12.1 GW), Germany (36 GW), Spain (5.6 GW), Italy (17.6 GW) and India (2.2 GW).

Biomass is the third largest alternative source (2% of total alternative energy sources, or 16% without hydropower), but its rapid development is prevented by limited agricultural land. The fourth place is occupied by geothermal energy, but its share is insignificant – only 2% of alternative energy sources without hydropower.

Experts predict that in the future, alternative energy will be dominated by wind power, which will increase to 75%, as other types of alternative energy sources will focus on heat production. In developed countries, alternative energy will reach 21% of electricity production by 2030 and 31% by 2050 (in the European Union – up to 38% and 50% respectively). In developing countries, its

share will be no more than 19% by 2050 [12].

As the end of 2018, the total installed capacity of alternative energy sources

(together with large hydrogeneration) reached 1,712 thousand GW or 27.7% of the global electric capacity, which was the result of increasing the production of hydropower, bioenergy, geothermal, solar photoelectric, concentrated solar and wind energy. In this case, the total capacity of all AES generating units (excluding large hydroelectric power plants) was 656 GW. This expansion of the use of alternative energy sources allowed to prevent a total of 1.2 gigatons of carbon dioxide from being emitted into the atmosphere [13].

Analyzing the dynamics of increasing the capacity of AES, we can predict a significant increase in the share of alternative energy sources in the global energy balance in the coming decades.

Since the development of alternative energy sources is impossible without the development of new technologies, it is possible to speak about the positive impact of the alternative energy strategy on the development of national science and technology, as well as production, which has a positive impact on the international prestige of the countries in the field of renewable energy.

In 2018, according to the annual UNEP investment research[14] global investments in alternative energy technologies have reached \$ 413 billion, that is, almost four times in the last ten years (Fig. 5).

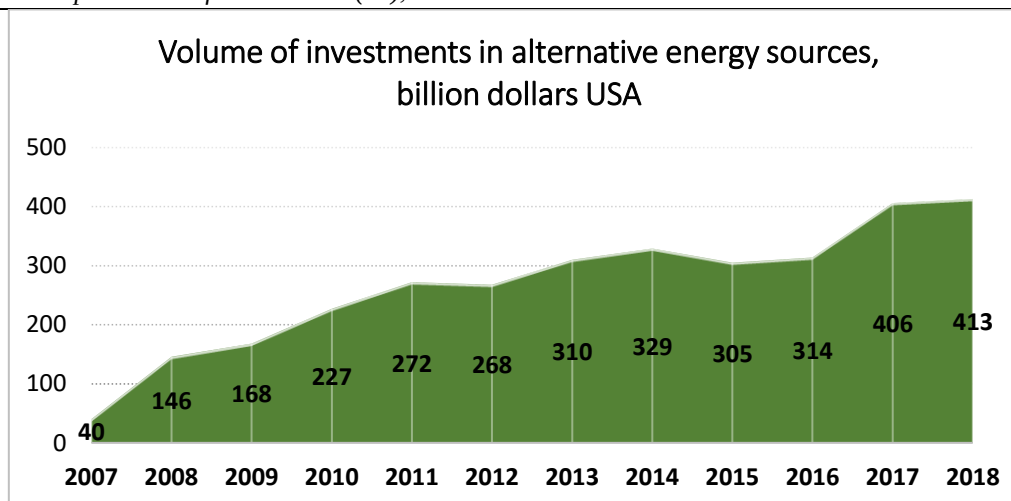

Fig. 5. Dynamics of investments in the development of alternative energy sources, 2007 - 2018, billion dollars.
Source: compiled by the author [14]

When analyzing global investments in alternative energy sources, it was found that, based on the results of 2014, a record for the whole history of investments in renewable energy was set - \$ 328.9 billion dollar, of which the maximum amount \$ 161 billion US dollars has been invested in solar power. It is worth noting, that investments in traditional hydrocarbon-based energy sources amounted only \$ 130 billion in the same year. According to the results of 2015 – 2016, the index of investment activity decreased slightly. Significant successes in environmental protection, minimizing production costs and innovative improvements in the efficient use of alternative energy sources have attracted new private investors in 2017 and 2018, adding them to state and public investments, which have had a positive impact on dynamics.

Conclusions. Based on the above data, we can conclude, that alternative energy is dynamically developing not only in a number of developed countries, but also in developing countries, such as China, that have realized the benefits of using alternative energy sources and are actively developing this energy sector. It is quite clear, that the global economy is moving towards a significant diversification of fuel supply, and much will depend on both technological innovations and trade and political decisions of energy market participants.

The introduction of technological innovations has led to the production of alternative energy sources with lower consumption of resources and improved products from them. With sufficient wind and solar potential and not always predictable oil prices, and expensive oil transportation infrastructure, alternative energy sources are beginning to compete successfully with traditional energy.

References

1. Twidel J., Weir A. Renewable energy. Energoatomizdat. 2010. 392 p.
2. Official site of the International Energy Agency. URL: <http://www.iea.org/topics/energysecurity/>
3. World Energy Council official website. URL: <http://worldenergy.org/data/resources/>

4. Ivanov A.S The multicolored landscape of the world energy: contrasts

become sharper. Drilling & Oil. 2014. №1. Pp. 3-11. URL: <http://burneft.ru/archive/issues/2014-01/1>

5. Promoting increased use of new and renewable energy sources. Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2012 URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/67/215&Lang=R

6. Transforming Our World: A Sustainable Development Agenda for 2030. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?Symbol=A/RES/70/1&Lang=R

7. Adoption of the Paris Agreement. Conference of the Parties to the Framework Convention on Climate Change. Twenty-first session. 12.12.15. URL: <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r.pdf>

8. Official Website of the International Renewable Energy Agency IRENA URL: <http://www.irena.org/menu/index.aspx?mnu=cat&PriMenuID=13&CatID=30>

9. Presidential Decree of May 10, 2016 No. 200/2016. The issue of Ukraine's accession to the Statute of the International Renewable Energy Agency (IRENA). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2002016-20070>

10. Romanchuk Ya. State of energy resources of the world. URL: <http://libertybelarus.org/download/energyjune.pdf>

11. REN21 – Renewables 2018 Global Status Report». URL: http://www.ren21.net/Portals/0/documents/Resources/GSR/2018/GSR2018_full%20report_low%20res.pdf

12. UN: Renewables can deliver up to 80% of energy by 2050 URL: http://www.dfacto.ru/presscenter/news/novosti_it_tech_nologies/oon_vozobnovlyae_mye_istochniki_mogut_davat_do_80_energii/

13. Report of the Fraunhofer Institute. URL: <http://ca-news.org/news:1145865/>

14. United Nations Environment Programmed. URL: <http://www.ecolife.ru/infos>

Denisova I.P.

doctor of economics, professor, of the department of finance
Rostov State University of Economics RSUE (RINKH)

Rukina S.N.

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor, of the department of finance
Rostov State University of Economics RSUE (RINKH)

GROWTH OF OWN REVENUES OF THE BUDGET OF THE PENSION FUND OF RUSSIA AS A CONDITION FOR THE STABILITY OF THE PENSION SYSTEM

Денисова Ирина Петровна

доктор экономических наук, профессор кафедры финансов,
Ростовский государственный экономический университет (РИНХ)

Рукина Светлана Николаевна

Кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Ростовский государственный экономический университет (РИНХ)

РОСТ СОБСТВЕННЫХ ДОХОДОВ БЮДЖЕТА ПЕНСИОННОГО ФОНДА РОССИИ КАК УСЛОВИЕ УСТОЙЧИВОСТИ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ

Summary. The Pension Fund of Russia is the main social extra-budgetary Fund. Its relative autonomy in the state budget system is due to the presence of a special source of formation-insurance premiums for mandatory pension insurance, the mechanism of collection of which is regulated by Chapter 34 of the Tax code of the Russian Federation. As a methodological basis, this study used General scientific dialectical methods of cognition: observation, comparison, system logical and semantic analysis, synthesis of theoretical and practical material, which allowed us to analyze the trends in the formation of financial resources of the Pension Fund of the Russian Federation, identify cause-and-effect relationships, and propose a set of measures to increase the receipt of insurance premiums for mandatory pension insurance. It includes the development of digital technologies in the activities of fiscal authorities that increase the collection of "salary" mandatory payments, equalizing the fiscal burden for all payers of insurance premiums that apply special tax regimes, including the tax on professional income, reducing the number of categories of payers of insurance premiums that have reduced tariffs.

Аннотация. Пенсионный фонд России является главным социальным внебюджетным фондом. Его относительная автономность в бюджетной системе государства обусловлена наличием специального источника формирования – страховых взносов на обязательное пенсионное страхование, механизм взимания которых регламентируется гл.34 Налогового кодекса РФ. В качестве методологической основы в настоящем исследовании использовались общенаучные диалектические методы познания: наблюдение, сравнение, системный логико-смысловой анализ, синтез теоретического и практического материала, позволившие проанализировать тенденции формирования финансовых ресурсов Пенсионного фонда РФ, выявить причинно-следственные связи, предложить комплекс мероприятия по увеличению поступления страховых взносов на обязательное пенсионное страхование. Он включает развитие цифровых технологий в деятельности фискальных органов, обеспечивающих повышение собираемости «зарплатных» обязательных платежей, выравнивание фискальной нагрузки для всех плательщиков страховых взносов, применяющих специальные налоговые режимы, в том числе налог на профессиональный доход, сокращение количества категорий плательщиков страховых взносов, которым установлены пониженные тарифы.

Keywords: pension reform, balance, insurance premiums, digital technologies, "gray" salary, reduced rates, self-employed.

Ключевые слова: пенсионная реформа, сбалансированность, страховые взносы, цифровые технологии, «серая» зарплата, пониженные тарифы, самозанятые.

Постановка проблемы. Пенсионный фонд Российской Федерации является особой формой формирования и использования финансовых ресурсов, предназначенных для финансового обеспечения конституционных прав граждан на пенсионное страхование и пенсионное обеспечение. Осуществляемый с 1 января 2015г. новый этап пенсионной реформы направлен на формирование баланса интересов всех её участников: Пенсионного фонда России, федерального бюджета, плательщиков страховых

взносов, работающих, пенсионеров. Вступившие в силу два Федеральных закона от 28.12.2013г. «О страховых пенсиях» и «О накопительной пенсии» внесли существенные изменения в пенсионное обеспечение, связанные с введением понятий «пенсионный капитал» и «пенсионные накопления», института страхового стажа, изменением структуры пенсии, правил ее расчета. Отметим, что механизм накопительной пенсии пока не работает, страховые взносы на обязательное пенсионное страхование

работодателей и лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью, направляются в 2015-2021гг. только на формирование страховой пенсии. Продолжением пенсионной реформы является повышение пенсионного возраста, постепенное в течение 2019-2028 гг. Между тем бюджет Пенсионного фонда Российской Федерации остается дефицитным. Значительные объемы межбюджетных трансфертов предоставляются ему из федерального бюджета, что увеличивает фискальную нагрузку на федеральный бюджет, учитывая его огромную роль в финансировании национальных проектов. Все вышеизложенное вызывает необходимость проведения дополнительных исследований, направленных на увеличение финансовых ресурсов Пенсионного фонда России и их эффективное использование.

Анализ последних исследований и публикаций позволяет отметить их

разностороннюю направленность, затрагивающую как оценку проводимых пенсионных реформ (Н.И. Куликов, Е.С.Вдовина[1], Е.Т.Гурвич, М.Л.Иванова[2]), так и поиск альтернативных механизмов повышения пенсий (А.Н.Сухарев[3], Н.И.Яншина, А.И.Романов[4]). Несмотря на совершенствование налогового и пенсионного законодательства, большое количество публикаций, остаются проблемы в формировании собственных доходов бюджета Пенсионного фонда России, достаточных для выплат страховых пенсий в краткосрочном и долгосрочном периодах.

Выделение нерешенных частей общей проблемы. Анализируя открытые данные Министерства финансов РФ, размещенные на официальном сайте, необходимо отметить, что с 2015г. по 2018г. бюджет Пенсионного фонда РФ ежегодно исполнялся с дефицитом, который уменьшился в почти в три раза: с 543,7 млрд.руб. до 159,1 млрд.руб. (таблица 1).

Таблица 1

Исполнение бюджета Пенсионного фонда РФ в 2015-2018гг., млрд. руб.[5]

Показатели	2015г.	2016г.	2017г.	2018г.	Темп изм., %
1. Доходы бюджета, всего	7126,6	7625,2	8260,1	8269,6	116,0
в т.ч.:					
страховые взносы	3878,7	4144,5	4495,3	4963,1	128,0
уд.вес, %	54,4	54,4	54,4	60,0	
2. Расходы бюджета, всего	7670,3	7829,7	8319,5	8428,7	109,9
3. Дефицит (-), профицит (+)	-543,7	-204,5	-59,4	-159,1	

Основным доходным источником бюджета Пенсионного фонда России выступают страховые взносы, объемы которых демонстрируют рост как в абсолютном выражении с 3878,7 млрд.руб. до 4963,1 млрд.руб., так и в относительном выражении с 54,4% до 60,0%. Следует обратить внимание, что базовый тариф страховых взносов не изменяется с 2012 г. и составляет 22,0%[6]. За 2012 -2020 гг. возросла предельная величина базы для исчисления страховых взносов на обязательное пенсионное страхование с 512,0 тыс.руб. до 1292,0 тыс.руб., почти в 2,52 раза. Нам представляется, что ежегодное увеличение данного показателя не следует рассматривать как повышение фискальной нагрузки. Положения гл.34 Налогового кодекса РФ синхронизированы с пенсионным и социальным законодательством. Исходя из предельной величины базы по страховым взносам на обязательное пенсионное страхование формируется индивидуальный пенсионный коэффициент и будущая пенсия работающих.

Следует обратить внимание, что страховые взносы на обязательное пенсионное страхование в 2015г. лишь на 50,6% покрывали расходы рассматриваемого государственного внебюджетного фонда, в 2018г. – на 58,9%, поэтому представляется актуальным продолжение проведения исследования, сосредоточив внимание на поиске резервов роста поступлений страховых взносов на обязательное пенсионное страхование без увеличения тарифов на них[7].

Цель статьи заключается в обосновании предложений, реализация которых позволит повысить собираемость страховых взносов на обязательное пенсионное страхование и обеспечить долгосрочную сбалансированность бюджета Пенсионного фонда РФ.

Изложение основного материала. Решение проблемы сбалансированности бюджета ПФ РФ видится в развитии цифровых технологий в деятельности фискальных органов, обеспечивающих повышение собираемости «зарплатных» обязательных платежей. С 2017 г. главным администратором страховых взносов выступает ФНС России, активно использующая цифровые технологии в налоговом администрировании. В 2017 г. объем страховых взносов, поступивших в ПФ РФ, увеличился на 108,5% по сравнению с предыдущим годом, в 2018 г. – на 110,4% (таблица 1).

ФНС России совершенствуется отчетность по страховым взносам с целью снижения административной нагрузки на бизнес. В 2017 г. четыре формы отчетности были объединены в единый расчет, при этом количество показателей сократилось в 1,6 раза. В новой форме расчетов по страховым взносам, действующей с 2020 г., количество показателей уменьшилось еще в 1,3 раза. Отчетность по страховым взносам представляется плательщиками в электронном виде, по телекоммуникационным каналам связи.

Цифровизация – это закономерный процесс, открывающий новые возможности и порождающий дополнительные риски для налогоплательщиков. В частности, для плательщиков страховых взносов таким риском является риск доначислений страховых взносов на основе сопоставления данных отчетности по страховым взносам с расчетами по НДФЛ у налоговых агентов и выявление некорректных контрольных соотношений. Результативная контрольно-аналитическая работа налоговых органов по легализации налоговой базы позволяет выявить недостоверные сведения в бухгалтерской и налоговой отчетности; выплату «серой зарплаты»; несвоевременные перечисления НДФЛ и страховых взносов в бюджеты бюджетной системы РФ; работодателей, выплачивающих заработную плату ниже прожиточного минимума; работодателей, не оформляющих трудовые отношения с работником, что приводит к занижению баз по НДФЛ и страховым взносам, и не поступлению обязательных платежей в полном объеме в бюджетный фонд.

По нашему мнению, налоговым администрациям следует уделить особое внимание организациям, имеющим задолженность по уплате страховых взносов или снизившим их объемы относительно предыдущего периода при постоянной численности работников. Анализ данных позволит выявить налоговые разрывы между расчетной (исчисленной налоговым органом) и фактической (начисленной плательщиком) суммами страховых взносов. Доначисленная сумма страховых взносов подлежит перечислению во внебюджетные фонды.

С 1 января 2020 г. ст.226 Налогового кодекса РФ введена возможность взыскания по результатам налоговой проверки неправомерно неуплаченного НДФЛ за счет средств налогового агента [6]. Причиной введения рассматриваемой нормы является выплата «серой» заработной платы, что никогда не являлось выбором налогоплательщика – физического лица, которое заинтересовано в получении «белой» заработной платы, в отчислениях страховых взносов в Пенсионный фонд России для получения достойной пенсии.

Действующими положениями ст.427 Налогового кодекса РФ установлены пониженные тарифы страховых взносов для 16 категорий плательщиков, например, для российских организаций, осуществляющих деятельность в области информационных технологий, для российских организаций, осуществляющих производство и реализацию произведенной ими анимационной аудиовизуальной продукции, для некоммерческих организаций в области социального обслуживания населения, научных исследований и разработок, образования, здравоохранения [6]. Результатом их использования являются выпадающие доходы (налоговые расходы) бюджета Пенсионного фонда России. С целью сокращения их объемов считаем

целесообразным уменьшить количество категорий плательщиков, имеющих право применения пониженных тарифов страховых взносов, на основе проведения мониторинга их эффективности Министерством финансов РФ.

Высокий уровень теневой занятости в сфере услуг, оказываемых физическими лицами, привел к необходимости разработки новых механизмов налогообложения их доходов. С 1 января 2019г. стартовал эксперимент в четырех субъектах РФ по внедрению нового специального налогового режима - налога на профессиональный доход (НПД) на основе использования мобильного приложения «Мой налог» или веб-кабинета по адресу: www.npd.nalog.ru. С 2020 г. к эксперименту присоединились еще 19 регионов.

На наш взгляд, налогоплательщики действующих специальных налоговых режимов – УСН, ЕНВД, ПСН - поставлены в худшие условия по сравнению с плательщиками НПД (самозанятыми лицами), освобожденными от уплаты страховых взносов, что представляется необоснованным. Сумму уплаченного самозанятым НПД органы казначейства распределяют между Федеральным фондом обязательного медицинского страхования и консолидированным бюджетом субъекта РФ в пропорции 37% и 63%. Индивидуальные предприниматели, применяющие действующие специальные налоговые режимы, являются плательщиками страховых взносов в фиксированном размере: а) на обязательное пенсионное страхование: сумма 29354 руб. за 2019г., сумма 32448 руб. за 2020г. при условии, что годовой доход не превышает 300.0 тыс.руб., а в случае его превышения дополнительно уплачивается 1% от суммы превышения, но не более 8-кратного фиксированного размера; б) на обязательное медицинское страхование 6884 руб. и 8426 руб. соответственно.

Нам представляется, что в сложившихся условиях необходимо усовершенствовать действующие специальные налоговые режимы с учетом новых реалий, выровнять фискальную нагрузку по страховым взносам для плательщиков всех специальных налоговых режимов, законодательно урегулировать последствия легализации доходов самозанятых граждан.

Выводы и предложения. Последовательная реализация политики экономического роста и социального благополучия в совокупности с государственными программами и национальными проектами обеспечит долгосрочную макроэкономическую стабильность. Проведенное исследование позволило предложить комплекс мероприятий, направленных на повышение финансовой устойчивости Пенсионного фонда РФ на основе развития цифровых технологий в налоговом администрировании взаимосвязанных обязательных платежей - НДФЛ и страховых взносов, способствующих легализации их налоговых баз; сокращения количества категорий

плательщиков страховых взносов с пониженными тарифами; законодательного выравнивания фискальной нагрузки по страховым взносам у всех плательщиков налогов по специальным налоговым режимам.

Список литературы:

1. Куликов Н.И., Вдовина Е.С. Пенсионная реформа в России: вчера, сегодня, завтра / Н.И. Куликов, Е.С. Вдовина // Финансовая аналитика: проблемы и решения. 2016. №9. – С.2-11.
2. Гурвич Е.Т., Иванова М.А. Экономический эффект старения населения и пенсионных реформ / Е.Т. Гурвич, М.А. Иванова // Финансовый журнал. 2018. №5. – С.9-22. doi:10.31107/2075-1990-2018-5-9-22.
3. Сухарев А.Н. Пенсионная система и пенсионная реформа в России: факты и оценка / А.Н. Сухарев // Финансы и кредит. 2019. Т.25, №1. – С.26-38. <https://doi.org/10.24841/fc.25.1.26>.

УДК 334.7:316.354:331
ГРНТИ 06.56.61

4. Яшина Н.И., Романов А.И. Об экономических аспектах эффективности пенсионной системы в России / Н.И. Яшина, А.И. Романов // Финансы и кредит. 2019. Т.23, №8. – С.1757-1770. <https://doi.org/10.24891/fc.25.8.1757>.

5. Открытые данные Министерства финансов РФ. Краткая информация об исполнении государственных внебюджетных фондов. [Электронный ресурс].: <https://www.minfin.ru> (дата обращения 10.02.2020).

6. ФЗ от 5.08.2001г. «Налоговый кодекс Российской Федерации, часть 2» (с изменениями и дополнениями). [Электронный ресурс].: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28165/ (дата обращения 3.02.2020).

7. Музаев М.З., Денисова И.П., Рукина С. Н. Финансовые аспекты пенсионной системы современной России / М.З. Музаев, И.П. Денисова, С.Н. Рукина // Фундаментальные исследования. 2019. №12(часть 1). – С.126-131.

Kadol N.F.

*Candidate of Sciences (PhD), doctoral student,
Russian Presidential Academy of National Economy
and Public Administration,
Moscow, Russian Federation*

DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN EURASIAN ECONOMIC UNION COUNTRIES

Кадо́л Наталья Фёдоровна

*Кандидат экономических наук, докторант,
Российская академия народного хозяйства
и государственной службы при Президенте
Российской Федерации, Москва, Россия*

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СТРАНАХ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

Summary. The article is devoted to the features of formation of social entrepreneurship in Eurasian Economic Union countries. The phenomenon of social entrepreneurship is a relatively new and popular scientific field. This confirms the growing number of publications and scientific research in this area. Social entrepreneurship promotes effective interaction of all sectors of the economy in solving social problems. Therefore, at this stage, there is a need to consider and analyze this area of activity in in Eurasian Economic Union countries.

Аннотация. Статья посвящена особенностям становления социального предпринимательства в странах Евразийского экономического союза. Социальное предпринимательство характеризуется как явление сравнительно новое и достаточно популярное научное направление. Об это свидетельствует растущее число публикаций и научных исследований в данной области. Социальное предпринимательство способствует эффективному взаимодействию всех сфер экономики в решении социальных проблем. Поэтому на данном этапе экономического развития возникла потребность в рассмотрении и анализе функционирования социального предпринимательства в странах Евразийского экономического союза.

Keywords: *business, social business, social entrepreneur, social responsibility, economic development, socially area*

Ключевые слова: *предпринимательство, социальное предпринимательство, социальные предприниматель социальная ответственность, экономическое развитие, социальная сфера*

Введение

В настоящее время социальное предпринимательство динамично развивается во

многих странах мира, в том числе и на территории Евразийского экономического союза. Прежде всего это связано с возрастанием роли социального

предпринимательства в решении различных социальных проблем, его содействия устойчивому экономическому росту и развитию экономики в современных условиях жизни.

Социальное предпринимательство является инклюзивным институтом общества, который в условиях ограниченности ресурсов стимулирует поиск новых эффективных механизмов в решении социальных проблем. В этой связи целью статьи является изучение процесса становления и развития социального предпринимательства в рамках стран-участниц Евразийского экономического союза.

Основная часть

Историческим прообразом современного социального предпринимательства в странах Евразийского экономического союза послужили неприбыльные организации Российской империи, успешно осуществляющие благотворительную деятельность. Одним из первых примеров зарождения социального предпринимательства является Дом трудолюбия. Он был основан в 1882 году настоятелем Андреевского собора в Кронштадте Иоанном Кронштадтским [2]. Данное учреждение способствовало борьбе с бедностью и бродяжничеством. Работа такого учреждения активно поддерживалась как со стороны общественности, так и со стороны государства. Благодаря этому в короткие сроки подобные учреждения и организации были открыты по всей территории Российской империи.

Возникновение и становление социального предпринимательства на территории стран-участниц Союза прослеживаются и в XX столетии. В качестве примера социального предпринимательства данного периода времени можно выделить организации, в деятельности которых были задействованы люди с ограниченными возможностями. Для данной категории граждан создавались определенные специализированные хозяйственные организации.

Активное развитие социального предпринимательства на территории Российской Федерации связано с созданием и деятельностью Фонда региональных социальных программ «Наше будущее». Он был создан в 2007 году для реализации долгосрочных социально значимых программ и проектов, в которых могут быть реализованы принципы социального предпринимательства [3]. Фонд «Наше будущее» ведет работу по выявлению действующих

социальных предприятий и социальных предпринимателей, новых предпринимательских инициатив в области социального предпринимательства. Одной из задач Фонда является идентификация направлений и форм поддержки развития социального предпринимательства, повышения эффективности деятельности социальных предприятий и социальных предпринимателей [5].

Фонд оказывает необходимую поддержку как создаваемым, так и действующим социальным предприятиям. Данная помощь может оказываться в виде финансовой поддержки, информационного обеспечения и продвижения, предоставления образовательных и консультационных услуг по вопросам функционирования социальных предприятий. Кроме того, Фондом создан информационно-аналитический портал «Новый бизнес: социальное предпринимательство», разрабатываются продуктивные образовательные программы в области социального предпринимательства. Благодаря этому деятельность фонда содействует интеграции иностранных и отечественных партнеров из разных секторов экономики, которые содействуют развитию и продвижению социального предпринимательства на территории Российской Федерации.

Фондом «Наше будущее» ежегодно с 2008 года проводится Всероссийский конкурс проектов «Социальный предприниматель». За данный период времени Фондом была оказана поддержка 229 предприятиям социального предпринимательства из 56 регионов Российской Федерации [6].

Рассмотрев статистику заявок конкурса проектов «Социальный предприниматель», проводимого фондом «Наше будущее» за 2018 год можно сделать вывод, что наибольшее их число связано с организацией досуга, дошкольным образованием, оказанием социально-значимых услуг и трудоустройством людей в сложной жизненной ситуации [6].

Если сравнивать данные конкурса исходя из статистики его заявок по сферам деятельности, которые представлены в нижеприведенной таблице, то можно видеть, что проблемы трудоустройства и оказания социально-значимых услуг стали менее актуальными и их доля снизилась до 14% к 2018 году по сравнению с 21% в 2015 году.

**Статистика заявок на конкурсе проектов «Социальный предприниматель» фонда
«Наше будущее» в 2015 и 2018 гг. по Российской Федерации [6].**

Сферы деятельности	2015 г.	2018 г.
Трудоустройство людей в сложной жизненной ситуации	21 %	14 %
Оказание социально-значимых услуг	20 %	14 %
Повышение качества и доступности медицинских услуг	11 %	10 %
Дошкольное образование	8 %	19 %
Сохранение и возрождение культурного и исторического наследия РФ	7 %	5 %
Организация доступного досуга	3 %	22 %
Экология	3 %	4 %
Другие	27 %	12 %
Всего	100 %	100 %

Анализ приведенных материалов показывает, что социальное предпринимательство более активно развивается в сфере дошкольного образования, о чем свидетельствует рост поданных заявок с 8 % в 2015 году до 19 % в 2018 году. Рост заявок наблюдается и в сфере организации доступного досуга для детей с 3 % в 2015 году до 21 % в 2018 году. Таким образом, характер имеющихся сведений позволяет сделать вывод об изменении приоритетов и направлений деятельности организаций социального предпринимательства в Российской Федерации.

Подобные тенденции характерны для процесса становления социального предпринимательства и в других странах Евразийского экономического союза. В частности, стимулом развития социального предпринимательства в Республике Беларусь стало создание в 2009 году портала по социальной экономике. Портал служит информационной площадкой, которая освещает основные вопросы функционирования социального предпринимательства, его виды и направления [12].

Положительное влияние на развитие социального предпринимательства в Республике Беларусь оказывает развитие краудфандинга. Так, в 2011 году с целью сбора средств для реализации социальных проектов была организована первая краудфандинговая площадка «Мае сэнс» [9]. Также на территории Республики Беларусь существуют такие краудфандинговые площадки, как «Талака» и «Улей», которые были организованы в 2014 и 2015 годах соответственно [10,11]. Кроме того, с 2011 года ежегодно проводится конкурс социальных

проектов «Social Weekend», который служит продвижению социальных идей [8].

В 2015-2016 году в Республике Беларусь был организован первый проект исследования организаций, которые можно отнести к сфере социального предпринимательства. В данном проекте приняли участие эксперты научно-исследовательской лаборатории «Общественное мнение» Государственного института управления и социальных технологий Белорусского государственного университета, консалтингового учреждения «Социальные технологии бизнеса», а также представители программы «Поддержки Беларуси Федерального правительства Германии», некоммерческой организации ОДБ Брюссель [13].

В базу данных исследования было включено 182 организации, которые можно отнести к социальному предпринимательству. В ходе проведенного исследования, результаты которого представлены на рисунке 1, было выявлено, что 46% организаций, входящих в составленную базу данных занимаются производством товаров, 44% - задействованы в сфере услуг и 10% - в сфере торговли [13].

Основными видами деятельности социально-ориентированных организаций в сфере производства было выделено: швейно-трикотажное производство, производство электробытовых и хозяйственных товаров, производство металлических изделий и конструкций, производство полиэтиленовой пленки, пластмассовых изделий.

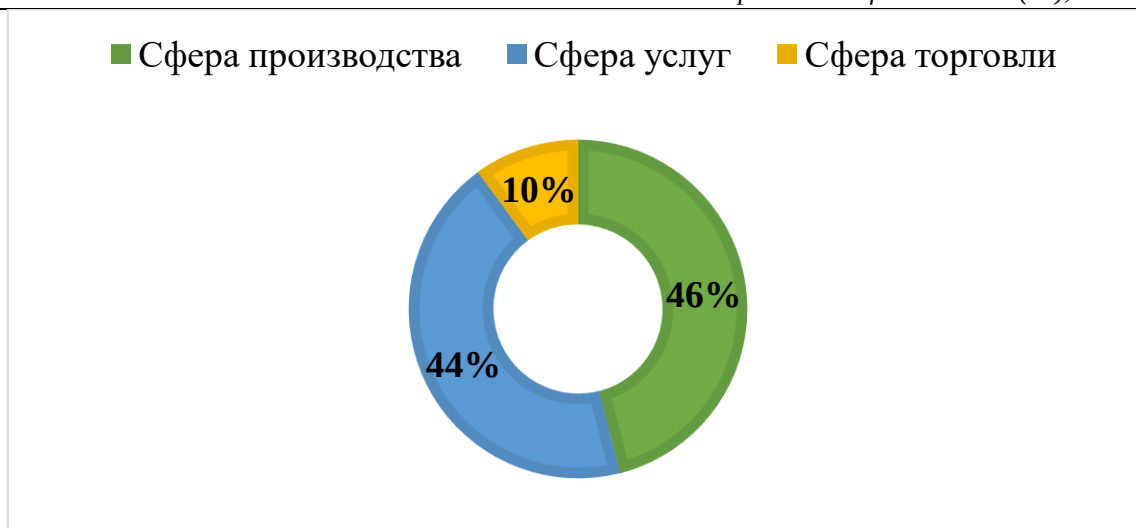

Рисунок 1 – Структура организаций по сферам деятельности [13]

Анализ практической деятельности социально-ориентированных организаций Республики Беларусь, входящих в базу данных исследования, работающих в сфере услуг показал, что основными видами предоставляемых услуг являются: оказание строительно-монтажных и ремонтно-строительных услуг, электрофизические измерения, полиграфические услуги. Также следует отметить, что порядка 55% процентов работников исследуемых организаций составляют люди с ограниченными возможностями. Деятельность таких организаций способствует социальной защите данной категории граждан благодаря их занятости и интеграции в обществе.

Как правило, социальное предпринимательство функционирует в рамках деятельности некоммерческой организации. Для получения дохода и реализации своих уставных целей некоммерческие организации часто создают коммерческие структуры, которые помогают им достичь устойчивого финансового развития.

Например, такие общественные объединения как «Белорусское общество инвалидов», «Белорусское общество глухих», «Белорусская ассоциация помощи детям инвалидам и молодым инвалидам», Гомельское областное общественное объединение «Инвалиды-спинальники», Брестское областное молодёжное общественное объединение «Инвалид и среда» и различные другие некоммерческие организации создают коммерческие предприятия для поддержания и финансирования своей деятельности.

На территории Республики Казахстан также активно идет процесс реализации проектов в сфере социального предпринимательства через сектор некоммерческих организаций.

Основная сфера их деятельности — работа с детьми и молодежью, здравоохранение, гендерное развитие, защита прав человека и укрепление гражданского общества [1]. Данная область деятельности находится на стыке традиционного предпринимательства и благотворительности. Поэтому развитие сектора социального

предпринимательства в Казахстане является важным направлением взаимодействия государства, общества и предпринимателей.

По данным ассоциации социальных предпринимателей Казахстана, в республике функционирует 120 таких предпринимателей. В основном проекты социального предпринимательства реализуются в крупных городах, например, в Алматы, Нур-Султане, Шымкенте, Костанайе [14].

В Кыргызской Республике социальное предпринимательство развивается в некоммерческом секторе. Многие некоммерческие организации становятся важным механизмом в оказании услуг в секторе здравоохранения, образования, экологии и охраны окружающей среде. С учетом этого в 2011 году была создана Ассоциация социальных предпринимателей Кыргызстана. Это общественная организация, которая объединяет успешных социальных предпринимателей для единения их голоса и усилий во благо социального благополучия через развитие предпринимательской деятельности и государственно – частного партнерства. Ассоциацией была оказана поддержка более 30 социальных предприятий и обучено более 150 социальных предпринимателей из Кыргызстана и Казахстана, которые прошли обучение по специальной учебной программе Ассоциации социальных предпринимателей Кыргызстана и Глобальной программы «Youth Action Net» [7].

В Кыргызской Республике ежегодно проводится конкурс среди молодежи «Измени мир вокруг себя». На основе анализа заявок, поданных на конкурс 2017 года, можно выделить основные сферы деятельности социального предпринимательства в Кыргызстане. К ним относятся: трудоустройство лиц с ограниченными возможностями, инфраструктурные проекты, обучение и досуг, экология и переработка отходов, социальные услуги.

Движущей силой процесса становления и развития социального предпринимательства в

Армении является активная работа общественного сектора. В результате деятельности общественных организаций в Армении активно продвигаются и развиваются проекты в сфере культуры и образования, экологии. Основу общественного сектора Армении составляют социально ориентированные некоммерческие организации. В их число входят как благотворительные организации, так и различные фонды, инициативы и движения по оказанию социальных услуг.

Развитие социального предпринимательства в Армении имеет большой потенциал. Это подтверждается тем, что в Армении международным центром межкультурных исследований, обучения и диалога при поддержке Европейского Союза была реализована программа «Развитие сообщества через социальное предпринимательство». Она способствовала расширению возможностей неправительственных организаций гражданского общества по социальной защите социально-уязвимой категории граждан.

Кроме того, на территории Армении, при поддержке Европейского Союза и Австрийского агентства развития, была реализована программа «Общинное развитие при помощи социального предпринимательства». Реализация мероприятий программы помогли в шести областях страны организовать деятельность 10 социальным предприятиям.

В 2018 году впервые на территории Армении был проведен конкурс международных социальных стартапов SAP UP. В конкурсе приняли участие более 60 социальных предпринимателей из различных городов Армении [4]. Все это свидетельствует об активизации процесса становления и развития социального предпринимательства в Армении, как и в других странах Евразийского экономического союза.

Заключение

Таким образом, можно сделать вывод, что на территории Евразийского экономического союза происходит процесс становления и развития социального предпринимательства, о чем свидетельствуют приведенные успешные примеры реализации данной концепции. Однако ввиду наличия многочисленных подходов к определению социального предпринимательства, отсутствию закрепленной организационно-правовой формы, его деятельность с большим трудом поддается статистическому анализу. Тем не менее можно сделать однозначный вывод о том, что в странах Евразийского экономического союза предпринимаются попытки оценки развития данного явления.

Анализ имеющихся исследований по рассматриваемой проблеме позволил выявить, что отраслевое распределение социального предпринимательства на территории Евразийского экономического союза сосредоточено в общественно значимых сферах. Чаще всего социальное предпринимательство представлено в

таких областях, как социальная защита и реабилитация, здравоохранение, сфера спорта и туризма, благотворительность, образование, воспитание, просвещение. Целевой группой таких организаций, как правило, являются люди с ограниченными возможностями и психиатрическими проблемами, малоимущие, многодетные семьи, дети в социально опасном положении, заключенные и освобожденные из мест лишения свободы, пострадавшие от ЧАЭС, беженцы и мигранты.

Список литературы:

1. Гладких Н.Ю., Гульбекян М.Г., Вайнер В.Л., Фролова Е.И. Образ социального предпринимателя — Россия и Казахстан. Взгляд SAP. Совместное исследование компании SAP СНГ и Фонда развития медиапроектов и социальных программ Gladway на базе конкурса социальных стартапов SAP. [Электронный ресурс]. URL: <http://sap-up.org/assets/files/research-gpx-sap.pdf> (дата обращения 25.10.2019).
2. Жохова В.В. Социальное предпринимательство: концепция, сущность и значение // Современная конкуренция. — 2015. — Т. 9. — № 4. — С. 77-100.
3. Московская А.А., Соболева И.В. Социальное предпринимательство в системе социальной политики: мировой опыт и перспективы России // Экономика и экономические науки, №6 (159), 2016, с.103-111.
4. О компании SAP <https://www.sap.com/cis/about.html> (дата обращения: 20.10.2019).
5. О фонде. Фонд региональных социальных программ «Наше будущее». — М., 2007 [Электронный ресурс]. URL: <http://www.nb-fund.ru/about-the-fund/> (дата обращения: 20.10.2019).
6. Отчет фонда «Наше будущее», 2018. — [Электронный ресурс]: URL: <http://www.nb-fund.ru/upload/otchet2018/index.html> (дата обращения 25.10.2019).
7. Официальный портал Ассоциация социальных предпринимателей Кыргызстана [Электронный ресурс]. URL: <http://ase.kg/about/> (дата обращения: 20.10.2019).
8. Официальный портал конкурса «Social Weekend» [Электронный ресурс]. — 2018. — Режим доступа: <http://www.socialweekend.by/> — Дата доступа: 20.10.2019.
9. Официальный портал краудфандинговой платформы «Мае сэнс» [Электронный ресурс]. — 2018. — Режим доступа: <https://maesens.by/> — (дата обращения 25.10.2019).
10. Официальный портал краудфандинговой платформы «Талака» [Электронный ресурс]. — 2018. — Режим доступа: <https://www.talaka.org/> — (дата обращения 25.10.2019).
11. Официальный портал краудфандинговой платформы «Улей» [Электронный ресурс]. — 2018. —

Режим доступа: <https://ulej.by/> (дата обращения 25.10.2019)

12. Официальный портал о Социальной экономике [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа: <http://soccoor-by.info> (дата обращения 25.10.2019)

13. Официальный портал ОДБ Брюссель [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа:

<http://www.socialweekend.by/> (дата обращения 25.10.2019)

14. Развитие социального предпринимательства: новый тренд экономики Казахстана. BNews.kz. [Электронный ресурс]. URL: <https://bnews.kz/ru/> (дата обращения: 25.10.2019).

Lir Victor Erikhovich

*Candidate of Sciences in Economics, Leading researcher
Department of sectoral forecasts and market conditions
Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine*

LOGICAL AND HISTORICAL ANALYSIS OF THE SCIENTIFIC VIEWS ON THE ROLE OF THE STATE AND THE MARKET IN RESOURCE ALLOCATION

Ліп Віктор Еріхович

*кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник
відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

ЛОГІКО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА РОЛЬ ДЕРЖАВИ ТА РИНКУ В АЛОКАЦІЇ РЕСУРСІВ

Summary. A retrospective analysis of the formation of scientific views on the interaction between state and market institutions in the process of resource allocation is conducted. The features of the state regulation in the contemporary era of liberalized network markets and digital transformations of economy are considered. Conclusions have been made regarding the more active role of civil society if the market and the state fail to effectively distribute the public goods.

Анотація. Проведено ретроспективний аналіз формування наукових поглядів щодо взаємодії інститутів держави та ринку у процесі алокації (розподілу) ресурсів. Розглянуто особливості державного регулювання в сучасних умовах лібералізації мережових ринків та цифрових трансформацій економіки. Зроблені висновки щодо активізації інститутів громадянського суспільства у випадку проявів фіаско ринку та держави у процесі користування суспільними благами.

Key words: resource allocation, market failure, government regulation, liberalization, digital transformation, civil society.

Ключові слова: алокація ресурсів, фіаско ринку, державне регулювання, лібералізація, цифрові трансформації, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Фундаментальне протиріччя між потребами людства та доступними природними ресурсами вважається основною проблемою економіки і виступає головною рушійною силою розвитку людської цивілізації. Воно не має однозначного вирішення, оскільки задоволення одних потреб породжує інші, які у свою чергу потребують нових ресурсів. В економічній теорії означена проблема відома під терміном «алокація ресурсів». Проте дискусії що до того, який саме розподіл ресурсів («ефективний», «раціональний», «оптимальний», «інтегрований», «повний», «справедливий» тощо) має стати метою суспільного розвитку тривають і на теперішній час. З теоретичної точки зору проблема полягає не лише у встановленні кінцевої мети розподілу ресурсів, але й у різному логічному осмисленні та тлумаченні самої категорії «ресурсів», так само, як і тісно пов'язаної з нею категорії «потреб».

Дискусії про найбільш ефективні способи використання природних ресурсів достатньо довго тривають в рамках різних наукових шкіл.

Сформувалися різні, інколи протилежні, теоретичні концепції щодо форм взаємодії держави, бізнесу та суспільства у вирішенні означеної проблеми. Не занурюючись глибоко у надра історії економічних вчень зазначимо, що мислителі стародавнього світу шукали шляхи вирішення проблеми скоріше у сфері етики та моралі, вважаючи за можливе свідоме зменшення або відмову від надлишкових потреб. Наразі така утопічна, на перший погляд, сенція у сучасному світі споживання може викликати, у кращому випадку, лише іронічне несприйняття.

Загострення глобальної конкурентної боротьби за (дешеві) природні ресурси у сучасному світі як ніколи актуалізує проблематику алокації ресурсів та механізмів її вирішення. Наразі пошук варіантів контролю та володінням такими ресурсами фокусується на країнах зі слабкими інституційними спроможностями за їх використанням. В якості інструментів такої боротьби виступають усі можливі політичні та економічні методи.

Виділення невирішених частин проблеми.

Сучасні ідеологи щодо означеної проблеми інколи зводяться до іншої крайності – акцептування ідей лібертаріанства, тобто повного невтручання, а точніше самоусунення держави від участі у будь-яких економічних процесах. Однак такі ідеї викликають сумніви хоча б з точки зору формальної логіки, особливо для тих економік, в яких інститути конкурентного ринку знаходяться лише на стадії формування. Очевидно, істину треба шукати в надрах теоретичної інтерпретації реальних економічних процесів, які мають національні відмінності та постійно змінюються у ході історичного процесу.

Наприклад, трансмісія ринкових відносин у віртуальний простір, яка відбувається у процесі цифровізації економіки призводить до принципових змін правил гри, які притаманні традиційним ринкам товарів та послуг. Інший приклад – лібералізація мережевих ринків, яка набула характер перманентного процесу та супроводжується пошуком ефективних механізмів регулювання. І нарешті, дотепер міжнародний спільності не вдається знайти ефективних економічних механізмів запобігання глобальній зміні клімату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нові виклики для досягнення балансу інтересів у трикутнику держава, бізнес і суспільство, так чи інакше, привертають увагу сучасних дослідників. Перш за все у контексті означеної проблематики піднімається питання фіаско або «провалів» ринку, в якості обґрунтування ідеї активного втручання держави в економічну діяльність [1,2]. Проте, більш прискіпливий аналіз показує, що через низку причин далеко не завжди втручання держави несе конструктивний характер, який влаштовує суспільство [3-6]. Не завжди досягається ефективне використання суспільних благ, оптимальне співвідношення приватних і суспільних витрат та інших пропорцій соціально-економічного розвитку. Для усунення таких явищ деякими дослідниками пропонується механізм державно-приватного партнерства. Але, як показує досвід, таке співробітництво зазвичай набуває тіньового характеру та ознак корупції. Отже залишається відкритим питання пошуку рушійної сили ефективного розподілу ресурсів і гармонійного розвитку сучасного суспільства.

Мета статті. Метою статті в окресленому вимірі є виявлення шляхів взаємодії держави та ринку у процесі алокації ресурсів в сучасних умовах національних економічних трансформацій і глобальних викликів.

Виклад основного змісту

Вперше науково обґрунтований підхід до вирішення проблеми збалансування потреб і ресурсів був запропонований меркантилістами (XV ст. - XVII ст.), які звернули увагу, що економічні інтереси народів взаємно антагоністичні, оскільки у світі є лише певні обсяги ресурсів, і країни, які їх не мають, можуть споживати ресурси тільки з тих

країн, які їх мають. Звідси випливає політика «знищ сусіда». Звісно така позиція потребувала сильної державної влади та військового потенціалу, особливо флоту для колонізації нових земель. Розвиток цієї думки призвів до обґрунтування доцільності політики протекціонізму. Можна стверджувати, що ідеологія меркантилізму створила прообрази механізмів державного регулювання ринків.

Наприкінці XVII ст. — початку XVIII ст. формуються ідеї невтручання держави в економічну діяльність. Пропагандистами нового погляду виступили представники так званої французької школи фізіократів. Згодом, представники класичної школи (кінець XVIII ст. – початок XIX ст.) обґрунтовували необхідність економічної свободи (лібералізму). На їх погляд, державна влада має зосередитися на виконанні лише трьох функцій: національна безпека, безпека життєдіяльності (справедливе судочинство), створення та належне утримання суспільних благ.

З кінця XIX ст. предметом економічної теорії стають проблеми ефективного використання обмежених природних ресурсів. Тобто у фокусі дослідження опиняються не лише потреби але і ресурси отримання благ.

Економічні зрушення наприкінці XIX ст. - початку XX ст. знаменували перехід капіталістичної системи до нового етапу розвитку. Головними ознаками нового «обліку» капіталізму стали: збільшення кількості промислової продукції та обсягів міжнародної торгівлі, нещадне використання природних ресурсів, бурхливий розвиток інфраструктури.

Разом з тим у реальному секторі економіки сформувався чітко виражений монопольний сегмент. Налагоджений процес масового конвеєрного виробництва стикнувся з проблемою відсутності платоспроможного попиту. Критична маса проблем капіталістичної формації повною мірою проявилася не лише у зростанні глобального протиріччя між імперіями, але і у внутрішній політиці промислово розвинутих країн. Експансія монополій дозволила повністю контролювати ціни на ринках, проникати у владні еліти і зрештою контролювати всю економічну та політичну ситуацію. Фіаско ринку набуло видимих ознак і стало предметом прискіпливої уваги економістів. Перш за все стало зрозумілим, що на ринках з недосконалою конкуренцією навіть раціональна поведінка економічних агентів не забезпечує ефективну по Парето алокацію ресурсів, що прямо свідчило про «провали» ринку.

При цьому, як показав подальший хід історичного процесу, комуністична ідеологія, маючи під собою теоретичну платформу критики капіталізму виявила практичну нездатність диктатури суспільних організацій взяти на себе повну відповідальність, а головне спроможність сформувати ефективні механізми справедливої алокації ресурсів.

«Велика депресія» капіталістичної системи 30-х років XX ст. спонукала до пошуку шляхів виходу з економічної кризи, які запропонував Дж.-М. Кейнс. Здійснивши аналіз категорій споживання, накопичення, інвестицій від довів, що динаміка ключових економічних агрегатів визначається складним симбіозом факторів, дія яких інколи має суперечливий характер. Сукупна дія цих факторів в умовах ринку призводить до порушення ситуації рівноваги, яка повинна була призводити до рівня повного використання ресурсів. У підсумку своїх досліджень Кейнс встановив причину кризи у зниженні сукупного платоспроможного попиту.

Відсутність стимулу до зростання попиту, на думку Кейнса, робить доцільним втручання держави у процес збільшення попиту за рахунок механізмів зниження податків, виплати допомоги по безробіттю, організації громадських робіт і таким чином збільшувати купівельну спроможність споживачів. Доцільність збільшення державних видатків обґрунтовувалася навіть за рахунок створення бюджетного дефіциту. Держава бере на себе функцію забезпечення сумісності ефективного попиту з повною зайнятістю.

В цілому, ідея активної участі держави через механізм збільшення бюджетних видатків показала свою результативність. Починаючи з 40-х до першої половини 70-х років XX ст. ідеї Кейнса займали домінуючу позицію в академічних та урядових колах. Цікаво, що саме Кейнсу належала ідея створення Міжнародного валютного фонду, як інструменту надання додаткової фінансової допомоги країнам, що тимчасово потрапили в економічну кризу, але виключно на запропоновані ним цілі та заходи.

З середини 70-х років XX ст. домінуюча ідея стимулювання сукупного попиту, що супроводжувалася збільшенням доходів домогосподарств у капіталістичних країнах призвела до мультиплікативного ефекту та формування у розвинутих країнах суспільства споживання. Холодний душ для цієї ідеології вчинила лише світова нафтова криза. Ціновий пік на енергоресурси, які входять до собівартості майже усіх товарів, спричинив справжній шок на споживачку психологію середнього класу. Екстенсивний шлях розвитку виявився безперспективним. Вихід світової економіки з кризи та поживлення економічної діяльності за рахунок активної участі держави у напрямі стимулювання енергоефективності промисловості та лібералізації монополій у сфері енергетики відновив темпи економічного зростання промислово розвинутих країн. Бурхливий розвиток засобів зв'язку дозволив оперативно реагувати на поточні зміни попиту та пропозиції, що відобразилося на ефективності бізнес процесів і зрештою відновило довіру до ринкового механізму як саморегулятора.

Проте в цих умовах необхідність державного втручання в економічну діяльність знову зазнала критичного погляду. Представники неолібералізму

відновлюючи позиції історичних попередників на противагу кейнсіанській «теорії попиту» запропонували «теорію пропозиції». Не наважуючись повністю відкинути запропоновані Кейнсом ідеї, вони запропонували надати обом факторам однакової ваги і надати при цьому державі лише функцію арбітра за спостереженням дотримання рівних «правил гри» у ринкових відносинах між економічними агентами.

Ідеолог соціальної ринкової економіки Л.Ерхард вважав, що держава не має втручатися безпосередньо в економічну діяльність, але має нести відповідальність перед суспільством за ефективність економічної політики, у тому числі за оптимальний розподіл ресурсів. Така теза означає те, що вперше за всю історію економічної думки суспільство як інститут стає, якщо не суб'єктом, то хоча б зацікавленим спостерігачем економічної політики. І хоча б з того приводу, що має конституційні права власності на природні ресурси країни. Демократичний вибір у цьому контексті створив прецеденти укладання суспільного договору між державою та трудящими, наприклад у найбільш чутливих стосовно зайнятості секторах економіки, як це сталося під час реструктуризації вугільної галузі між шахтарями та урядами Німеччини та Великої Британії. Знайдений компроміс послабив соціальний протест і одночасно забезпечив подальший економічний розвиток. Ефективність такого підходу підтверджує сучасний приклад - новий «аграрний пакет» взаємодії між урядом та фермерами Німеччини щодо врахування екологічних вимог у виробництві продуктів продовольства.

Таким чином, хід історичного розвитку виправдав активну роль суспільства в економічній політиці, перш за все завдяки категорії суспільного вибору, яка набуває доцільності та легітимності завдяки демократичним виборам. На цьому шляху, методом проб та помилок були зроблені певні висновки, які засвідчили про існування механізмів запобігання не лише випадків «провалів» ринку, але і «провалів» держави.

Наприкінці XX ст. – початку XXI ст. світ вступив в епоху глобалізації економіки та міжнародної торгівлі. Цей процес спонукав держави до інтеграції у різноманітні макрорегіональні торговельні угоди і навіть до вступу у Світову організацію торгівлі. Наднаціональні фінансові інститути (Бреттон-Вудські організації) та транснаціональні компанії стали відігравати вирішальну роль у процесах світового розподілу ресурсів і товарів. Це пояснює, чому останнім часом стали проявлятися та поширюватися ознаки «нового» протекціонізму і, що цікаво, така політика стала притаманною для геостратегічних гравців – лідерів світової економіки та ініціаторів вільної світової торгівлі. Прояви таких рудиментів зрештою підточують фундамент сучасної глобальної геополітичної і торговельної системи. Традиційні політичні союзники стають сучасними економічними

конкурентами. Наразі стало поширюватися поняття «глокалізації», тобто одночасне існування процесів глобалізації та локалізації торгівлі заради прагматизму підвищення конкурентоспроможності на основі національних порівняльних переваг.

Загострення конкурентної боротьби за (дешеві) ресурси розвитку спонукає звернути увагу до принципових проблемних питань економічної теорії. «Трагедія ресурсів» (англ. *tragedy of the commons*), яка в економічній теорії відома під різними назвами як «трагедія спільних ресурсів», «трагедія громад», «трагедія спільного поля», означає явище, яке пов'язане з протиріччям між членами суспільства відносно використання обмежених природних ресурсів. Трагедія виникає тоді, коли вільний доступ до спільних економічних ресурсів (земельні, водні, енергетичні тощо) та індивідуальні вигоди від їх використання призводять до вичерпання запасів, тим самим зменшуючи можливість інших членів суспільства і майбутніх поколінь отримувати ці блага, хоча витрати на збереження або відновлення запасів, так чи інакше, перекладаються на всіх членів суспільства.

Одразу зауважимо, що явище «трагедії ресурсів» не слід плутати з явищем «ресурсного прокляття». Трагедія ресурсів, тобто ефективний розподіл ресурсів між членами суспільства, має фундаментальний характер і не має чітко визначених шляхів вирішення. Натомість варіанти вирішення проблеми «ресурсного прокляття», тобто ефективного розподілу прибутків від використання ресурсів (зазвичай енергетичних), полягають більше у практичній площині і пропонуються економічною наукою.

На наш погляд, будь хто, обраний у владу не буде автоматично здійснювати справедливую алокацію ресурсів в інтересах суспільства, оскільки у глобалізованому світі регуляторами і мотиваторами дій вже виступають наднаціональні організації і транснаціональні корпорації, які через міжнародні фінансові інституції формують економічну політику окремих держав, особливо тих, що розвиваються. Логічно, що такий вплив буде тим сильніший чим більше відкритою являється національна економіка. Як показує досвід, практика висування умов для надання сучасної міжнародної фінансової допомоги наразі не відповідає теоретичним постулатам кейнсіанської моделі антикризового регулювання.

На думку Кейнса, бюджетний дефіцит або кредитні ресурси на зовнішніх ринках потрібно спрямувати на стимулювання платоспроможного попиту, а не на обслуговування зовнішнього боргу. Цікаво згадати, що спроба врятувати радянську економіку за рахунок внутрішніх запозичень (облігації державного займу) мала сумнівну історію, саме через те, що цей механізм покриття дефіциту державного бюджету був спрямований не на стимулювання платоспроможного попиту населення, а на підтримання «гонки озброєнь» у період коли впали світові ціни на нафту.

Останнім часом стало зрозуміло, що «провали» ринку інколи не згладжуються, а навпаки поглиблюються «провалами» держави. Така ситуація особливо загострюється для держав з відкритою та нестійкою економікою. Сучасні висновки стосовно виходу з цієї ситуації спираються на хід історичного розвитку економіки, який виправдав сподівання на активну роль суспільства в економічній політиці, перш за все завдяки категорії суспільного вибору. Фіаско ринку стало зрозумілим ще за часів Великої депресії. Фіаско держави виявилось набагато пізніше і проявилось у неспроможності держави забезпечити ефективне регулювання ринків природних монополій під час лібералізації.

Відомий дослідник проблеми спільних ресурсів Г.-Дж.Хардін вважав, що рішення означеної проблеми «потребує змін лише у методиці природничих наук, а не у сфері людських відносин або розумінні моральності» [7]. Висновок Хардіна полягає у необхідності застосування зовнішнього контролю, який має забезпечити держава. Таким чином, сучасна ліберальна доктрина розвитку економіки стикається з необхідністю додаткових механізмів регулювання економічної діяльності. На думку Хардіна усі заходи з пошуку ефективних технологій, наприклад, у сільському господарстві або у сфері енергоефективності без ефективного контролю з боку суспільства (підкреслимо вже суспільства, а не держави) здатні лише відстрочити трагічний підсумок антропогенної діяльності.

Але і тут не все так просто. Б. Кроу у статті «Ще раз про трагедію ресурсів спільного використання» [8] шукає відповідь на питання «*Quis custodiet ipsos custodies?*» (Хто буде спостерігати за самими спостерігачами?), оскільки існуючи регуляторні державні органи демонструють лише видимість захисту суспільних інтересів. Відповідь на питання «Хто контролює володарів ресурсів спільного користування?» полягає у наступному – «Ті самі групові інтереси, які на ці ресурси зазіхають!». Усі спроби регулювання проходять один і той же цикл. Суспільство дає імпульс для створення регуляторного органу на захист своїх інтересів. Після цього відбувається діяльність інституцій спрямована на заспокоєння суспільства. Як тільки досягнута ситуація спокою, організовані приватні групи починають тиск на регуляторні органи з метою просування своїх рішень.

Цікаво, що Кроу ставить питання «А що може зробити наука у цій ситуації?». Зазначимо, що на практиці запропоновані науковими установами рішення стосовно прозорого моніторингу ресурсів наражаються на саботаж державних органів влади. В такій ситуації асиметричності інформації подолати корупцію у розподілі ресурсів в принципі неможливо. Тому Кроу рекомендує, що наука має підтримувати рівень «символічної занепокоєності» серед суспільства, тим самим зберігаючи увагу до проблематики до того рівня, коли адміністративні

органи у своїх діях орієнтувалися би на суспільні інтереси, а не на інтереси окремих приватних бізнесових груп.

Такий підхід стане першим кроком до розробки «коригуючого механізму зворотнього зв'язку» між владою та суспільством. Але при цьому необхідно змінити і образ дій економічної науки, оскільки вона не може вже обмежуватися розробкою технологій моніторингу ресурсних потоків. Сучасний досвід показує, що наука має взяти на себе функції та відповідальність у забезпеченні, верифікації та розповсюдженні інформації про рух природних ресурсів. Лише таким чином наука в змозі спонукати регулюючі органи до співробітництва заради суспільної вигоди.

Одразу зазначимо, що відповідь на питання «чи мають інститути вирішальне значення для економічного розвитку взагалі і для циклічності економічної кон'юнктури попиту та пропозиції зокрема?» не є предметом представленого дослідження. Для нас важливішим є пошук ефективних механізмів сумісної дії інститутів держави, ринку та суспільства, які наближають досягнення мети справедливої алокації ресурсів. Зокрема, в частині розгляду питання нанесення енергетичними компаніями шкоди довкіллю цікавою є рекомендація, надана Р. Коузом у роботі [9], яка формулюється наступним чином – «слід порівняти вигоди від запобігання шкоди зі збитками, які неминуче виникнуть в результаті припинення тієї діяльності, яка є причиною збитків».

Зауважимо, що фіаско ринку у жодному разі не може поглиблюватися проявами фіаско держави. Якщо це станеться, це буде означати настання ще невідомого економічній науці явища «фіаско» суспільства. У такому випадку виникає риторичне питання - «А навіщо тоді взагалі потрібен суспільний вибір?». Хоча відповідь економістів і тут може бути знайдена у певних рекомендаціях, наприклад щодо укладання нового «суспільного договору». Але проблема постає знову і знову у новому ракурсі - «а що саме має стати предметом такого договору?» Очевидно, що зміст нового суспільного договору має включати перегляд переліку суспільних благ, який певною мірою буде передбачати повну або часткову відмову від неоліберальної доктрини регулювання.

До теперішнього часу загально визнаними елементами суспільних благ вважаються природні ресурси (моря, річки, суша, ліси тощо), а також певні послуги держави (оборона, безпека, захист довкілля, інколи освіта та медицина тощо). Натомість суспільство консенсусним рішенням може розширити список цих благ додавши елементи соціального захисту [10]. Наприклад, стосовно економічної доступності до джерел енергії, рівня медичного забезпечення, захисту прав споживачів тощо. Легітимність такого розширення може бути закріплена, наприклад, у збільшенні переліку прав

людини, які гарантуються в конституції кожної окремої держави.

В умовах децентралізації цей процес може бути розпочатий на рівні територіальних громад зі створення кооперативних інститутів, які набувають вже поширення у розвинутих країнах світу. Наприклад, енергетичні кооперативи самі вирішують оптимальну структуру енергозабезпечення за рахунок включення місцевих джерел енергії, зрештою уникаючи цінового диктату централізованих енергетичних монополій. Інший напрямок, це віднесення до суспільних благ товарів (послуг), що виробляються на так званих стратегічних державних підприємствах («так званих» тому, що ця категорія не визначена в економічній теорії і в правовому полі). Саме така невизначеність створює ризики приватизації цих активів, при чому незалежно від того, чи прозоро вона буде проводитися. При цьому, очевидність теперішньої втрати таких суспільних благ не компенсується впевненістю у суспільних вигодах у майбутньому, незалежно від обрання методики оцінки вартості таких активів, оскільки зазвичай ця вартість є заниженою через те, що зовсім не суспільство визначає рівень капіталізації своєї власності.

Світовий досвід показує різні приклади суспільного вибору. Наприклад, з моменту проголошення незалежності України держава ініціювала формування ринкової економіки через корпоратизацію та приватизацію державних підприємств реального сектора економіки країни. На сьогодні цей процес значною мірою завершено, і хоча держава до цього часу ще має наміри продовжити приватизацію, але ідеологію останньої має формувати прагнення до соціалізації суспільного та економічного розвитку [11]. В іншому випадку цілком можливе потрапляння в інституційну пастку трансформації прав власності, оскільки питання перерозподілу прав власності стає питанням приватизації суспільних благ.

В умовах цифровізації економіки трансформації зазнають перш за все самі агрегати попиту та пропозиції, форма яких для мережевих послуг стає дзеркальною протилежною по відношенню до кривих попиту та пропозиції на фізичні товари в класичній економічній теорії. Реальні споживачі виступаючи в статусі цифрового покупця мають дещо інші мотиви прийняття рішення по транзакціям (наприклад, оцінюючи не лише кількісні характеристики товару але також і якісні характеристики звертаючи увагу на відгуки інших споживачів). Реальні постачальники виступаючи в статусі цифрових продавців змінюють маркетингові стратегії (наприклад, використовуючи в якості торговельних майданчиків цифрові платформи та збираючи персоналізовану інформацію про індивідуальні уподобання споживачів).

Електронна торгівля стрімко розвивається через менші транзакційні витрати вимагаючи розвитку відповідної форми та логістики

спрощення трансакцій. Попит на мережеві послуги зростає та змінює структуру споживчого кошика. Розвиваються нові моделі бізнесу, такі, наприклад, як економіка спільного використання, які підвищують рівень ефективності розподілу ресурсів (обмін товарами та послугами, бартер, оренда замість володіння - sharing economy). Така економіка використовує соціальні взаємовідносини замість ринкового ціноутворення та директивного управління в якості основного інструменту для розподілу ресурсів. Зрештою сукупний попит та пропозиція в умовах глобалізації та цифровізації становлять собою симбіоз реальної та віртуальної складової, який суттєво змінює структуру і характер внутрішньої та міжнародної торгівлі.

Серед факторів національної економічної конкурентоспроможності на перше місце виступають такі чинники як: рівень розвитку цифрової інфраструктури та компетенцій; доступ та представлення товарів та послуг на глобальних цифрових платформах; участь у глобальних ланцюгах доданої вартості; вартість та права власності на цифрові дані; рівень кібербезпеки трансакцій тощо.

Проникнення цифрових технологій відбувається не лише у сфері торгівлі але і у реальні сектори економіки, змінюючи спосіб виробництва та виробничі відносини. Формується однорангова або пірінгова (англ. Peer-to-peer, P2P - рівний до рівного) економіка, тобто система економічної самоорганізації учасників горизонтальних мереж, що забезпечує виробництво, обмін, розподіл і споживання матеріальних і нематеріальних продуктів без використання централізованих, ієрархічних моделей управління. Такий спосіб децентралізації, розподілення та кооперації дедалі більше стає запобіжником узурпації ринкової влади та існування монопольної (олігопольної) формі організації, яка традиційно була притаманною для мережевих ринків. Іншими словами вона являє собою певну форму антимонopolної політики, яку держава наразі не здатна ефективно регулювати механізмом ціноутворення через асиметричність інформації на ринках.

Висновки та пропозиції щодо подальших досліджень

Логіко-історичний аналіз показує, що економічна наука досягла певних успіхів в частині розкриття складності і багатоаспектності процесу пошуку компромісу у вирішенні проблеми алокації ресурсів в антагоністичному колі інтересів держави, бізнесу та суспільства. На теперішній час зрозумілим стає те, що інколи інтереси цих економічних агентів перетинаються і це створює обнадійливі можливості формування конструктивної інституційної оболонки та зрештою віднайти жорстке інституційне ядро, яке поєднує всіх учасників соціально-економічного розвитку країни як в цілому, так і в окремих сферах економічної діяльності. На наш погляд, лише на цій основі можливо досягти соціально справедливої алокації ресурсів.

Підсумовуючи зазначимо, що роль держави та ринку у процесі алокації ресурсів залежить від інституціональної структури економіки. Якщо в країні забезпечена конкурентна економіка то роль держави може фокусуватися лише на питаннях безпеки та утриманні суспільних благ. Якщо країна перебуває в економічній кризі, або країна має монопольну чи олігопольну структуру економіки, держава має забезпечити ефективність регулювання у розподілі ресурсів. При цьому, «фіаско ринку» у жодному разі не може поглиблюватися проявами «фіаско держави». Якщо це станеться, це буде означати настання ще невідомого економічній науці явища - «фіаско суспільства», оскільки саме суспільство обирає представників своєї волі у владу. За такої ситуації виникає лише риторичне питання: «А навіщо тоді взагалі потрібен суспільний вибір?»

Роль держави та ринку в процесі алокації ресурсів має неоднозначний характер. Якщо в країні існує максимально конкурентна (ринкова) економіка то роль держави може фокусуватися лише на питаннях безпеки та належного утримання суспільних благ (хоча і в цій сфері може буди запроваджена приватна власність та конкуренція). Якщо країна перебуває в економічній кризі, або країна має монопольну (олігопольна) структуру економіки, держава через усі наявні інструменти, яких цілком достатньо, має забезпечити формування та ефективність функціонування ринкових механізмів для досягнення соціально справедливої алокації ресурсів.

Зрештою роль держави та ринку залежить від інституціональної структури економіки. Тут ми стаємо на сторону апологетів неоінституціональної теорії, які запропонували «нові підходи» до «нових реальностей» ринкової економіки. Перш за все такий підхід полягає у піднесенні ролі суспільних інститутів, зокрема у використанні державних органів заради суспільних інтересів та окремих індивідуумів (теорія суспільного вибору). Іншим основоположним принципом нової теорії є перегляд категорії раціональності, який допускає нерациональну та опортуністичну (егоїстичну) поведінку економічних агентів та соціальних груп (політичних партій, громадських організацій, профспілок тощо). І нарешті третім наріжним каменем неоінституціоналістів є категорія трансакційних витрат, які в умовах асиметричності інформації не піддаються ефективному регулюванню. Нові теоретичні підходи неоінституціоналістів виводять проблематику алокації ресурсів на зовсім інший рівень, а саме у площину пошуку балансу інтересів у тріаді держави, бізнесу та суспільства.

В сучасних умовах лібералізації, інтеграції, цифровізації та екологізації ринків змінюються як структура організації, так і факторні умови функціонування реальних ринків товарів та послуг. Конвергенція та інтеграція інформаційних, фінансових і товарних ринків формують новий тип ринкового механізму, який потребує подальших

досліджень для удосконалення інституційного середовища їх розвитку у напрямі досягнення справедливості розподілу ресурсів і сталого розвитку людської цивілізації.

Список літератури

1. Ледьярд Дж. Несостоятельность (провалы) рынка // под ред Дж.Итуэлла, М.Милгейта, П. Ньюмена. — Экономическая теория. — М.: Инфра-М, 2004. С. 501-508. URL: <https://pravo.studio/ekonomicheskaya-teoriya/nesostoyatelnost-provalyi-rynka-djon-38746.html>
2. Батор Ф.М. Анатомия провала рынка. // Вехи экономической мысли. Экономика благосостояния и общественный выбор. — СПб.: Экономическая школа, 2004. Т. 4. С. 251-292. URL: http://web.archive.org/web/20160923074648/http://www.seinstitute.ru/Files/veh4-2-7_Bator_p251-292.pdf
3. Кошко О.В., Трудов Н.Ю. «Провалы» рынка и «провалы» государства: достижение институционального баланса // Вестн. Ин-та: преступление, наказание, исправление. 2012. № 4. С. 60-65. URL: http://www.ecomnom.ru/pars_docs/refs/1/785/785.pdf
4. Гонтарь Н. В. «Провалы государства»: факторы формирования и механизмы влияния на экономические процессы // Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 3, Экон. Экол. 2014. № 5 (28). С.6-16. URL: <https://ges.jvolsu.com/index.php/ru/component/attachments/download/691>

5. Архипова О. В. Анализ провалов государства и провалов рынка в сравнительной форме // Вестник ЧелГУ. 2010. №27(208). С.12-16. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-provalov-gosudarstva-i-provalov-rynka-v-sravnitelnoy-forme>
6. Небрат В. В. Концепції «провалів» ринку та держави у галузі фінансування суспільного сектора економіки // Наукові записки НаУКМА. 2012. Том 133. Економічні науки. С.98-101. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2248/Nebrat_Kontseptsii_provaliv_rynku.pdf?sequence=1&isAllowed=y
7. Hardin G. The Tragedy of the Commons // Science. New Series. Vol. 162. № 3859 (December 1968). URL: <http://old.inliberty.ru/library/211-tragediya-resursov-obshchego-polzovaniya>
8. Crowe B.L. The Tragedy of the Commons Revisited // Science. Vol. 166., 3909 (1969. November 28). URL: <http://old.inliberty.ru/library/209-eshche-raz-onbspstragedii-resursov-obshchego-polzovaniya>
9. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Пер. с англ. М.: Новое издательство, 2007. — 224 с. — URL: <http://pavroz.ru/files/coasefirme.pdf>
10. Меструм Ф. Общественное благо: новая альтернатива неолиберализму. 27 августа 2015. URL: <https://globalaffairs.ru/valday/Obshchestvennoe-bлаго-novaya-alternativa-neoliberalizmu-17655>
11. Геець В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М.Геець ; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. — К., 2009. — С. 192.

Mulyk Yaroslavna

*PhD in Economics, Associate Professor,
of the Audit and State Control Department,
Vinnytsia National Agrarian University*

ECONOMIC EXPERTISE IN UKRAINE: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Мулык Ярославна Игоревна

*кандидат экономических наук, доцент
доцент кафедры аудита и государственного контроля,
Винницкий национальный аграрный университет*

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА В УКРАИНЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Мулик Ярославна Ігорівна

*кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри аудиту та державного контролю,
Вінницький національний аграрний університет*

ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Abstract. The article explores theoretical and practical aspects of economic expertise in Ukraine. The importance of economic expertise in resolving controversial issues has been determined. The types of forensic examinations in Ukraine, according to the current legislation, and the types of examinations under the procedural legislation are considered. The focus is on the method of conducting economic expertise. The system and peculiarities of types and tasks of economic expertise are outlined, the objects of research of economic expertise are characterized. The basic conditions for conducting economic expertise are determined. It is determined that the coordination of expert activities is carried out by the Ministry of Justice of Ukraine through the Central Expert Qualification Commission through certification for the purpose of issuing a certificate of a court expert. The

activity of experts in the field of economic expertise is characterized. Such an important procedural moment of economic expertise as the design of materials for examination is disclosed. The procedure of organization of conducting of examinations and registration of their results is covered. Some problems, obstacles and constraints of development in the field of economic expertise and directions of their solution are characterized.

Аннотация. В статье исследованы теоретические и практические аспекты экономической экспертизы в Украине. Определено значение экономической экспертизы в решении спорных вопросов. Рассмотрены виды судебных экспертиз в Украине, согласно действующему законодательству и виды экспертиз согласно процессуальному законодательству. Сосредоточено внимание на методике проведения экономической экспертизы. Определены виды и задачи экономической экспертизы, охарактеризованы объекты исследований экономических экспертиз. Описаны основные условия проведения экономических экспертиз. Определено, что координацию экспертной деятельности осуществляет Министерство юстиции Украины через Центральную экспертно-квалификационную комиссию, путем проведения аттестации с целью выдачи свидетельства судебного эксперта. Охарактеризована деятельность экспертов в сфере экономической экспертизы. Раскрыто такой важный процедурный момент экономической экспертизы как оформление материалов для проведения экспертиз. Освещена процедура организации проведения экспертиз и оформления их результатов. Охарактеризованы проблемы, преграды и сдерживающие факторы развития в сфере экономической экспертизы и определены пути их решения.

Анотація. В статті досліджено теоретичні та практичні аспекти економічної експертизи в Україні. Визначено значення економічної експертизи у вирішенні спірних питань. Розглянуто види судових експертиз в Україні, згідно чинного законодавства та види експертиз за процесуальним законодавством. Зосереджена увага на методиці проведення економічної експертизи. Окреслено систему та особливості видів і завдань економічної експертизи, охарактеризовано об'єкти досліджень економічних експертиз. Визначено основні умови проведення економічних експертиз. Визначено, що координацію експертної діяльності здійснює Міністерство юстиції України через Центральну експертно-кваліфікаційну комісію шляхом проведення атестації з метою видачі свідоцтва судового експерта. Охарактеризована діяльність експертів у сфері економічної експертизи. Розкрито такий важливий процедурний момент економічної експертизи як оформлення матеріалів для проведення експертиз. Висвітлено процедуру організації проведення експертиз та оформлення їх результатів. Охарактеризовано певні проблеми, перепони та стримуючі фактори розвитку у сфері економічної експертизи та напрями їх вирішення.

Keywords: *forensic examination, economic expertise, non-conflict examination, expert studies, forensic experts, expert opinion.*

Ключевые слова: *судебная экспертиза, экономическая экспертиза, неконфликтная экспертиза, экспертные исследования, судебные эксперты, заключение эксперта.*

Ключові слова: *судова експертиза, економічна експертиза, неконфліктна експертиза, експертні дослідження, судові експерти, висновок експерта*

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та інтеграції України до світового співтовариства, вимагають належної економічної ситуації. Саме економічні заходи в державі, дотримання законодавства можуть забезпечити її ефективний розвиток. Разом з тим, ситуація що характерна для України, де відбувається ряд важливих реформ в економічній сфері, супроводжуються криміналізацією та зростанням злочинності. На жаль нині, в умовах економічної нестабільності між співвласниками, акціонерами, працівниками та роботодавцями, може виникати безліч спірних ситуацій, які часто призводять до ненайкращих результатів, у тому числі і судових розглядів. В таких умовах, важливе значення відводиться економічній експертизі. Адже, жодна пов'язана з економічною злочинністю судова справа (кримінальна, цивільна чи господарська), не може бути якісно розслідувана без проведення судової експертизи експертом-економістом. Така експертиза є одним із джерел доказів по справі й призначається у випадках, коли для вирішення відповідних питань необхідні спеціальні знання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання організації та методики проведення

економічної експертизи незалежними судовими експертами, досліджувались багатьма науковцями. Засновниками судової експертизи вважають А. Х. Гольмстена, С.Ф. Іванова, О. П. Рудановського, Г. Ф. Шершеневича, саме ними було закладено підґрунтя експертизи. Проблеми теорії та практики, її проведення, досліджували вчені: Б. В. Виленський, В. Б. Любкін, С. С. Остроумова, А. М. Ромашова, Н. О. Селиванова та інші. Проте, враховуючи вагомий внесок науковців у розроблення та вдосконалення економічної експертизи, даний процес потребує додаткового дослідження, враховуючи сучасну економічну ситуацію, зважаючи на зміни, що нині відбуваються в економічній сфері, нові реформи, тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів економічної експертизи в Україні. Розкриття видів і завдань економічної експертизи, умов її проведення, основних напрямів та етапів. Висвітлення процедури організації проведення експертиз та оформлення їх результатів. Розкриття проблем, перепон та стримуючих факторів розвитку у сфері економічної експертизи та визначення напрямків їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах господарювання, чимало осіб стають учасниками судового розгляду з найрізноманітніших приводів – від адміністративних спорів до кримінальних справ. Як правило, в подібних ситуаціях кращим варіантом захисту в судовому процесі є проведення економічної експертизи кваліфікованим спеціалістом, яка має на меті: дослідження документів бухгалтерського обліку та звітності; дослідження документів про економічну діяльність підприємств, дослідження документів фінансово-кредитних операцій. Дослідження в сфері економічної експертизи базуються на вивченні господарської діяльності особи, процесі формування фінансових показників за здійсненими операціями та правильності відображення їх в обліку.

Законодавством визначено, що судова

експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

В Україні, згідно чинного законодавства передбачено 12 незалежних експертиз (рис. 1).

Необхідно зазначити, що класифікація експертиз має велике наукове та практичне значення. Для практики вона забезпечує правильний вибір спеціальних знань, які слід використати при отриманні інформації з будь-якого джерела, дає змогу визначити напрям методичного й організаційного забезпечення експертиз.

Згідно з процесуальним законодавством України експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи (рис. 2).

Рис. 1. Види судових експертиз в Україні, згідно чинного законодавства [2]

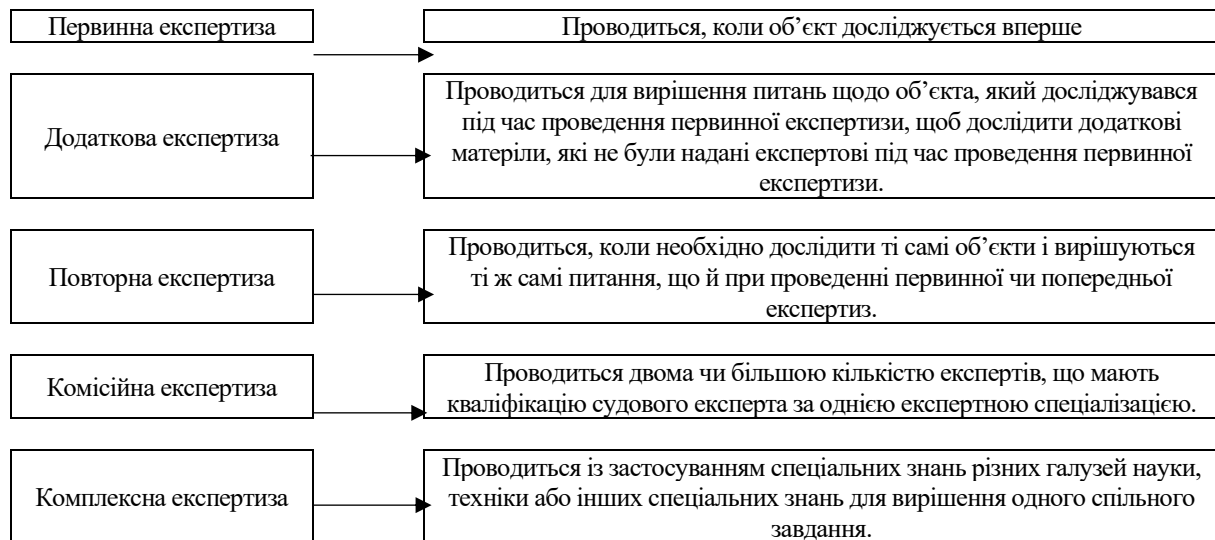

Рис. 2. Види судових експертиз за процесуальним законодавством [2].

Серед всіх видів судових експертиз, що можуть проводитись в Україні, зосередимо увагу на методиці проведення економічної експертизи.

Економічна експертиза, як відмічають Дерій В.А. та Дема Д.І., це дослідження певних проблем, що виникають у процесі економічної діяльності суб'єкта господарювання і потребують кваліфікованих дій експерта (експертів) для досягнення визначеної мети та розв'язання конкретних завдань, пов'язаних із веденням фінансового і податкового обліку, фінансово-економічною діяльністю та фінансово-кредитними операціями, а також для відвернення суттєвих загроз і ризиків від такого суб'єкта [3, с.89]

Проведення економічної експертизи дозволяє зафіксувати документальне підтвердження відповідності звітності по фінансово-господарським операціям податковому кодексу та чинному законодавству України.

В науковій літературі переважно описуються три види економічної експертизи, що передбачають:

- дослідження документів бухгалтерського,

податкового обліку і звітності;

- дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій;
- дослідження документів фінансово-кредитних операцій.

Проте іноді зустрічається так звана несудова або неконфліктна експертиза. Зокрема, у своєму дослідженні її характеризують Дерій В.А. та Дема Д.І., зазначаючи, що ця експертиза проводиться не тоді, коли цього вимагають судово-слідчі органи, а тоді, коли сам суб'єкт господарювання зацікавлений у проведенні такої економічної експертизи і готовий здійснювати всі необхідні витрати для забезпечення її повноти, об'єктивності та результативності. Така експертиза може обійтись підприємству навіть до 50-100 тис. грн., але збитки від ухвалення неправильних управлінських рішень можуть бути в рази більшими [3, с.89].

Економічна експертиза проводиться на основі наданої інформації, яка повинна включати бухгалтерську документацію, фінансові звіти, накладні, та інші документи, що мають відношення до фінансової ситуації підприємства (рис.3).

Рис. 3. Об'єкти досліджень економічних експертиз [4]

Незалежна економічна експертиза дозволяє з'ясувати наявність матеріально-товарних цінностей, прослідкувати динаміку зростання і спаду економічних показників підприємства, оцінити правильність ведення бухгалтерського обліку, простежити приплив і відтік грошових коштів, у тому числі заробітних плат та інших виплат. Незалежна економічна експертиза в Україні може бути ініційована органами суду та досудового

розслідування, а також приватними особами. Така експертиза може проводитися у випадку судового розгляду, банкрутства підприємства, для з'ясування фінансових показників при розділі або передачі майна у володіння іншій особі і т.д.[5].

Економічна експертиза виконує різні завдання в залежності від дослідження різних економічних документів (рис. 4).

- документальна обґрунтованість відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат; - відповідності нормативно-правовим актам відображення в податковому обліку доходів та витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток; - відповідності нормативно-правовим актам відображення в податковому обліку податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість.	- документальна обґрунтованість розрахунків частки майна у разі виходу учасника зі складу засновників; - документальна обґрунтованість розрахунків втраченого заробітку (від несвочасної виплати компенсації заподіяної шкоди у разі втрати працездатності та в інших випадках); - документальна обґрунтованість цільового витрачання бюджетних коштів; - документальна обґрунтованість розрахунків втраченої вигоди.	- обліку і подання звітності; - документальна обґрунтованість відображення фінансово-господарських операцій щодо нарахування та сплати банками податків та їх відповідності даним обліку та звітності, чинному законодавству; - документальна обґрунтованість проведення операцій за депозитними вкладками у банківських та інших фінансових установах.

Рис. 4. Завдання економічної експертизи [2].

Весь процес організації економічної доцільно розділити на певні частини (рис. 4) експертизи, як зазначає Євдокіменко С.В. [6],

Рис. 5. Етапи процесу організації економічної експертизи [6]

В Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [2], в тому числі і економічної, визначено основні умови:

- експертами проводяться експертні дослідження, що потребують спеціальних знань та використання методів криміналістики і судової експертизи;

- в процесі проведення експертизи застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення, а також нормативно-правові акти та нормативні документи;

- експертні дослідження з оцінки майна здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України "Про судову експертизу", з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" щодо

методичного регулювання оцінки майна;

- експертизи та дослідження проводяться експертними установами за зонами регіонального обслуговування згідно з Переліком регіональних зон обслуговування науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції України;

- експертизи та дослідження, що проводяться атестованими судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, здійснюються з урахуванням обмежень, передбачених статтею 7 Закону України "Про судову експертизу";

- підставою для проведення експертизи у кримінальному провадженні та у справах про адміністративні правопорушення відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ

про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою;

- при проведенні експертиз в експертній установі організаційне, матеріально-технічне забезпечення їх виконання, контроль за своєчасним проведенням і за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів з питань експертизи покладається на керівника експертної установи;

- строк проведення експертизи встановлюється залежно від складності дослідження з урахуванням експертного навантаження фахівців керівником експертної установи у межах: 10 календарних днів - щодо матеріалів з невеликою кількістю об'єктів та вирішуваних питань і простих за характером досліджень; 30 календарних днів - щодо матеріалів із середньою кількістю об'єктів та вирішуваних питань або середньої складності за характером досліджень; 60 календарних днів - щодо матеріалів з великою кількістю об'єктів та вирішуваних питань або складних за характером досліджень; понад 60 календарних днів - щодо матеріалів із великою кількістю об'єктів та вирішуваних питань, виходячи з фактично необхідного для експерта часу або особливо складних за характером досліджень; понад 90 календарних днів - щодо матеріалів з особливо великою кількістю об'єктів та необхідністю вирішення питань, які потребують декількох досліджень, або якщо експертиза є комплексною чи потребує залучення фахівців з інших установ (у тому числі судово-медичних), підприємств, організацій.

Організація економічної експертизи включає заходи, що передбачають її регулювання, зокрема: координацію експертної діяльності шляхом видачі дозволів на проведення судової економічної

експертизи; налагодження взаємодії та систематичного обміну інформацією між суб'єктом призначення економічної експертизи та експертом-економістом.

Координацію експертної діяльності здійснює Міністерство юстиції України через Центральну експертно-кваліфікаційну комісію шляхом проведення атестації з метою видачі свідоцтва судового експерта. Повноваження з координації делегуються Міністерством юстиції експертно-кваліфікаційним комісіям, які в Україні функціонують при науково дослідних інститутах судових експертиз.

Важлива роль у здійсненні експертизи відводиться експертам. Саме їх кваліфікація, досвід можуть вплинути на правильність того чи іншого рішення. Особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, а також порядок здійснення контролю за дотриманням цими експертами вимог нормативно-правових актів, що регулюють питання судово-експертної діяльності визначаються Інструкцією про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [7].

В Україні, за даними державного Реєстру атестованих судових експертів, судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ та свідоцтва про присвоєння кваліфікації яких станом на 01.04.2019 року є дійсними, становить 565 фахівців. Зазначені експерти атестовані за певними видами експертиз, що наведені в табл.1.

Таблиця 1

Атестовані фахівці в Україні за різними видами експертиз

Вид експертизи	Кількість фахівців
Інженерно-транспортна експертиза	35 фахівців;
Будівельно-технічна, земельно-технічна, оціночно-будівельна та оціночно-земельна експертизи	185 фахівців;
Безпеки життєдіяльності та пожежно-технічна експертизи	6 фахівців;
Залізнично-транспортна експертиза	3 фахівця;
Електротехнічна експертиза	4 фахівця;
Інженерно-екологічна	2 фахівця;
Економічна експертиза	153 фахівця;
Товарознавча експертиза	25 фахівців;
Автотоварознавча експертиза	122 фахівця;
Транспортно-товарознавча експертиза	2 фахівця;
Експертиза у сфері інтелектуальної власності	28 фахівців.

Джерело: [8]

Метою атестації судових експертів є оцінка професійного рівня фахівців, які залучаються до проведення судових експертиз або беруть участь у розробках теоретичної та методичної бази судової експертизи. Залежно від спеціалізації їм присвоюється кваліфікація судового експерта з правом проведення певного виду експертизи.

Координація в експертній діяльності забезпечується Координаційною радою з проблем

судової експертизи, створеною для розгляду важливих питань розвитку судової експертизи.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених цим Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ [1].

В Україні, кількість судових експертів, які не є

працівниками державних спеціалізованих установ, по областях розподіляються таким чином (табл.2):

Таблиця 2

**Інформація щодо судових експертів, які не є працівниками
державних спеціалізованих установ по регіонах України**

Регіон	Кількість експертів	Регіон	Кількість експертів
Вінницька область	13	Одеська область	13
Волинська область	21	Полтавська область	19
Дніпропетровська область	45	Рівненська область	9
Донецька область	12	Сумська область	10
Житомирська область	14	Тернопільська область	1
Закарпатська область	8	Харківська область	19
Запорізька область	26	Херсонська область	25
Івано-Франківська область	6	Хмельницька область	16
Київська область	16	Черкаська область	15
Кропивницька область	11	Чернівецька область	13
Луганська область	4	Чернігівська область	13
Львівська область	36	Одеська область	51
Миколаївська область	8	м. Київ	154

Джерело: [8]

Як свідчать наведені дані, щодо кількості судових експертів по областях, можна зробити висновок, що деякі регіони України не достатньо забезпечені судовими експертами. Зокрема, Тернопільська, Луганська, Івано-Франківська, Миколаївська та Закарпатська області.

Відповідно до пункту 17 розділу III Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [7], затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 12.12.2011 № 3505/5, судовий експерт повинен щороку до 1 лютого, наступного за звітним періодом, надсилати до Мін'юсту звіт за рік про кількість виконаних ним судових експертиз та експертних досліджень.

Однак, до Мін'юсту звіти про кількість виконаних судових експертиз та експертних досліджень надали лише 356 судових експертів (у 2017 – 385), що становить 2/3 від загальної кількості експертів, які не є фахівцями державних спеціалізованих установ [8].

Згідно наданих звітів у 2018 році судовими експертами було складено 24259 (у 2017 – 34113) висновків з яких: 5572 (у 2017 – 9709) висновків судових експертиз та 18687 (у 2017 – 24404) висновків експертних досліджень, зокрема [8].

- у кримінальних провадженнях – 1088 (у 2017 – 5 387);

- у цивільних, господарських, адміністративних справах та справах про

адміністративні правопорушення – 3302 (у 2017 – 2 933);

- на замовлення правоохоронних органів – 1 621 (у 2017 – 6 044);

- на замовлення ДВС – 32 (у 2017 – 34).

Крім того, судовими експертами складено повідомлення про неможливість надання висновку 414 (у 2017 році – 608).

Слід зазначити, що невиконання судовими експертами вимог пункту 17 Інструкції не надає можливості належним чином проаналізувати кількість виконаних судових експертиз та експертних досліджень у порівнянні з минулим роком [8].

Тому, для більш об'єктивного відображення стану судово-експертної діяльності, судовим експертам слід вказувати на необхідність вчасної подачі звітів до Мін'юсту, відповідно до вимог Інструкції, під час проходження ними підготовки (стажування) у науково-дослідних установах судових експертиз або під час здійснення їх перевірки судово-експертної діяльності територіальними органами юстиції.

Відповідно до статті 21 Закону України «Про судову експертизу» фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ і мають на меті здійснювати судово-експертну діяльність, проходять навчання з відповідної експертної спеціальності в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України (табл. 3).

**Кількість експертів, які пройшли підготовку/стажування
у науково-дослідних установах судових експертиз
Міністерства юстиції України у 2018 році**

Установи	2017 рік	2018 рік
Київський НДІСЕ	52 фахівця	44 фахівця
Харківський НДІСЕ	9 фахівців	12 фахівців
Одеський НДІСЕ	16 фахівців	16 фахівців
Дніпропетровський НДІСЕ	31 фахівець	18 фахівців
Львівський НДІСЕ	26 фахівців	26 фахівців
НДІСЕ з питань інтелектуальної власності	6 фахівців	1 фахівець
Донецький НДІСЕ	4 фахівця	4 фахівця

Джерело: [8]

За даними звітів, в Україні, в 2018 році відбулось 8 засідань ЦЕKK, на яких присвоєно (підтверджено) кваліфікацію судового експерта 142 фахівцям за наступними видами експертиз:

- Інженерно-транспортна експертиза – 12 фахівців;
- Будівельно-технічна, земельно-технічна, оціночно-будівельна та оціночно-земельна експертизи – 43 фахівця;
- Інженерно-екологічна експертиза – 1 фахівець;
- Залізнично-транспортна – 2 фахівця;
- Економічна експертиза – 43 фахівця;
- Товарознавча експертиза – 5 фахівців;
- Автотоварознавча експертиза – 34 фахівця;
- Експертиза у сфері інтелектуальної власності – 2 фахівця [8].

Як вбачається з вищенаведених даних, фахівці почали отримувати нові види експертних спеціальностей визначені Переліком видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям, що не працюють у державних спеціалізованих установах.

Протягом 2018 року ЦЕKK розглянуто 6 питань щодо відповідності вищої освіти експертним спеціальностям за якою фахівець має намір отримати (підтвердити) кваліфікацію судового експерта, зокрема з яких прийнято 3 рішення щодо невідповідності вищої освіти експертній спеціальності.

З питань дисциплінарної відповідальності судових експертів у 2018 році ЦЕKK прийнято 5 рішень [8].

Так, за порушення вимог законодавства України про судову експертизу та/або методичних вимог під час проведення досліджень до 2 судових експертів застосовано дисциплінарне стягнення у вигляді попередження; до 2 судових експертів – призупинення дії свідоцтва строком на 6 місяців і зобов'язано пройти стажування в науково-дослідній установі судових експертиз Мін'юсту та повторну атестацію в ЦЕKK; до 1 судового експерта ЦЕKK прийнято рішення не застосовувати дисциплінарне стягнення [8].

Важливим процедурним моментом економічної експертизи є оформлення матеріалів

для проведення експертиз (досліджень). Він також регулюється Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [2], зокрема, нею визначено:

- що експертиза проводиться після подання органом, який її призначив, матеріалів, оформлених згідно з вимогами процесуального законодавства;
- до експертної установи (експерту) надаються: документ про призначення експертизи (залучення експерта), об'єкти, зразки для порівняльного дослідження та, за клопотанням експерта, - матеріали справи (протоколи оглядів з додатками, протоколи вилучення речових доказів тощо);
- у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначаються такі дані: місце й дата винесення постанови чи ухвали; посада, звання та прізвище особи, що призначила експертизу (залучила експерта); назва суду; назва справи та її номер; обставини справи, які мають значення для проведення експертизи; підстави для призначення експертизи; прізвище експерта або назва експертної установи, експертам якої доручається проведення експертизи; питання, які виносяться на вирішення експертів; перелік об'єктів, що підлягають дослідженню (у тому числі порівняльних зразків та інших матеріалів, направлених експертів, або посилання на такі переліки, що містяться в матеріалах справи); інші дані, які мають значення для проведення експертизи. У ньому перераховуються всі об'єкти, які направляються на експертне дослідження, із зазначенням точного найменування, кількості, міри ваги, серії та номери (для грошей НБУ та іноземної валюти), інші відмінні індивідуальні ознаки;
- вилучення об'єктів, що підлягають дослідженню, та відібрання зразків оформлюються протоколом згідно з вимогами процесуального законодавства. У них, крім загальних реквізитів такого роду документів, зазначається, які саме зразки були вилучені або відібрані, їх кількість, умови відбору або вилучення, а також інші обставини, що мають значення для вирішення поставлених питань. Протокол підписується всіма особами, які брали участь у вилученні об'єктів, відібранні зразків.
- коли об'єкт дослідження не може бути представлений експертів, експертиза може

проводитись за фотознімками та іншими копіями об'єкта (крім об'єктів почеркознавчих досліджень), його описами та іншими матеріалами, доданими до справи в установленому законодавством порядку, якщо це не суперечить методичним підходам до проведення відповідних експертиз.

Процедуру організації проведення експертиз (досліджень) та оформлення їх результатів визначено у IV розділі Інструкції [2], зокрема, нею визначено, що керівник експертної установи розглядає отримані матеріали і доручає відповідному структурному підрозділу експертної установи організувати проведення експертизи;

Керівник провідного підрозділу за погодженням з керівниками інших підрозділів формує комісію експертів і призначає голову експертної комісії.

Голова комісії виконує лише організаційні функції, а саме:

- скликає нараду експертів, на якій ознайомлює їх з документом про призначення експертизи (залучення експерта) та матеріалами, які надійшли на дослідження;
- організовує розробку спільної програми досліджень, у тому числі з визначенням послідовності та строків виконання окремих досліджень; у разі неузгодження дій комісії при виконанні досліджень чи порушення їх послідовності повідомляє про це керівника експертної установи;
- організовує попереднє вивчення досліджуваних об'єктів членами комісії;
- здійснює зв'язок з керівниками експертних установ (підрозділів), співробітники яких є членами комісії, контролює строки проведення окремих досліджень і координує виконання всієї програми досліджень;
- керує проміжними та підсумковими нарадами експертів;
- складає проект висновку (повідомлення про неможливість надання висновку) або доручає одному з членів комісії [2].

Якщо проведення комплексної експертизи не може бути здійснене силами експертів даної експертної установи, її керівник повідомляє про це орган, який призначив експертизу, та просить залучити до проведення експертизи експерта відповідної спеціалізації. Залучення такого експерта проводиться з дотриманням вимог процесуального законодавства України [2].

По завершенню експертизи складається висновок експерта. Він розглядається керівником підрозділу та керівником експертної установи і направляється органу, який призначив експертизу.

Висновок експерта складається з обов'язковим зазначенням його реквізитів (найменування документа, дати та номери складання висновку, категорії експертизи (додаткова, повторна, комісійна, комплексна), виду експертизи (за галуззю знань) та трьох частин: вступної (Вступ), дослідницької (Дослідження) та заключної (Висновки) [2].

Необхідно зазначити, що поряд із тим, що здійснення різного роду експертиз, в тому числі і економічної, врегульовано нормативними актами, в цій сфері мають місце певні проблеми, перепони та стримуючі фактори розвитку.

Так наприклад, Перезовова І.В., серед проблем та перепон відмічає, наявність великого різноманіття об'єктів експертизи та збільшення числа прошарків у фрагментах господарської діяльності визначеного суб'єкта, які виносяться на експертне дослідження. На її думку, пошук відповідей на поставлені питання (вирішення експертних завдань) неухильно призводить до розширення існуючих та розробки нових методів, засобів та методик дослідження, що охоплюють все більше коло різноманітних об'єктів – документально зафіксованих господарських фактів, явищ, операцій, в часових та логічних межах, визначених конкретним питанням, запропонованим на дослідження експерту-економісту, тобто здійснюється динамічний розвиток наукових знань економічної експертології [9, с.99]

Не можна не погодитись із Перезовою І.В., яка відмічає, що відсутність однозначності в підходах до змісту економічної експертизи, її видів, предмету, методу, методичних прийомів, процедур, форм, а відповідно і суб'єктів проведення викликає:

- ірраціональність практичного функціонування механізму проведення економічної експертизи;
- хаотичність сприйняття сутності економічної експертизи за назвами та реаліями окремих її форм;
- термінологічні невідповідності в процесі проведення економічної експертизи як окремого дослідження;
- нереалізованість потенціалу окремих методичних прийомів контролю в процесі економічної експертизи;
- підміна одних форм економічного контролю іншими;
- відсутність єдиного підходу в різних фінансово-економічних, наукових, законодавчо-нормативних, процесуальних документах до назв окремих форм експертизи;
- уточнення назв і видів заключних документів, що формуються за кожною з форм економічної експертизи;
- невизначеність рівня фахових спеціальних знань, якими має володіти експерт-економіст, що виступає в конкретній ситуації представником суб'єкта контролю і реалізує визначену форму контролю;
- помилки при викладанні фахових дисциплін, предметом яких є окремі форми економічного контролю [9, с.103-104]

Досліджуючи перспективи розвитку економічної експертизи, Євдокіменко С.В., зазначає, що поява нових та різноманітних економічних злочинів робить необхідним розвиток і виділення в окремі спеціалізації наступних

судово-економічних експертиз: судово-податкова експертиза (встановлення правильності нарахування та сплати різних видів податків), судово-оціночна (визначення ринкової вартості майна, встановлення суми нанесеного збитку), фінансово-аналітична (може призначатися при розслідуванні фіктивного банкрутства, а також неправомірних дій під час банкрутства), дослідження правопорушень у зовнішньоекономічній діяльності [10, с.27].

Таким чином, зазначені проблеми організації економічної експертизи можуть бути вирішені шляхом реалізації наступних заходів:

- вдосконалення чинної нормативно-правової бази, яка регулює експертну діяльність в Україні, шляхом розширення правових функцій експерта-бухгалтера;

- застосування науково обґрунтованих методів, формування принципово нових підходів і використання сучасних методик до організації, планування та проведення досліджень;

- налагодження чіткої та злагодженої взаємодії між суб'єктами призначення та проведення експертизи з метою підвищення її ефективності, що залежить від волевиявлення даних суб'єктів та раціональності дій, які вони уповноважені здійснювати;

- збільшення терміну та кількості осіб, що залучаються до проведення експертних досліджень (комісійних експертиз);

- підвищення кваліфікаційного рівня експертів у напрямку їх підготовки та атестації, що підтверджується наявністю свідоцтва судового експерта-бухгалтера;

- судово-бухгалтерська експертиза з моменту її призначення і до передачі експертного висновку суб'єктам призначення має здійснюватися з дотриманням процесуального законодавства;

- експерт-бухгалтер повинен бути забезпечений всіма необхідними для проведення дослідження документами [11].

Запровадження зазначених пропозицій в практичну діяльність, є запорукою вдосконалення процесу економічної експертизи, що дозволить поліпшити ефективність організації боротьби з економічною злочинністю в Україні.

Висновки. Суб'єкти господарювання в процесі діяльності систематично стикаються зі спорами. В таких ситуаціях кращим варіантом захисту в судовому процесі є проведення економічної експертизи кваліфікованим спеціалістом, яка має на меті: дослідження документів бухгалтерського обліку та звітності; дослідження документів про економічну діяльність підприємств, дослідження документів фінансово-кредитних операцій.

Під економічною експертизою слід розуміти дослідження певних проблем, що виникають в процесі економічної діяльності суб'єкта господарювання і потребують кваліфікованих дій експертів для досягнення визначеної мети та розв'язання конкретних завдань, пов'язаних із

веденням бухгалтерського обліку, фінансово-економічною діяльністю та фінансово-кредитними операціями, а також для запобігання загрозам та ризикам такого суб'єкта.

Практика свідчить про наявність та необхідність удосконалення слабких сторін процесу економічної експертизи в Україні, через те що вона є визначним засобом захисту інтересів фізичних та юридичних осіб, сприяє ефективному розслідуванню, виконує ряд важливіших завдань для виявлення порушень трудового законодавства, визначення розміру втрат від правопорушень в організації праці, а також забезпечує розроблення пропозицій щодо профілактики негативних явищ. Нині в процесі здійснення економічної експертизи виникає ряд проблем, для подолання яких у майбутньому необхідно запровадити зміни до існуючих законодавчих актів, що спрямовані на вдосконалення регулювання та організації економічної експертизи.

Список літератури:

1. Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994 № **4038-XII** URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> [Pro sudovu ekspertyzu. Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 № 4038-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (in Ukrainian)].

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> [Instruktsiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertykh doslidzhen: Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (in Ukrainian)].

3. Дерій В. А., Дема Д. І. Економічна експертиза діяльності підприємств. *Економіка та суспільство*. Електронне наукове фахове видання. Мукачівський державний університет. Вип. 11. Мукачєво, 2017. С. 508-514. [Derii V. A., Dema D. I. Ekonomichna ekspertyza diialnosti pidpriemstv. Ekonomichna ta suspilstvo. Elektronne naukovе fakhove vydannia. Mukachivskyi derzhavnyi universytet. Vyp. 11. Mukachevo, 2017. S. 508-514. (in Ukrainian)].

4. Судово-економічна експертиза та напрямки її дослідження. URL: <http://ondise.minjust.gov.ua/sudovo-ekonomichna-ekspertiza-ta-napryamki-%D1%97%D1%97-doslidzhennya/> [Sudovo-ekonomichna ekspertyza ta napriamky yii doslidzhennia. URL: <http://ondise.minjust.gov.ua/sudovo-ekonomichna-ekspertiza-ta-napryamki-%D1%97%D1%97-doslidzhennya/> (in Ukrainian)].

5. Економічна експертиза. URL: <https://nise.com.ua/economichna-ekspertyza> [Ekonomichna ekspertyza. URL: <https://nise.com.ua/economichna-ekspertyza> (in Ukrainian)].

6. Євдокіменко С. В. Основні процедури проведення судово-економічної експертизи / С. В. Євдокіменко // Європейські перспективи. - 2016. - Вип. 2. - С. 37-42. [Yevdokimenko S. V. Osnovni protsedury provedennia sudovo-ekonomichnoi ekspertyzy / S. V. Yevdokimenko // Yevropeiski perspektyvy. - 2016. - Vyp. 2. - S. 37-42. (in Ukrainian)].
7. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11> [Instruktsiia pro osoblyvosti zdiisnennia sudovo-ekspertnoi diialnosti atestovanykh sudovymy ekspertamy, shcho ne pratsiuiut u derzhavnykh spetsializovanykh ekspertnykh ustanovakh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11> (in Ukrainian)].
8. Інформація щодо судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ за 2018 рік (станом на 01.04.2019). URL: <https://minjust.gov.ua/m/informatsiya-schodo-sudovih-ekspertiv-yaki-ne-e-pratsivnikami-derzhavni-spetsializovanih-ustanov-za-2018-rik-standom-na-01042019> [Informatsiia shchodo sudovykh ekspertiv, yaki ne ye pratsivnykamy derzhavnykh spetsializovanykh ustanov za 2018 rik (standom na 01.04.2019). URL: <https://minjust.gov.ua/m/informatsiya-schodo-sudovih-ekspertiv-yaki-ne-e-pratsivnikami-derzhavni-spetsializovanih-ustanov-za-2018-rik-standom-na-01042019> (in Ukrainian)].
9. Перевозова І.В. Економічна експертиза як специфічна галузь знань. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 3. С. 97-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2013_3_18 [Perevozova I.V. Ekonomichna ekspertyza yak spetsyfichna haluz znan. *Ekonomika: realii chasu*. 2013. № 3. S. 97-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2013_3_18 (in Ukrainian)].
10. Євдокіменко С.В. Судово-економічна експертиза: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харк. нац. ун-т внутрішніх справ. Харків, 2017. 42 с. URL: <http://univd.edu.ua/diplomas/doc/refYevdokimova20170331.swf> [Yevdokimenko S.V. Sudovo-ekonomichna ekspertyza: teoretyko-metodolohichni zasady i praktyka realizatsii: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. 12.00.09 – kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operativno-rozshukova diialnist. Khark. nats. un-t vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 2017. 42 s. URL: <http://univd.edu.ua/diplomas/doc/refYevdokimova20170331.swf> (in Ukrainian)].
11. Сторожук Н. Судово-бухгалтерська експертиза: критичний огляд нормативно-правового регулювання, методології та організації. *Бухгалтерський облік і аудит: Науково-практичний журнал*. 2009. № 6. С. 43-49. [Storozhuk N. Sudovo-bukhhalterska ekspertyza: krytychnyi ohliad normatyvno-pravovoho rehuliuвання, metodolohii ta orhanizatsii. *Bukhhalterskyi oblik i audyt: Naukovo-praktychnyi zhurnal*. 2009. № 6. S. 43-49. (in Ukrainian)].

Pirtko M.S.

third-level higher education student,

National University of Water Management and Environmental Management

EVALUATION OF THE FINANCIAL SUFFICIENCY POTENTIAL OF DECENTRALIZATION PROCESSES IN UKRAINE

Пиртко Мар'ян Сергійович

здобувач вищої освіти третього (наукового) рівня,

Національний університет водного господарства і природокористування

ОЦІНЮВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ФІНАНСОВОЇ ДОСТАТНОСТІ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Summary. The article deals with the concept of a capable united territorial community. The factors affecting the financial capacity of the territorial communities are identified. The groups of financial indicators, which assess the capacity of territorial communities, are considered. The situation of the united territorial communities of Ukraine in 2019 was investigated. The main legislative initiatives to improve the status of individual territorial communities are considered. The results of the activities of the united territorial communities of Rivne region are analyzed. The main characteristics of a financially viable territorial community are identified, in particular: a large area of territory; high population density; availability of hospitals, schools, cultural and art institutions, transport infrastructure; formally extracting valuable minerals; there is a large number of commercial enterprises engaged in manufacturing and trading activities; developed tourist infrastructure; border area; significant natural resources (water, land, minerals, etc.). Problems that impede the process of decentralization and further active integration of territorial communities in Ukraine have been identified.

Анотація. В статті розглянуто поняття спроможної об'єднаної територіальної громади. Визначені фактори, що впливають на фінансову спроможність територіальних громад. Розглянуто групи фінансових показників, за якими оцінюється спроможність територіальних громад. Досліджено ситуацію щодо спроможності об'єднаних територіальних громад України у 2019 році. Розглянуто основні законодавчі ініціативи щодо поліпшення стану окремих територіальних громад. Проаналізовано результати діяльності об'єднаних територіальних громад Рівненської області. Визначено основні характеристики фінансово спроможної територіальної громади, зокрема: велика площа території; висока щільність населення; наявність лікарень, шкіл, закладів культури і мистецтва, транспортної інфраструктури; офіційно здійснюється видобуток цінних корисних копалин; присутня велика кількість комерційних підприємств, що здійснюють виробничу і торговельну діяльність; розвинута туристична інфраструктура; прикордонна територія; значні природні ресурси (водні, земельні, корисні копалини тощо). Ідентифіковано проблеми, які перешкоджають процесу децентралізації та подальшому активному об'єднанню територіальних громад в Україні.

Key words: decentralization, united territorial community, capable territorial community, financial capacity of territorial community.

Ключові слова: децентралізація, об'єднана територіальна громада, спроможна територіальна громада, фінансова спроможність територіальної громади.

Постановка проблеми. Рішення уряду в 2014 р., що запустили механізм децентралізації, мали зважений та політично обґрунтований характер. Наступні кроки повинні були розвинути і поглибити ці процеси. До них чинний тоді Президент відніс «удосконалення законодавства про місцеві вибори у зв'язку з утворенням об'єднаних територіальних громад, впровадження реформ у сфері освіти, секторальні реформи» [1]. Проте будь-які потрібні зміни не реальні без належного їх фінансового забезпечення, оскільки «наявність економічно активних суб'єктів підприємницької діяльності, достатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів, розвинена промислова та соціальна інфраструктура – все це та багато іншого є основою для успішного розвитку громади» [2]. Відповідно, вивчення питань, які розкривають механізм формування фінансово спроможних об'єднаних територіальних громад, є достатньо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем, пов'язаних із формуванням фінансово спроможних територіальних громад, займалися такі вітчизняні науковці як Полякова С. В. [3], Щеглюк С. Д. [4], Павлюк А. П. [5], Н. Мацедонська та Л. Клівіденко [6]. Проте, враховуючи складність та неоднозначність деяких методичних аспектів, ця проблема потребує подальшого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У переважній більшості публікацій децентралізація розглядається виключно як позитивне явище, що сприяє покращенню соціально-економічної ситуації в країні. Одночасно рідко звертається увага на деякі суперечливі моменти та проблемні місця, що супроводжують економічні процеси розвитку об'єднаних територіальних громад, особливо їх ресурсного забезпечення.

Мета статті. Метою написання статті є оцінювання поточного стану об'єднаних територіальних громад України з точки зору забезпечення їх фінансової спроможності, а також факторів, що її визначають.

Виклад основного матеріалу. Згідно із інформацією, представленою на українському державному сайті «Децентралізація влади», що є офіційним он-лайн джерелом, на якому висвітлюються всі питання, пов'язані із проведенням децентралізації в Україні, спроможною територіальною громадою вважається «така громада, в якій фінансові, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення її органами місцевого самоврядування питань місцевого значення, передбачених законодавством, в інтересах громади» [7]. Постановою Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 № 214 «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад», дещо розширюється зміст цієї дефініції і зазначається, що це «територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці».

З 2017 року Державна аудиторська служба України почала проводити фінансовий аудит об'єднаних територіальних громад. Станом на 1 жовтня 2019 року на її офіційному сайті в публічному доступі оприлюднені аудиторські звіти про проведення державного фінансового аудиту в сорока двох об'єднаних територіальних громадах. У середньому, в одній області аудитом охоплено від одну до п'яти об'єднаних територіальних громад, з яких найбільше громад перевірено в Чернівецькій та Житомирській областях [8].

Експерти порівняли фінансові показники об'єднаних територіальних громад кожної області. Показники в межах кожної області систематизували за чотирма групами:

- доходи на душу населення (співвідношення обсягу надходжень доходів загального фонду без трансфертів до кількості

мешканців відповідної об'єднаної територіальної громади);

- рівень дотаційності бюджетів (співвідношення обсягу базової чи реверсної дотації до суми доходів загального фонду об'єднаної територіальної громади без урахування субвенцій з державного бюджету);

- питома вага видатків на утримання апарату управління у фінансових ресурсах об'єднаної територіальної громади (відсоткова частка видатків на утримання апарату управління органів місцевого самоврядування у сумі доходів загального фонду без урахування трансфертів з державного бюджету);

- питома вага заробітної плати у видатках загального фонду (відсоткова частка проведених із загального фонду бюджету видатків на заробітну плату з нарахуваннями до обсягу видатків загального фонду бюджету без урахування трансфертів, перерахованих з бюджету об'єднаної територіальної громади до інших бюджетів) [9].

806 об'єднаних територіальних громад експерти згрупували за критерієм чисельності

населення. Крім цього, для більш коректного порівняння всі міста обласного значення, у яких відбулася процедура об'єднання чи приєднання згідно Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», були виділені в окрему групу. Таким чином було сформовано п'ять груп об'єднаних територіальних громад з чисельністю населення:

- понад 15 тис. жителів;
- від 10 до 15 тис. жителів;
- від 5 до 10 тис. жителів;
- менше 5 тис. жителів;
- міста обласного значення [10].

1. Остання група однозначно кількісно є найбільшою від чотирьох попередніх і, враховуючи також найвигідніше розташування щодо використання всіх ресурсів області, потенційно найбільш спроможна.

Основні показники, що характеризують діяльність об'єднаних територіальних громад України у 2019 році, представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Показники об'єднаних територіальних громад України у 2019 році

Групи	Кількість ОТГ	% до загальної кількості ОТГ	Загальна чисельність населення в групі ОТГ, тис. осіб	% від всього населення досліджуваних ОТГ	Перевищення доходу на 1 мешканця від середнього доходу по всіх ОТГ, шт.*	Середні доходи на 1 ОТГ, млн. грн.
Група 1	96	11,9	2 031,0	24,4	27	62,1
Група 2	124	15,4	1 519,2	18,3	33	38,2
Група 3	267	33,1	1 881,7	22,6	78	22,0
Група 4	292	36,3	1 000,5	12,0	104	11,3
Група 5	27	3,3	1 882,8	22,7	14	305,4
Разом	806	100	8 315,2	100	-	

* із розрахунку на 1 мешканця по всіх ОТГ середній дохід становить 3381,4 грн./особу

Джерело: напрацювання власне на підставі [10]

Отже, найбільша кількість об'єднаних територіальних громад у 2019 році була представлена групою 4, а саме «населення до 5 тис. осіб» - 292 територіальні громади, на другому місці перебуває група 3 «населення від 5 до 10 тис. осіб» - 267 територіальні громади. 4 група продемонструвала і один із найкращих рівень доходу на 1 мешканця: у 104 громадах з 292 (у 35,6%) дохід на 1 мешканця перевищує середній рівень доходу всіх територіальних громад. На першому місці за цим показником перебуває група 5: у 14 із 27 об'єднаних територіальних громад (51,6%) дохід на 1 мешканця перевищує середній рівень доходу всіх територіальних громад.

Таким чином, територіальних громад із більшою кількістю людей є набагато менше, що може свідчити про відсутність потреби об'єднуватись і так фінансово спроможним громадам і ще з кимось. Наприклад, група 1 представлена всього 96 територіальними

громадами, проте є найбільшою по чисельності населення від усіх досліджуваних громад (24,4%).

Щоб зменшити кількість неспроможних громад експерти пропонують їх приєднувати «до інших територіальних громад та створення більшої за площею і чисельністю ОТГ». Вони вважають, що «навіть за умови відсутності у такої ОТГ на поточний момент економічних перспектив для розвитку, таке об'єднання надасть можливість оптимізувати територіальну структуру місцевих рад, підвищити ефективність управління територією, покращити інвестиційну привабливість (за рахунок наявності більшої території та більшої кількості трудових ресурсів) та підвищити рівень доцільності капіталовкладень у громаду» [10]. Це є досить логічним висновком та раціональною рекомендацією, проте експерти не розглядають систему стимулів, яка б сприяла тому, що фінансово спроможні і всім забезпечені громади з високим рівнем розвитку будуть брати на свій баланс неспроможні і нерозвинені. Одночасно і

малоймовірною є ситуація об'єднання декількох неспроможних громад. Саме тому рекомендація щодо «їх територіального розширення та відповідного збільшення чисельності населення таких громад» [10], на нашу думку, є безперспективною.

Проблеми об'єднання можуть бути пов'язані також із соціально-економічними, правовими та, навіть, психологічними чинниками. Цю тезу підтверджують результати досліджень С. Щеглюком перспектив приєднання прилеглих до обласних центрів сільських територій. Зокрема, він констатує, що присутні «високий рівень недовіри сільського населення й органів місцевого самоврядування до ідеї об'єднання з великим містом; несформованість переваг і ризиків для кожної сторони об'єднання; незначна частка субвенції на формування інфраструктури для ОТГ-МОЗ унаслідок непропорційного зростання кількості ОТГ та її розміру, а також недоскопальності критеріїв розрахунку цього виду грошової допомоги ОТГ-МОЗ з боку держави; непрозорий розподіл для ОТГ-МОЗ субвенції на соціально-економічний розвиток і значну її диференціацію між об'єднаними територіальними громадами; виникнення просторово некомпактних міських ОТГ, зі зміщенням центром через сусідство міста обласного значення із сільськими ОТГ та небажання окремих громад приєднуватися; низький рівень застосування міжмуніципального співробітництва та державно-приватного партнерства» [4, с. 47].

Зростанню фінансової спроможності територіальних громад перешкоджає в першу чергу не відсутність бажання об'єднуватися, а несприятливі макроекономічні фактори. Це підтверджується у [6; 11]. Зокрема, у [6]

зазначається, що «місцеві органи ще залежать від державного бюджету» через «об'єктивні і суб'єктивні фактори. До об'єктивних факторів належать: спад економічного розвитку, падіння темпів виробництва, війна, політична нестабільність, інфляція; до суб'єктивних: криза управління Кабінету Міністрів України, недосконала нормативно-законодавча база, тіньова економіка, неурегульований фінансовий механізм, криза банківської системи тощо». В іншому джерелі зазначається, що «нині існують проблеми, які пов'язані із зміцненням місцевих бюджетів, їх матеріальним та фінансовим забезпеченням, із можливістю у повному обсязі виконувати свої функції (економічну, соціальну, управлінську). Це має тісний зв'язок із політичною та економічною кризою в країні. Важливо, щоб у державі проводилися політичні, економічні реформи, відбувалося зростання громадських чинників розвитку. Населення країни має усвідомлювати суть та значення своєї діяльності, бачити кінцевий результат своєї праці, розуміти, що від їхньої праці залежить як їх добробут, так і добробут кожного громадянина, а також стабільний економічний розвиток територіальних одиниць, їх фінансове забезпечення, виконання програми соціально-економічного розвитку» [11].

Результати діяльності об'єднаних територіальних громад Рівненської області у більшості випадків гірші, ніж в середньому по Україні (рис. 1). Зокрема, середній дохід загального фонду на 1 мешканця ОТГ у Рівненській області за 2019 р. склав 2316,2 грн., що менше на 1065 грн., ніж в середньому по Україні. Найкращий показник мала Вараська ОТГ – 7339,3 грн. на 1 мешканця, а найгірший – Старосільська ОТГ (550 грн.).

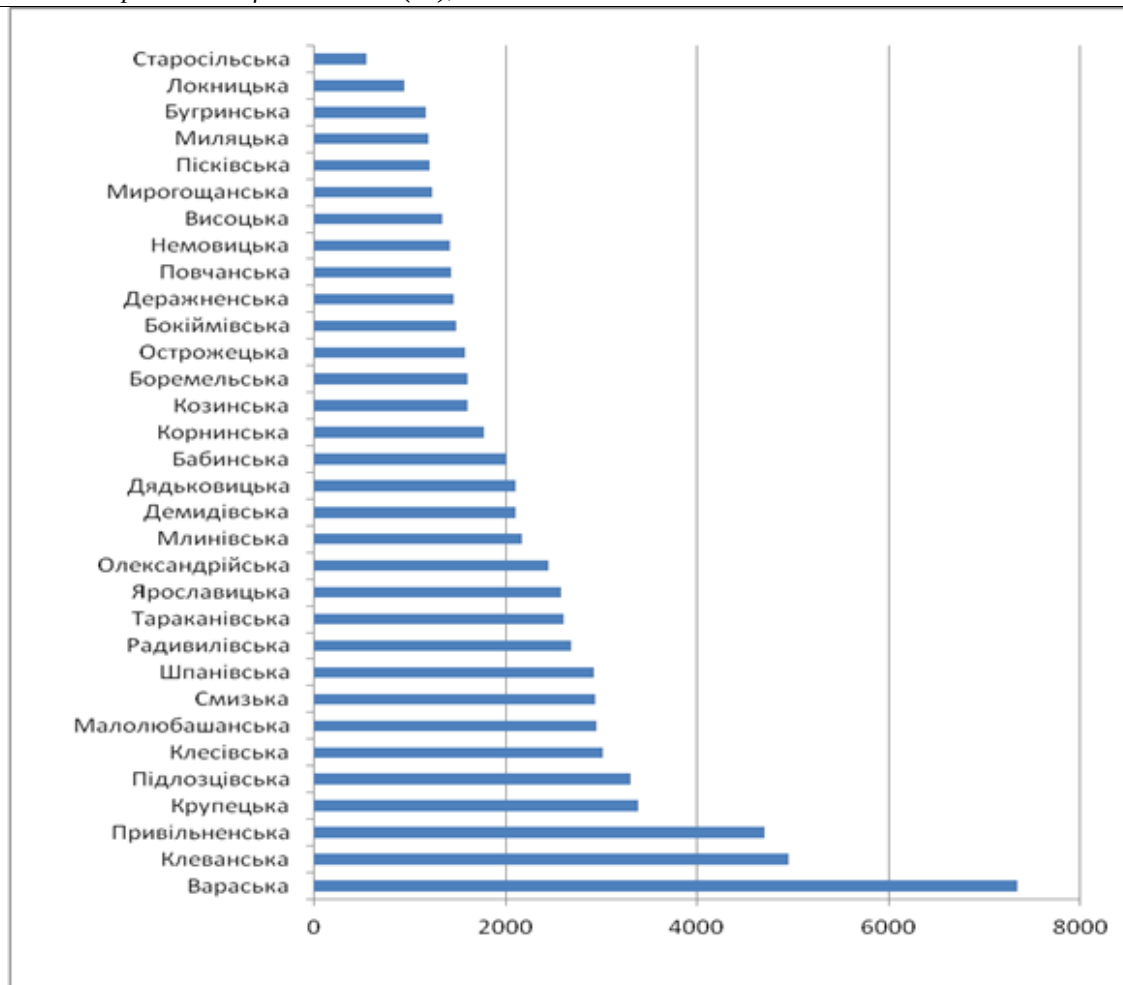

Рис. 1 – Доходи загального фонду на 1 мешканця ОТГ у Рівненській області за 2019 р., грн.
Джерело: [12]

Слід зазначити, що найкращі економічні показники показали якраз ті об'єднані територіальні громади, які мають у своєму розпорядженні високоліквідні об'єкти (м. Вараш – атомна станція), перебувають у значному наближенні до обласного центру (Клеванська ОТГ – 20 км від обласного центру), мають вигідне територіально-географічне розташування із значним транзитним потенціалом (Привіленьська ОТГ – територією громади пролягають два автомагістральних шляхи європейського значення Е-40 Дрезден-Київ та (Е-85) Доманове-Тереблече).

Експертами Групи фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Мінрегіоні, було розроблену Методику для оцінювання фінансової спроможності перспективних об'єднаних територіальних громад, в основу якої покладено детальний розрахунок всіх надходжень і видатків у плановому періоді [7]. Аналіз методики дозволив встановити, що фінансово спроможною об'єднаною територіальною громадою буде та, що має вищі параметри більшої кількості таких характеристик:

- велика площа території;
- висока щільність населення;

- наявність лікарень, шкіл, закладів культури і мистецтва, транспортної інфраструктури;

- офіційно здійснюється видобуток цінних корисних копалин;

- присутня велика кількість комерційних підприємств, що здійснюють виробничу і торговельну діяльність;

- розвинута туристична інфраструктура;

- прикордонна територія;

- значні природні ресурси (водні, земельні, корисні копалини тощо).

Зменшення кількості характеристик буде автоматично свідчити про зниження фінансової спроможності громади. Відповідно, території, які станом на поточний період уже економічно розвинені мають всі шанси стати ще більш фінансово успішнішими за рахунок об'єднання з іншими, такими ж успішними територіями, а ті з них, що є депресивними за рахунок відсутності будь-якої з вищеперерахованих складових, а, найчастіше, їх сукупності, при незмінній політиці ризикують взагалі зникнути з мапи України.

Схожий підхід спостерігається на всіх щаблях державного управління. Принцип «не будемо

давати гроші всім, бо на всіх не вистачить, краще дамо сильнішим» працює на очищення певних територій від працездатного населення, яке поступово буде переміщатись із неспроможних у спроможні територіальні громади, сприятиме підвищенню конкуренції на ринку праці, виникненню з однієї сторони соціальної напруги («понаїхали»), а з іншої – стиранню культурних відмінностей, притаманних певним територіям. Таким чином, поряд із перевагами децентралізація і, зокрема, фінансові механізми, що її супроводжують, не дають можливості зробити однозначні схвальні висновки.

Висновки і пропозиції. Таким чином, процес децентралізації, що триває в нашій країні, є політично та економічно обґрунтованим. Він сприяє утворенню життєздатних територіальних одиниць, спроможних самостійно, не залежно від центральної влади брати на себе відповідальність за важливі аспекти діяльності громади. Проте цей процес при всіх своїх перевагах не може однозначно бути застосований до всіх без виключення територіальних громад. У деяких випадках, особливо за умови фінансової неспроможності громади, низької соціальної активності її членів, низького рівня їх грамотності тощо повинні бути проведені більш інтенсивні превентивні заходи щодо забезпечення позитивного результату. В залежності від ситуації це може бути як якісна інформаційна підтримка, консалтинг, так і більш потужне фінансове забезпечення.

Список літератури:

1. Про додаткові заходи щодо забезпечення реформ із децентралізації влади: Указ Президента України № 412/2018 від 6 грудня 2018 // Офіційний український державний сайт «Децентралізація влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/4122018-25710>, вільний.
2. Місцеві фінанси та бюджетна децентралізація // Офіційний український державний сайт «Децентралізація влади». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/finance>, вільний.
3. Полякова, С. В. Децентралізація влади в Україні: проблеми об'єднаних громад / С. В. Полякова // Економіка та суспільство. – 2017. – Вип. 13. – С. 1033-1039.
4. Щеглюк, С. Д. Інструменти стимулювання створення об'єднаних територіальних громад на

базі міст обласного значення / С. Д. Щеглюк // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2019. – Вип. 4. – С. 41-50.

5. Павлюк, А. П. Економічні аспекти формування спроможних територіальних громад в Україні / А. П. Павлюк // Стратегічні пріоритети. Серія: Економіка: наук. аналіт. зб. – 2016. – № 1(38). – С. 137-146.

6. Мацедонська, Н. Децентралізація в Україні та основні шляхи її впровадження в сучасних умовах / Н. Мацедонська, Л. Клівіденко // Економіка і суспільство. – 2017. – № 8. – С. 613–618.

7. Самостійно розраховуємо фінансову спроможність перспективної ОТГ, – порядок розрахунку від експертів // Офіційний український державний сайт «Децентралізація влади». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/9218>, вільний.

8. Фінанси об'єднаних громад: експерти проаналізували результати аудиту Держаудитслужби // Офіційний український державний сайт «Децентралізація влади». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/12029>, вільний.

9. Показники виконання бюджетів ОТГ за 9 місяців 2019 року у розрізі областей - дані експертів // Офіційний український державний сайт «Децентралізація влади». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/11926>, вільний.

10. Бюджети 806 ОТГ. Рейтинг за 9 місяців 2019 // Офіційний український державний сайт «Децентралізація влади». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/11877>, вільний.

11. Децентралізація в Україні: законодавчі новації та суспільні сподівання. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. – 413 с.

12. Рівненська область. Окремі показники виконання місцевих бюджетів 32 ОТГ Рівненської області за 9 місяців 2019 року // Офіційний український державний сайт «Децентралізація влади». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/502/%D0%A0%D0%92%D0%9D%D0%95%D0%9D%D0%A1_%D0%9A%D0%90_%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%90%D0%A1%D0%A2_.pdf, вільний.

Шиндялова Т.Н.

к.э.н., доцент

Волгоградский институт управления – филиал РАНХиГС

(Россия, г. Волгоград)

Самниашвили. А. Д.

магистрант 2 курса направления подготовки «Экономика»

Волгоградский институт управления – филиал РАНХиГС

(Россия, г. Волгоград)

НЕОБХОДИМОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ ЗАТРАТАМИ НА ПРИМЕРЕ ДОРОЖНО-СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ВОЛГОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ.

Аннотация. В статье выявлены основные проблемы управления затратами на примере трех крупнейших дорожно-строительных предприятий Волгоградской области и доказана необходимость изменений в процессах менеджмента с точки зрения экономической эффективности, особенно актуальной с учетом кризисных тенденций в российской экономике. Изменения в управлении затратами приведут к повышению конкурентоспособности предприятий на рынке

Ключевые слова: Анализ, управление затратами, методы управления затратами, дорожно-строительные предприятия, конкурентоспособность, эффективность, предприятия дорожного хозяйства, теория управления

В Национальной экономической энциклопедии финансовое состояние предприятия характеризуется как категория, отражающая состояние капитала в процессе его кругооборота и способность субъекта хозяйствования к погашению долговых обязательств и саморазвитию на фиксированный момент времени.⁶ Развитие экономических отношений в строительной отрасли, необходимость сокращения издержек и увеличения прибыли компаний – все это естественным образом приводит к необходимости совершенствования системы управления затратами предприятий.¹ Целью управления затратами дорожно-строительных предприятий является обеспечение оптимального уровня себестоимости работы, материалов, услуг, а также динамичной

информационной системы анализа и диагностики объектов затрат. Обеспечение эффективного управления и применение верно подобранных методов управления затратами повысит конкурентоспособность дорожно-строительных предприятий, что в свою очередь приведет к улучшению качества и количества дорог в регионе.³

На данный момент в Волгоградской области функционируют 69 дорожно-строительных компаний. Анализ в области управления затратами дорожно-строительных предприятий проводится для крупнейших компаний г. Волгограда: коммерческих организаций АО "Донаэродорстрой", ЗАО "Компания "Дорис" и муниципального предприятия МУП "ДСЭР".

Таблица 1.

Выручка от продаж продукции (товаров, работ, услуг) дорожно-строительных предприятий за период 2016-2018г.

Показатель	Год, тыс. руб.			Темп роста, %		
	2016 г.	2017 г.	2018 г.	За 2017 г.	За 2018 г.	За весь период
АО "Донаэродорстрой"	6871195	10946256	6454986	159,31	58,97	93,94
ЗАО "Компания "Дорис"	12892	23212	13234	180,05	57,01	102,65
МУП "ДСЭР"	575325	584694	636259	101,63	108,82	110,59

Источник: рассчитано автором на основе данных годовой отчетности предприятий за 2016-2018 гг.

Согласно данным, приведенным в таблице 1 выручка от продаж продукции за 2016-2018г. имеет отрицательную динамику у компаний АО "Донаэродорстрой" (уменьшилась на 18%) и ЗАО "Компания "Дорис" (уменьшилась на 20 %),

прибыль от продаж продукции на предприятии МУП "ДСЭР" увеличилась на 3%. Эти относительно высокие финансовые результаты за 2017 год были получены в результате подготовки города к чемпионату мира по футболу в 2018 году.

**Элементы операционных затрат дорожно-строительных предприятий Волгоградской области
в 2016-2018 гг., тыс. руб.**

Расходы по обычным видам деятельности	2016 г.	2017 г.	2018 г.
АО "Донаэродорстрой"			
Материальные затраты	5157867	7807830	5032289
Затраты на оплату труда	606440	1061547	493826
Отчисления на социальные нужды	181307	297630	143851
Амортизация	37512	59526	33005
Прочие затраты	218819	89289	64764
Незавершенное производство готовой продукции	50016	605181	460198
Итого затрат	6251960	9921004	6227310
ЗАО "Компания "Дорис"			
Материальные затраты	14885	17813	14334
Затраты на оплату труда	2324	2837	2723
Отчисления на социальные нужды	1076	923	589
Амортизация	538	450	313
Прочие затраты	230	135	184
Незавершенное производство готовой продукции	154	360	258
Итого затрат	19206	22519	18400
МУП "ДСЭР"			
Материальные затраты	398268	425957	498191
Затраты на оплату труда	46105	62496	82714
Отчисления на социальные нужды	30410	28507	40084
Амортизация	9319	14253	8271
Прочие затраты	5395	13157	6363
Незавершенное производство готовой продукции	981	3837	636
Итого затрат	490478	548207	636259

Источник: рассчитано автором на основе данных годовой отчетности предприятий за 2016-2018 гг.

Анализ данных таблицы 2 свидетельствует о значительных объемах материальных затрат, которые составили на всех исследуемых предприятиях в 2018 г. более 77%. Темпы роста итоговых затрат в 2017 году составляют для компаний АО "Донаэродорстрой" 158,7 %, для ЗАО

"Компания "Дорис" 117,2 %, для МУП "ДСЭР" 111,8 %. Темпы роста итоговых затрат в 2018 году составляют для компаний АО "Донаэродорстрой" 62,8 %, для ЗАО "Компания "Дорис" 81,7 %, для МУП "ДСЭР" 116,1%.

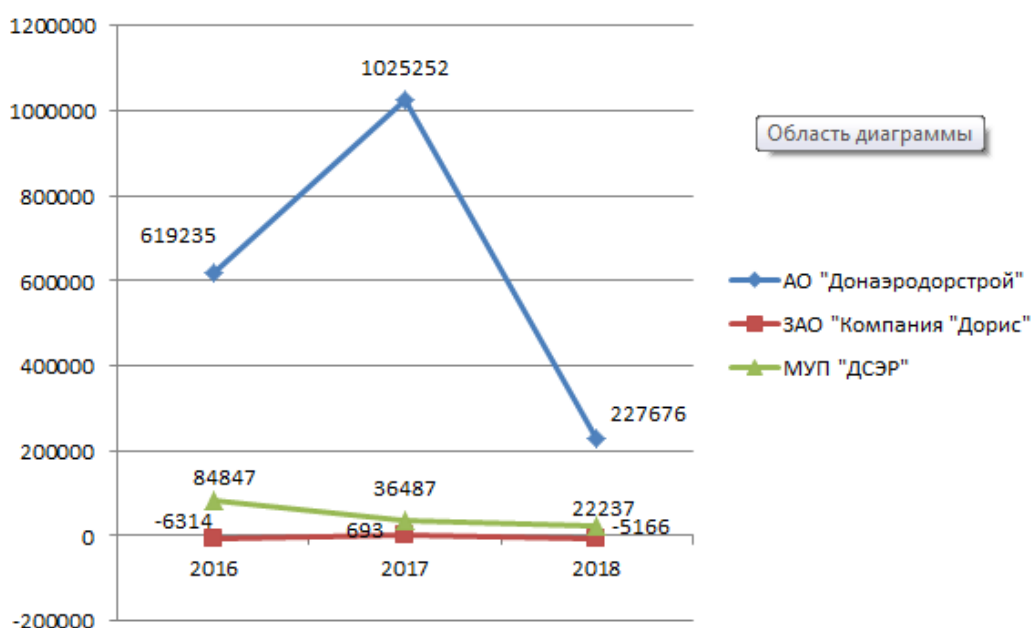

Рис. 1. Динамика показателей финансового результата дорожно-строительных предприятий от основной операционной деятельности за период 2016-2018гг., тыс. руб.

По данным рисунка 1 прибыль от основной операционной деятельности дорожно-строительных компаний имеют убывающий характер. После 2017 года в рассматриваемых компаниях наблюдается достаточно резкий спад: снизились темпы роста организаций АО "Донаэродорстрой" на 143,36%, ЗАО "Компания "Дорис" на 256,43%. Темп роста муниципального предприятия МУП "ДСЭР" возрос на 17,94%.

Таким образом, можно сделать вывод, что совершенствование методов управления затратами на дорожно-строительных предприятиях в Волгоградской области имеет большую значимость на данный момент и значительно улучшит деятельность дорожно-строительных предприятий в будущем периоде.

Анализируя методы управления в исследуемых организациях, можно увидеть преобладание системы «стандарт-кост». Основой функционирования данной системы является четкое определение норм затрат сырья, энергии, материалов и прочего. Преимуществами системы «стандарт-кост» являются:

- определение устранимых потерь, сокращающих прибыль предприятия;
- своевременная передача руководству точных данных по себестоимости продукции в целях планирования продаж и ценообразования;
- существенное сокращение объемов работы, связанной с калькуляцией;
- мотивация коллектива при достижении поставленных целей;
- индивидуализация ответственности за затраты.⁸

Однако, на практике "жесткое" соблюдение единой методики и использование общепринятых инструментов не всегда дает положительный результат оптимизации затрат, не позволяет гибко реагировать на изменения ситуации во внешней и внутренней средах функционирования компании. Бухгалтерский учет в дорожном строительстве имеет ряд особенностей, которые необходимо учитывать для организации и обеспечения эффективной деятельности предприятия. Одной из основных отличий деятельности таких организаций является получение денежных средств в виде целевого финансирования и в рамках договора строительного подряда. Еще одной особенностью является получение заказа на строительство в виде выигрыша заявленного тендера.² Процесс ведения бухгалтерии дорожно-строительных предприятий также не может проявлять достаточную гибкость относительно управленческих решений организации, так как направлен в первую очередь на корректное отражение операций в отчетности и минимизацию ошибок.

Применение типовой модели бюджетирования не всегда приводит к положительному результату, поскольку выбор той или иной типовой модели должен определяться спецификой деятельности предприятия. Кроме того, выбор бюджетной модели с учетом специфики деятельности

предприятия также не всегда дает положительный результат, если внедряемая модель не индивидуализируется.⁴

На практике в данный момент имеется объективная необходимость в усовершенствовании существующей теоретико-методической базы управления затратами дорожно-строительных предприятий в соответствии с современной ситуацией и с учетом преимуществ и недостатков приведенного подхода. Возможность поиска альтернативных решений и применения альтернативных методов управления затратами позволит менеджменту и владельцам более гибко реагировать на возможные угрозы и осуществлять поиск конкурентных стратегий в современных условиях хозяйствования.⁵

Одним из направлений совершенствования методов управления и контроля над затратами на предприятиях дорожного хозяйства является делегирование каждому работнику полномочий и ответственности за выполнение работ, т.е. специалист по управлению затратами должен придерживаться принципов дисциплины, инициативы, справедливости и вознаграждения.

В свою очередь, общие функции управления отражены в отдельных функциях управления затратами (анализе, планировании, прогнозировании, организации, учете, контроле, нормировании, калькулировании себестоимости, стимулировании к уменьшению затрат на предприятии), которые проявляются посредством реализации определенных элементов управленческого процесса.

Кроме того, в рамках теоретического обоснования управления затратами на предприятиях дорожного хозяйства необходимо отдельно установить связь между субъектом и объектом управления затратами. С точки зрения системного подхода к теории управления различными экономическими объектами, "управление затратами представлял собой процесс влияния субъекта управления на объект такого управления, осуществляемый циклично на основе обработки исходной информации, согласно общим принципам поиска резервов снижения затрат и является инструментом достижения стратегических целей предприятия по оптимальному использованию ресурсов с получением максимально возможного дохода".⁷

Таким образом, можно сделать вывод, что на данный момент предприятия дорожного строительства Волгоградской области имеют достаточно низкие показатели по выручке от продаж продукции (товаров, работ, услуг), динамика показателей финансового результата от основной операционной деятельности имеет убывающий характер. Это подтверждает необходимость изменений в управлении затратами для дорожно-строительных организаций. Поэтому, чрезвычайно важными являются стратегические управленческие решения по выбору методов управления затратами, согласно которым и

применяются различные подходы к генерированию и детализации затрат. Так, делегирование работникам полномочий и ответственности за выполнение работ для справедливости вознаграждения, установка связи между субъектом и объектом управления затратами помогут сократить итоговые расходы предприятий и повысить их конкурентоспособность.

Список литературы

1. Абдуганиева Г. Яхяева Д. Совершенствование учета и анализа доходов и расходов предприятий // Бюллетень науки и практики. 2019. С. 278-282.
2. Горин А.А. Особенности организации бухгалтерского учета в дорожном строительстве// Economy and Business vol.1. 2019. С. 74-77
3. Ишкулова Г.Р. Мурзагалина Г.М. Рекомендации по эффективному управлению затратами // Экономика и социум №1(44). 2018 С. С. 1147-1150

4. Колегова А.А. Бюджетирование как основной инструмент управленческого учета: магистерская диссертация. - Екатеринбург. 2019. – 107 С.

5. Митрофанова, Г.В. Управление снижением затрат на качество продукции с использованием функционально-стоимостного подхода // Потребительская кооперация. 2018. № 2 (61). С. 56-59.

6. Сафарян Б. Анализ финансового состояния предприятия инженерно-строительной сферы как основа формирования его финансовой политики//Академия педагогических идей «Новация» №6. 2018. С. 1-10

7. Седова, И.Н. Кирьянова В.А. Стратегический подход к управлению затратами в экономических субъектах // Управленческий учет. 2018. № 2. С. 10-14.

8. Тропин А.И. Использование метода «стандарт - кост» при оптимизации затрат// E-scio. 2018 С. 1-8

УДК 336.02

JEL Classification G38, H3

ГРНТИ: 06.73.15

Slatvinska Maryna.

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of Finance Department
Odessa National University of Economics
(Odessa)*

FISCAL POLICY PRINCIPLES OF UKRAINE: CHALLENGES OF DIGITALIZATION

Слатвинская Марина Александровна

*доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры финансов
Одесский национальный экономический университет
(м. Одесса)*

ПРИНЦИПЫ ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ: ВЫЗОВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Слатвінська Марина Олександрівна

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів
Одеський національний економічний університет
(м. Одеса)*

ПРИНЦИПИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Annotation. The article reveals the essence and explores the principles of the formation and implementation of the fiscal policy of Ukraine in the context of the digitalization of the economy. It is proved that they are fundamental principles that reflect the laws of formation and implementation of fiscal policy, express the essence of phenomena and real processes in the fiscal regulation system. It is noted that when examining the principles of fiscal policy, the latter should be considered as a phenomenon, and as a process, given its dynamism. It is proposed to single out the general principles of fiscal policy, the observance of which is mandatory in the process of formation and implementation of the fiscal policy of Ukraine, and the specific principles that are characteristic of each structural and functional component of fiscal policy.

Аннотация. В статье раскрыта сущность и исследованы принципы формирования и реализации фискальной политики Украины в условиях цифровизации экономики. Доказано, что они являются основополагающими принципами, которые отражают закономерности формирования и реализации фискальной политики, выражают сущность явлений и реальных процессов в системе фискального

регулювання. Отмечено, что исследуя принципы фискальной политики, последнюю следует рассматривать как явление, и как процесс, - учитывая ее динамичность. Предложено выделять общие принципы фискальной политики, соблюдение которых является обязательным в процессе формирования и реализации фискальной политики Украины, и специфические принципы, которые характерны для каждого структурно-функционального компонента фискальной политики.

Анотація. У статті розкрито сутність та досліджено принципи формування і реалізації фискальної політики України в умовах цифровізації економіки. Доведено, що вони є основоположними засадами, які відображають закономірності формування і реалізації фискальної політики, виражають сутність явищ та реальних процесів в системі фискального регулювання. Зазначено, що досліджуючи принципи фискальної політики, останню варто розглядати як явище, і як процес, - враховуючи її динамічність. Запропоновано виокремлювати загальні принципи фискальної політики, дотримання яких є обов'язковим у процесі формування і реалізації фискальної політики України, та специфічні принципи, які є характерними для кожного окремого структурно-функціонального компоненту фискальної політики.

Keywords: *fiscal policy, principles, digitalization, tax policy, budget policy, debt policy, social policy.*

Ключевые слова: *фискальная политика, принципы, цифровизация, налоговая политика, бюджетная политика, долговая политика, социальная политика.*

Ключові слова: *фискальна політика, принципи, цифровізація, податкова політика, бюджетна політика, боргова політика, соціальна політика.*

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку української економіки, яка стала на шлях цифровізації, вимагають нових, більш інноваційних та раціональних рішень у фискальній сфері й підвищення адаптивності фискальної політики. Про обрання відповідного напрямку йдеться в Розпорядженні КМУ «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» [1], де серед основних цілей цифрового розвитку окреслено: прискорення економічного зростання та залучення інвестицій, трансформація секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні, технологічна та цифрова модернізація промисловості та створення високотехнологічних виробництв та інше.

Зазначене вимагає впровадження стимулів і мотивацій для заохочення бізнесу та індустрій економіки в цілому до цифровізації та усунення законодавчих, інституційних, фискальних та інших перешкод, які заважають розвитку цифрової економіки. У цьому контексті саме фискальна політика, виступаючи інструментом регулювання економіки та однією зі складових державної політики, має сприяти реалізації поставлених завдань. З огляду на зазначене, засади її формування та реалізації повинні відповідати вимогам епохи цифровізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до проблематики фискальної політики як в Україні, так і в світовому масштабі зростає. Питаннями формування і реалізації фискальної політики займалися і займаються зарубіжні та українські вчені серед яких: Р. Прайс, Голик М. М., Карлін М. І., Дуліба Є. В., Шевченко В. М. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, не применшуючи напрацювань науковців, слід зазначити, що низка проблемних аспектів у цій сфері потребує подальшого дослідження. Безпосередньо йдеться

про принципи формування і реалізації фискальної політики України в умовах цифровізації.

Мета статті. Сформулювати та обґрунтувати основні принципи формування і реалізації фискальної політики України в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Першоосновою формування та реалізації фискальної політики держави виступають її принципи. Під принципами найчастіше розуміють: «основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеології; засади; особливість, що покладена в основу створення або здійснення чогось; переконання, норма, правило, яким керується хтось у житті і поведінці» [2]. Саме з таких позицій принципи розглядаються в філософській науці, тоді як з позицій управління вони трактуються як «..встановлені, загальноприйняті поширені правила господарських дій і властивостей економічних і соціальних процесів» [3, с. 254].

Принцип визначений об'єктивними закономірностями управління та відбиває найбільш стійкі і загальні риси в прояві цих закономірностей. Досліджуючи принципи фискальної політики, останню варто розглядати як явище, і як процес, - враховуючи її динамічність. Принципи фискальної політики відображають сутність явищ та реальних процесів в системі фискального регулювання. Вони є основоположними засадами, які відображають закономірності формування і реалізації фискальної політики.

І хоч єдина, усталена точка зору щодо принципів формування і реалізації фискальної політики відсутня, однак, слід зазначити, що вони не повинні суперечити принципам формування і реалізації економічної та фінансової політик держави. Серед принципів останньої науковці виокремлюють: «принцип цілеспрямованості, пріоритетності, комплексності, адаптації, ефективності» [4]. А також: «субсидіарності, відкритості, прозорості, самостійності, ефективності, пріоритетності, послідовності» [5].

Втім, динамічність розвитку економіки вимагає аби фискальна політика та засади на яких вона будується відповідали вимогам сучасності. З огляду

на це є сенс сформулювати принципи фінансової політики враховуючи глобалізаційні процеси та виклики діджиталізації. Наприклад, Карлін М. І., досліджуючи особливості фінансової політики, акцентує увагу на тому, що «в умовах глобалізації фінансова політика держави суттєво модифікується, розширюючи свої функції та завдання. Її основним завданням стає стимулювання інноваційного розвитку країни» [6]. Слід зазначити, що таких же особливостей вона набуває і в епоху цифровізації.

Натомість Дуліба Є. В. розкриваючи особливості фінансової політики серед основних її проблем називає «неефективні і негнучкі видатки, слабкий фінансовий менеджмент, постійне перевищення та швидке зростання зобов'язань стосовно бюджетних ресурсів, що спричинює постійне коригування бюджету й податкового законодавства й ускладнює адміністрування й прогнозування податків» [7], а Р. Прайс [8], проводячи дослідження в фінансовій сфері, зосереджує увагу на необхідності мінімізації боргових ризиків затяжних бюджетних дефіцитів. Такі висновки свідчать про те, що назріла необхідність більш поглибленого розгляду принципів формування і реалізації фінансової політики в їхньому загальному та специфічному проявах, а саме в розрізі її структурно-функціональних компонентів.

Існує думка, що [9, с. 400-402] принципи формування фінансової політики є сенс розподіляти залежно від її виду, а саме стимулюючої або стримуючої. Втім, така позиція Шевченко В. М. не дозволяє у повній мірі висвітлити принципи фінансової політики, адже, розкриваючи науковий підхід до їхнього формування, автор акцентує увагу лише на податковій складовій, лишаючи поза увагою інші структурно-функціональні компоненти фінансової політики. З висвітленою позицією автора не можна погодитись ще й з огляду на те, що ним розглядаються лише принципи формування фінансової політики, тоді як принципи реалізації фінансової політики взагалі не розкрито.

Враховуючи вище зазначене і базуючись на управлінському підході вважаємо за доцільне

виокремлювати загальні принципи фінансової політики, дотримання яких є обов'язковим у процесі формування і реалізації фінансової політики та специфічні принципи, які є характерними для кожного окремого структурно-функціонального компоненту фінансової політики (рис.1).

Застосовуючи управлінський підхід на основі системи процесів та базуючись на так званому PDCA циклі (цикл Демінга), сконцентрувавши увагу на процесі прогнозування на першому циклі, є сенс зазначити, що на кожному із процесів прогнозування, планування, реалізації, контролю, корегування (на основі співставлення план, прогноз, факт) знаходять своє втілення ті чи інші загальні та специфічні принципи. Слід зазначити, що дотримання загальних принципів є необхідною, однак не абсолютно достатньою умовою успішного формування і реалізації фінансової політики, адже варто враховувати безліч інших факторів. Втім, ігнорування принципів обов'язково призведе до підвищення фінансових ризиків.

Дотримання принципу стратегічної направленості передбачає розробку середньострокових і довгострокових основоположних цілей, формування цілісної системи заходів держави, спрямованих на реалізацію мети, завдань та пріоритетів довготривалого курсу фінансової політики, що у підсумку дозволить вирішувати глобальні завдання, визначені економічною стратегією. Заходи уряду, які пропонуються до впровадження у фінансовій сфері, мають бути науково обґрунтованими, що дозволить зменшити фінансові ризики, уникнути дисбалансів і мінімізувати можливі втрати. Тоді як принцип пріоритетності дозволить чітко встановити пріоритети тих чи інших джерел доходів у конкретних умовах розвитку економіки та напрямків і структури витрат для цілей соціально-економічного зростання.

Додержання принципу прозорості у процесі формування і реалізації фінансової політики дає змогу залучити до цього процесу різних фахівців для уточнення необхідної інформації, встановлення критеріїв й обмежень, завдань тощо.

Рис. 1. Загальні та специфічні принципи формування і реалізації фінансової політики України (розроблено автором)

Крім того, доводиться інформація до кожного зацікавленого суб'єкта, що в результаті дозволяє ліквідувати «недоліки» та «вузькі місця», а також забезпечує оперативність публічного представлення стратегії фінансової політики, інформування громадськості щодо цілей діяльності уряду, правових, інституційних і економічних основ, принципових рішень та їх обґрунтування, даних і інформації в доступній формі та на своєчасній основі.

Підпорядкованість індивідуальних інтересів суспільним інтересам це принцип фінансової політики, який має додержуватись, аби особисті мотиви суб'єктів фінансових відносин, які формують та реалізують фінансову політику не стали на заваді стратегічним цілям соціально-економічного розвитку (мінімізація лобіювання), при цьому гармонійно поєднуючи суспільні, приватні і державні інтереси. Важливим в процесі формування і реалізації фінансової політики є

дотримання принципу системності й комплексності. В його основі – багатоаспектність і необхідність врахування всіх структурно-функціональних компонентів фінансової політики та взаємозв'язків між ними. Завдяки цьому можна буде уникнути односторонніх висновків, неузгодженості, неефективності витрачання бюджетних коштів, конфлікту інтересів різних суб'єктів тощо.

Дотримання принципу відповідальності передбачає відповідальність посадових осіб, які беруть участь у процесі формування і реалізації фінансової політики. Це дає змогу закріпити комплекс відповідних робіт між різними учасниками для виконання усіх поставлених завдань. Мова йде про чітке встановлення функцій, завдань, повноважень та відповідальності кожного із учасників. Окрім того, цей принцип акцентує увагу на необхідності дотримання кожним відповідальним суб'єктом виокремлених принципів формування і реалізації фінансової політики. Тоді як принцип цілісності і єдності передбачає внутрішню єдність, пов'язаність усіх компонентів фінансової політики в єдине ціле, що виявляється у взаємозв'язку і взаємодії тактичних задач та стратегічних цілей.

Формування і реалізація фінансової політики, яка є складовою фінансової політики держави, має відбуватись за принципом узгодженості з іншими політиками (монетарною, зовнішньоекономічною та ін.), їх стратегією та тактикою. Водночас має дотримуватись принцип контрциклічності та своєчасності, тобто корегування фінансової політики, мають бути своєчасними, аби згладжувати циклічні коливання економіки та досягати поставлених цілей при швидкозмінних умовах.

Слід зазначити, що важливим є дотримання принципу достовірності. Інформація, що надається для обробки та прийняття рішень має бути достовірною, відкритою і прозорою (бажане не може видаватись за явне). Лише за таких умов можливі правильні цільові орієнтири та їх подальше досягнення. Тоді як використання суперечливої, недостовірної та неповної інформації може призвести до небажаних результатів.

Принцип раціональності є одним з основних принципів формування і реалізації фінансової політики з огляду на його складність і багатоаспектність. Мається на увазі, що формування і реалізація фінансової політики повинні відбуватись розважливо та розумно і одночасно як у просторовому, так і у часовому, законодавчому, моральному, орієнтованому на ціль аспектах. Тобто, йдеться про вільний, усвідомлений вибір ефективних засобів досягнення мети; досягнення цілей у бажаний термін з мінімальними витратами; відповідність результату й використовуваних засобів його досягнення; відповідність прийнятим у суспільстві нормам

загальнолюдської моралі й етики; законотворчість використовуваних засобів і результату; синтез універсального та індивідуального; динамічність.

Принцип ефективності виражається у вигодах, які отримує суспільство від реалізованих заходів фінансової політики (економічних, соціальних, екологічних та ін.). Тоді як принцип стабільності передбачає здатність системи функціонувати, не змінюючи свою структуру у часі (певний, встановлений, період часу).

Адаптивність є однією з функціональних характеристик і критеріальних ознак тактики, межі та орієнтири якої задаються стратегією. Остання, як правило, формується під впливом ідеологічних засад, натомість тактика безпосередньо залежить від заходів уряду, а тому може як гальмувати/прискорювати чи обмежувати стратегію фінансової політики. Як результат, відзначається неузгодженість дій окремих інститутів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування. Адаптивність передбачає необхідність своєчасного коригування вхідної інформації, що пов'язано із динамічністю середовища. Дотримання принципу адаптивності дозволяє гнучко та швидко реагувати на екзогенні та ендогенні чинники, загрози і ризики, пристосовуватись до зміни середовища з урахуванням пріоритетів стратегії соціально-економічного розвитку.

Останніми роками у світі прискорюються процеси діджиталізації, що в умовах модернізації фінансової системи вимагає дотримання відповідного принципу в процесі формування і реалізації фінансової політики. Цей принцип передбачає налагодження системи прогностичних досліджень та формування адекватного інтерпретування інформаційних потоків у фінансовій сфері для формування оптимального управлінсько-організаційного рішення із застосуванням діджитал-технологій, формування єдиного інформаційного простору, всебічне використання інформації як рушійного ресурсу, використання технологій цифрових трансформацій.

Принцип інноваційності - генерування нових, креативних ідей, застосування інноваційного інструментарію у процесі врегулювання існуючих протиріч, вирішенні проблем у фінансовій сфері та прийнятті управлінських рішень.

Дотримання принципу прогнозованості дозволить передбачати характер впливу і наслідки прийнятих заходів для соціально-економічного розвитку (чітке бачення наслідків реалізації запроваджених середньо і довгострокових заходів фінансової політики).

Що ж стосується специфічних принципів формування і реалізації фінансової політики, то їхня характеристика надана в таблиці 1.

**Характеристика окремих специфічних принципів формування і реалізації
фіскальної політики України**

Принципи	Характеристика
Специфічні	
Самостійності	Самостійно формувати, розподіляти та визначати напрями використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів та забезпечується закріпленням за місцевими бюджетами відповідних джерел надходжень
Фіскальної достатності	Встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями
Гнучкості	Можливість відносно швидкого реагування на зміни в економічній системі
Справедливості	Встановлення податків і зборів відповідно до платоспроможності платника
Субсидіарності	Розподіл видатків між державним і місцевими бюджетами базується на максимально можливому наближенні надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача
Реалістичності	Постановка лише тих цілей які можна буде досягнути
Послідовності	Формування політики на наступний період із врахуванням досягнень і завдань пройденного періоду, а також її відповідність цілям фінансової політики та економічної політики.
Соціального страхування	Фінансування здійснюється за рахунок внесків членів страхового об'єднання, які за настання страхового випадку отримують соціальні виплати, обсяг яких залежить від розміру страхових внесків
Соціального забезпечення	Надання соціальних послуг та виплат фінансуються за рахунок державного бюджету (фінансування соціальних потреб з коштів оподаткування)
Безумовності	Безумовність виконання усіх взятих державою зобов'язань перед інвесторами і кредиторами
Мінімізації ризиків	Максимальне зниження впливів коливань кон'юнктури світового ринку капіталів і спекулятивних тенденцій ринку цінних паперів на ринок державних зобов'язань
Оптимальності структури	Підтримання оптимальної структури боргових зобов'язань за термінами обертання і погашення

Висновки і пропозиції. В сучасних реаліях, коли загострюються внутрішньополітичні та соціально-економічні проблеми, динамічно впроваджуються діджитал-технології, виникає необхідність підвищення дієвості і ефективності фіскальної політики, особливо з огляду на її роль в економічному розвитку, а саме - забезпеченні фінансування і надання якісних публічних послуг як важливої складової рівня добробуту населення. Це дає підстави стверджувати, що у контексті досліджуваної проблематики існуючий перелік загальних принципів доцільно доповнити вище наданими засадними вимогами такими як: адаптивності, інноваційності, діджиталізації та

іншими. Тоді як виокремлення специфічних принципів у розрізі структурно-функціональних компонент надасть можливість підвищити ефективність та адаптивність фіскальної політики загалом.

З огляду на зазначене, дотримання сформульованих вище принципів формування і реалізації фіскальної політики сприятиме подальшій реалізації поставлених цілей цифровізації економіки України.

Список літератури:

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-

2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>.

2. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980) : в 11 томах. 1973. URL: <http://sum.in.ua/>

3. Державне управління та державна служба : словник-довідник / уклад. О. Ю. Оболенський. Київ : КНЕУ, 2005. 480 с.

4. Голик М. М. Особливості реалізації стабілізаційної фінансової політики в Україні. Молодий вчений. 2015. № 3 (18) URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/3/12.pdf>

5. Криленко Д. В. Засади сучасної фінансової політики в контексті регіонального економічного зростання. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”. 2018. № 1. URL: <https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fk>

nau.kharkov.ua%2Findex.php%3Fdo%3Ddownload%26id%3D7169%26area%3Dstatic%26viewonline%3D1

6. Карлін М. І. Особливості фінансової політики держави з нестійкою фінансовою системою в глобалізованому світі. Економічний форум. 2014. № 4. С. 207-214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_4_35

7. Дуліба Є. В. Особливості формування та реалізації фінансової політики держави. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2018. № 4(9). URL: file:///C:/Users/User/Downloads/mnjui_2018_4_5.pdf

8. Price R. The Political Economy of Fiscal Consolidation / R. Price // OECD Economics Department Working Papers. – 2010. – № 776. – Р. 5.

9. Шевченко В. М. Принципи фінансової політики держави на різних фазах економічного циклу. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). Т. 2. С. 399–403.

Жолболдueva Д.Ш.

к.э.н., доцент,

Толонов Э.Н.

к.э.н., доцент

Кыргызская Республика, г. Жалал-Абад,

экономико-юридический факультет,

Жалал-Абадский государственный университет имени Б.Осмонова

ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КЫРГЫЗСТАНЕ.

Аннотация. В статье рассмотрены некоторые проблемы финансирования деятельности субъектов малого и среднего предпринимательства на свете проекта программы Правительства Кыргызской Республики по развитию и поддержке малого и среднего предпринимательства в Кыргызской Республике на 2019-2023 годы.

Annotation. The article discusses some problems of financing the activities of small and medium-sized enterprises in the light of the draft program of the Government of the Kyrgyz Republic on the development and support of small and medium-sized enterprises in the Kyrgyz Republic for 2019-2023.

Ключевые слова: Экономика, предпринимательства, малый бизнес, кредитование, государственная политика, финансирование деятельности, экономический рост.

Keywords: Economy, entrepreneurship, small business, lending, state policy, financing activity, economic growth.

За годы независимости в Кыргызстане произошла трансформация общественных отношений, появились новые формы собственности, изменилась социальная структура. Первоначально произошел спад производства, возросла безработица, снизился уровень жизни населения. В этих условиях стал формироваться малый бизнес, как особая сфера общественного производства. Становление малого бизнеса создало предпосылки эффективной многоукладной экономики, привело к формированию новых форм собственности и предпринимательства как основы устойчивого и стабильного развития общества и гарантии необратимости движения по пути к рыночной экономике. Именно малый бизнес активизирует способность субъектов рынка реагировать на изменения спроса, на изменения рыночной конъюнктуры, заполнять образующиеся ниши в потребительской сфере. Только малый

бизнес способен ускоренно применять прогрессивные наукоемкие технологии, способствующие быстрому использованию достижений современной науки. [5,6].

Приоритетное развитие малого бизнеса необходимо для решения таких социально-экономических задач, как оптимальное формирование рыночной инфраструктуры, создание дополнительных рабочих мест, увеличение занятости населения, уменьшение диспропорции в его доходах. Малый бизнес способствует развитию экономически слабых регионов, преодолению дефицита потребительских ресурсов, снижению социальной напряженности. В настоящее время малое и среднее предпринимательство занимает нишу в ВВП страны в размере около 40% (табл.1). При этом объем валовой добавленной стоимости, произведенной субъектами малого и среднего

предпринимательства за 2019 год составило 157 246,4 млн.сомов, что по сравнению с 2018 годом (141 970,4 млн.сомов) возросло на 110,7%. [5,6].

Табл. 1.

Основные показатели деятельности малого и среднего в январе-сентябре 2019 года.

	объем валовой добавленной стоимости субъектами малого и среднего предпринимательства, млн.сомов		Удельный вес валовой добавленной стоимости малого и среднего предпринимательства в ВВП, в %	
	2018	2019	2018	2019
Всего, в том числе:	141 970,4	157 246,4	37,3	39,5
Малые предприятия	24 291,1	26 630,7	6,4	6,7
Средние предприятия	14 934,9	15 110,3	3,9	3,8
Крестьянские (фермерские) хозяйства	29 783,1	31 477,9	7,8	7,9
Индивидуальные предприниматели	72 961,3	84 027,5	19,2	21,1

Кыргызстан в цифрах Бишкек-2019

Несмотря на то, что развитие малого среднего бизнеса несет в себе вышеперечисленные преимущества, малое предпринимательство в нашей стране продолжает сталкиваться с серьезными трудностями роста, среди которых особо выделяются: неустойчивость и незавершенность законодательной базы деятельности малого предпринимательства, жесткий налоговый прессинг и чрезвычайная усложненность систем налогообложения, отсутствие необходимого объема начального капитала и собственных средств, трудности с получением банковских кредитов, усиление давления криминальных структур, нехватка квалифицированных кадров (бухгалтеров, менеджеров, консультантов), сложности с получением помещений и крайне высокая арендная плата, ограниченные возможности получения лизинговых услуг и др. [1,2,3,4].

Малый бизнес для развития часто нуждается в кредите от различных финансовых институтов. Некоторые банки и микро кредитные компании выдают кредиты под свыше 20% годовых. Взявшие кредиты на таких условиях испытывают сложности по возвращению займов. Существует большой риск банкротства этих бизнесменов. Однако большинство предпринимателей берут такие кредиты, несмотря на такие высокие процентные ставки. Некоторые предприниматели получают кредит для того, чтобы развивать свой бизнес, а другие - для старта своего бизнеса.

Финансирование деятельности малого предпринимательства представляет собой обеспечение малого предприятия необходимыми финансовыми ресурсами на всех этапах его функционирования. В зависимости от условий предоставления денежных средств выделяют:

- собственное финансирование – предоставление денежных средств субъекту малого предпринимательства без условия их возврата;
- кредитование – предоставление определенной денежной суммы субъекту малого предпринимательства при условии возврата ее через определенный промежуток времени. [1,2,3,4].

На сегодняшний день в Кыргызстане из-за высоких процентных ставок часто возникают затруднения с кредитами, получаемыми от коммерческих банков. На рынке малого и среднего предпринимательства в настоящее время банковский капитал не работает, так как у предпринимателей этого сектора нет достаточного ликвидного залогового обеспечения.

Иностранные инвестиции, привлекаемые в республику, преимущественно идут на реализацию крупномасштабных проектов. Незначительный размер кредита увеличивает издержки банка, и они кредитуют под очень высокий процент, значительный объем залога или поручительство третьих лиц. Это происходит даже в случае, если речь идет о финансировании оборотного капитала, не говоря уже о долгосрочных инвестиционных займах. [5,6].

В настоящее время Министерство экономики Кыргызской Республики вынесло на утверждение Программу правительства по развитию и поддержке малого и среднего предпринимательства в Кыргызской Республике на 2019-2023 годы.

Важнейшими предпосылками успешной реализации Государственной программы станут:

- поддержка развития малого и среднего бизнеса в стратегических документах Президента Кыргызской Республики и Правительства Кыргызской Республики;
- реализация государственной политики социально-экономического развития регионов Кыргызской Республики;
- социально-политическая стабильность в стране;
- широкое внедрение цифровых технологий при взаимодействии бизнеса и государственных органов;
- сдерживание резких колебаний обменного курса инструментами денежно-кредитной политики;
- растущие объемы кредитования малого и среднего бизнеса, развитие институтов финансовой поддержки льготного кредитования;

— рост активности бизнес ассоциаций по конструктивному диалогу с властью [5,6].

Как видно, в данной программе Правительством Кыргызской Республики особое внимание уделяется развитию малого и среднего бизнеса, как основному локомотиву развития экономики страны. На наш взгляд, важным шагом в развитии малого и среднего предпринимательства является наличие объектов имущества (основных производственных фондов, здания и сооружения). Однако малый и средний бизнес не обладает достаточным первичным капиталом для приобретения объектов недвижимости в начале деятельности.

Мы полностью согласны с утверждениями Правительства, приведенные в данной программе о том, что благоприятным фактором развития частного сектора является внедрение нового кредитного продукта — «Бизнес-ипотеки», взаимовыгодной модели экономических отношений между кредитными институтами и бизнесом в условиях наличия простаивающих предприятий, перепроизводства отдельных офисных площадей в построенных и строящихся

объектах недвижимости, наличия потребности в основных фондах у начинающих предпринимателей и действующих субъектов обладающих потенциалом развития.

Список использованной литературы:

Пашенко, Е. В. Кредитование малого бизнеса / Е.В. Пашенко. - М.: Финансы и статистика, 2016. - 192 с.

Менеджмент в малом бизнесе. Учеб. пособие. - М.: Ленанд, 2016. - 200 с

Сутягин, В. Ю. Финансовая среда предпринимательства. Учебное пособие / В.Ю. Сутягин, М.В. Беспалов, Р.Ю. Черкашнев. - М.: ИНФРА-М, 2015. - 272 с.

Кузьмина, Е. Е. Организация предпринимательской деятельности / Е.Е. Кузьмина, Л.П. Кузьмина. - М.: Юрайт, 2012. - 480 с.

"О состоянии и развитии малого и среднего предпринимательства Кыргызской Республики", // НСК Кыргызской Республики, Бишкек 2008.

Кыргызстан в цифрах, Статистический сборник - Бишкек, 2019.

Толонов Э.Н.

к.э.н., доцент,

Жолболдуева Д.Ш.

к.э.н., доцент

Кыргызская Республика, г. Жалал-Абад,
экономико-юридический факультет,

Жалал-Абадский государственный университет имени Б.Осмонова

ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА НА ЭКОНОМИКУ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы влияния международного туризма и туристической отрасли на экономику страны в целом, также роль международного туризма в развитии экономики Кыргызской Республики.

Abstract. The article discusses the impact of the international tourism industry on the economy of the country as a whole, as well as the role of international tourism in the development of the economy of the Kyrgyz Republic.

Ключевые слова: Международный туризм, туристическая отрасль, маркетинг туризма, инвестиция, влияние на экономику, рекреационные богатства.

Keywords: International tourism, tourism industry, tourism marketing, investment, economic impact, recreational wealth.

Международный туризм в условиях растущей глобализации представляет приоритетный интерес и большие перспективы для Кыргызской Республики. Республика имеет уникальные природные ресурсы, обуславливающие развитие рекреационной сферы регионов. Кыргызская Республика расположена в северо-восточной части Центральной Азии, в самом «сердце» континента Евразия. Большая часть территории Кыргызстана занята горами, составив около 94 процента, из них высокие горы 70 процентов, остальные горы и равнины 30 процентов.

Леса занимают 5,3 процента площади, вода - 4,4 процента, сельскохозяйственные угодья - 54 процента.

В республике насчитывается 1923 озера, общая площадь водной поверхности которых

составляет 6836 кв. километров. Озеро Иссык-Куль - одно из самых больших и самых глубоких высокогорных озер мира. Площадь водной поверхности озера составляет 6236 кв. километров (максимальная глубина 668 метров). Оно никогда не замерзает и является курортной зоной республики, располагающая природными лечебными ресурсами и необходимыми условиями для их применения с лечебно-профилактическим целями.

В Кыргызстане расположены такие известные горные вершины, как пик Победы (7439м), пик Ленина (7134м), Хан-Тенгри (6995м). Один из самых протяженных ледников «Энгильчек» также является достопримечательностью мирового масштаба.

Кыргызстан представляет большой интерес для тех туристов, кто отправляется в путешествие за новыми знаниями об истории и культуре народов. На территории Кыргызстана содержится более 5 тысяч исторических памятников. [1,2,3]

В последние годы идет прогрессивное увеличение потока туристов в Кыргызстан. Если тенденция сохранится, то в ближайшие годы можно ожидать значительного увеличения туристов. Предпосылки к этому имеются. В мире наблюдается определенный интерес к Великому Шелковому Пути, в том числе и к Кыргызстану как его части. Это происходит благодаря проекту Всемирной Туристической Организации "Silk Road Tourism Promotion Project", в котором участвуют Национальные туристические администрации региона. Так же некоторый интерес прослеживается к новым

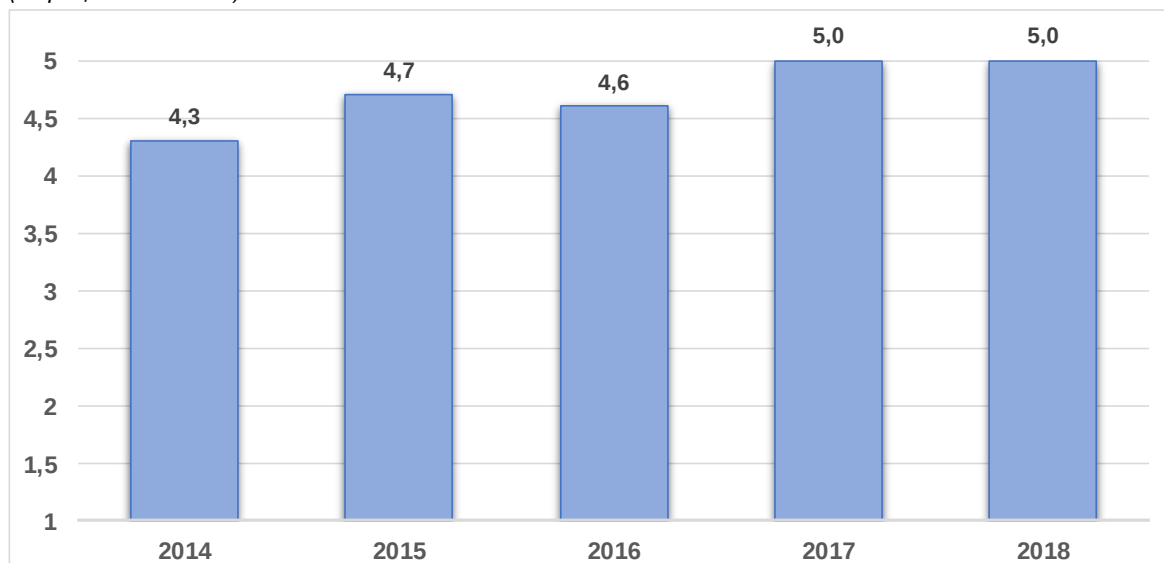
государствам СНГ, как к новому, неисследованному в туристическом отношении району мира, возможность посещения которого появилась только после получения ими независимости.

Международный туризм - высокодоходный, многоотраслевой комплекс, в потенциале способный обеспечить высокий уровень занятости и благосостояние людей, вовлеченных в сферу туризма. По данным Всемирной туристской организации, туризм составляет около 10% от всей мировой экономики, среднегодовые темпы роста достигают порядка 4-5%. [4,5,6,7]

Однако, несмотря на это, удельный вес сферы туризма в валовом внутреннем продукте (ВВП) Кыргызской Республики на протяжении последних лет оставался незначительным. Валовая добавленная стоимость, в сфере туризма в 2018 году, по предварительной оценке, составила 27,8 млрд. сомов, или 5,0 процента к ВВП, сохранившись уровне предыдущего года.

Валовая добавленная стоимость в сфере туристической деятельности

(в процентах к ВВП)

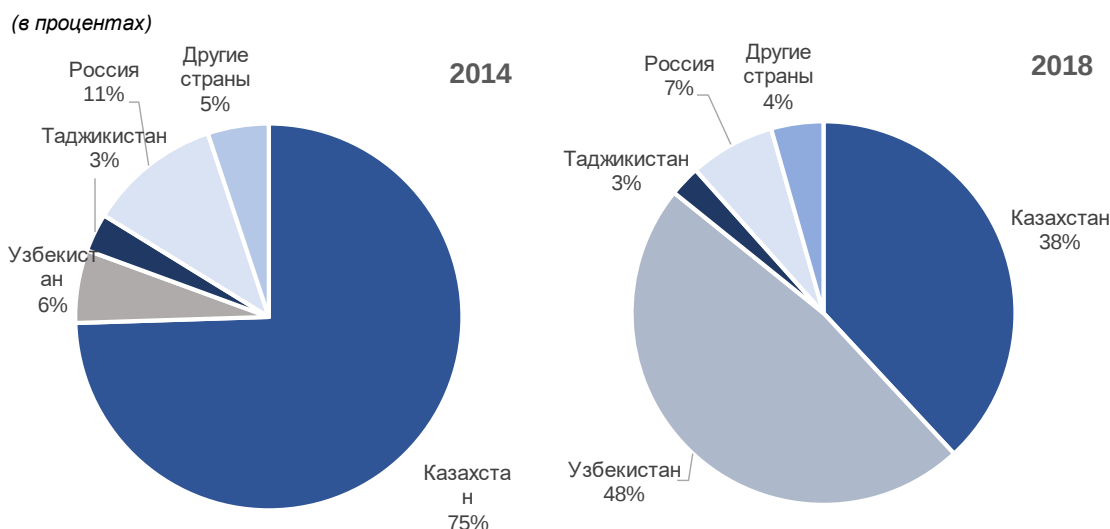

Туризм в Кыргызстане, Бишкек-2019

По данным Государственной Пограничной службы Кыргызской Республики, в 2018г. число иностранных граждан, пересекших границу Кыргызской Республики, составило более 7 млн.

человек. Основной поток иностранных граждан прибывал из Узбекистана, Казахстана, России, Таджикистана.

Иностранные граждане, пересекающие границу Кыргызской Республики, по странам

Туризм в Кыргызстане, Бишкек-2019

В 2018г. в сферу туризма привлечено 59,7 млн. долларов США прямых иностранных инвестиций (без учета оттока), что в 3,5 раза больше, чем в 2017г., при этом из стран вне СНГ их поступило в 3,4 раза больше, из стран СНГ – в 5,1 раза.

В 2018г. доля прямых иностранных инвестиций в сферу туризма в общем объеме прямых иностранных инвестиций составила 7,0 процента, в то время как в предыдущем году она составляла 2,8 процента.

Основной объем прямых иностранных инвестиций (98,0 процента от общего объема привлеченных инвестиций в сферу туризма) поступил из Нидерландов – 57,0 процента, Швейцарии – 22,2 процента, Катара – 11,9 процента, а также России (6,9 процента). [8,9]

С учетом тенденций развития мирового рынка можно выделить три основных вида туризма в Кыргызстане:

1) курортно-рекреационный туризм или отдых в пансионатах, санаториях и домах отдыха, в основном на Иссык-Кульском побережье (80-90% доходов всей отрасли);

2) туризм на Великом Шелковом пути, представляющий собой различные вариации маршрутов историко-культурной и этнографической направленности, как правило, имеющих транзитное прохождение через территорию Кыргызстана (7-14%);

3) горно-приключенческий туризм: альпинизм, треккинг, конный туризм, рафтинг, охота, туры, связанные с изучением фауны, флоры, географии, археологии, геологии, и т. д. (3-6%).

Эти виды туризма являются наиболее перспективными, так как привлекательны для туристов и имеют высокую экономическую отдачу от вложенных средств за короткий промежуток времени.

Одним из инструментов по осуществлению развития международного туризма в Кыргызстане является маркетинг туризма. Именно посредством

УДК 338.47

маркетинга, государство увеличивает спрос на туризм, для проведения которого необходимо иметь четкую постановку цели, знание рынка и продуктов туризма. [1,2,3]

Решение задач эффективного развития международного туризма позволит значительно развить внутренний туризм, увеличить поток иностранных туристов в Кыргызскую Республику и приток валютных поступлений в экономику страны, а также обеспечить, с одной стороны, рост налоговых поступлений в бюджеты всех уровней, а с другой - стимулирует развитие смежных отраслей экономики.

Список использованной литературы

1. Максименко, С. В. Туризм в Кыргызстане. – Б., 2001.
2. Низамиев, А. Г. Туризм Кыргызстана: социально-экономические аспекты. — Ош, 2005.
3. Низамиев, А. Г., Артыкбаева С. Ж. Култаева А. К. Развитие и размещение туризма в Кыргызстане: Эколого-экономическое обоснование / Молодой ученый. 2015. № 8 (88). с. 360–364.
4. Папирян Г. А. Международные экономические отношения: Маркетинг в туризме. – М.: Финансы и статистика, 2000.
5. Сенин В. С. Организация международного туризма - М: Финансы и статистика 2003.
6. Воскресенский В.Ю. Международный туризм. Инновационные стратегии развития: Учеб. пособие. - Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. - 255с.
7. Рябовой, И. А., Ю. В. Забаева Ю. В., Драчёвой Е. Л. Экономика и организация туризма: международный туризм. Учебное пособие — М.: КНОРУС, 2016.с.568-572.
8. Кыргызстан в цифрах, Статистический сборник - Бишкек, 2019.
9. Туризм в Кыргызстане, Годовая публикация - Бишкек, 2019.

Ыдырыс Серикбай Садуакасулы

Доктор экономических наук, профессор,

МКТУ им. Ходжи Ахмеда Ясави,

Казахстан, Туркестан

Ергобек Димаш Кулбекович

докторант, КазНУ им. Ал-Фараби,

Казахстан, Алматы

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ

Ydyrys Serikbay Saduakasuly

doctor of economic sciences, professor

Khoja Akhmet Yassawi International

Kazakh-Turkish University

Kazakhstan, Turkestan

Yergobek Dimash Kulbekovich

Al-Farabi Kazakh national University,

Kazakhstan, Almaty

METHODICAL BASES OF ECONOMIC EVALUATION FOR FUNCTIONING OF LOGISTICS CENTERS

Аннотация. В данной статье рассматривается методические основы экономической оценки функционирования логистических центров в работе предложен подход, основанный на принципе альтернативной стоимости и разработаны рекомендуемый перечень ключевых показателей эффективности различных функциональных областей логистики и цепи поставок.

Abstract. This article discusses the methodological foundations of the economic evaluation of the functioning of logistics centers. An approach based on the principle of opportunity cost is proposed and an recommended list of key performance indicators for various functional areas of the logistics and supply chain is developed.

Ключевые слова: синергетический эффект, альтернативной стоимости, ключевые показатели эффективности.

Keywords: synergistic effect, opportunity cost, key performance indicators.

Разработка, создание и функционирование логистических центров требует оценки эффективности их функционирования.

Как показывает опыт зарубежных стран, основное условие успешного функционирования логистических центров (ЛЦ) состоит в умелом применении технических достижений и инновационных технологий. Логистика – это не только доставка груза из одного пункта в другой, это, в первую очередь, минимизация затрат клиента и нахождение оптимальных способов организации потоков, управления ими. В связи с этим важно отметить, что основными признаками, характерными для всех ЛЦ, а также факторами их успешного функционирования являются [1]:

- использование нескольких видов транспорта, применение общей технологии переработки грузов;
- размещение на территории (или в непосредственной близости) транспортных узлов магистральных путей сообщения;
- наличие многофункциональных складских комплексов, обеспечивающих накопление, переработку, хранение грузов, сервисное и коммерческое обслуживание;
- функционирование транспортно-экспедиционных компаний, предоставляющих комплексные услуги;

– включение в состав ЛЦ информационно-логистических компаний, оказывающих информационное сопровождение процесса перевозки, хранения, грузопереработки и т.п.;

– применение новейших технологий при планировании, организации и управлении товароматериальными, транспортными, сервисными, информационными и финансовыми потоками;

– направленность ЛЦ на обеспечение максимального синергетического эффекта от деятельности участников транспортно-логистического процесса

– широкий спектр услуг с добавленной стоимостью

Эффективность деятельности логистического центра оценивается многими частными показателями, причем меняющееся значение каждого из них весьма трудно использовать на практике управления ЛЦ.

Перед руководителями и менеджерами формируется сложная картина, состоящая из множества взаимосвязанных показателей.

В работе [2] предложен подход, основанный на принципе альтернативной стоимости. Суть данного принципа заключается в том, что каждая вещь стоит столько, сколько стоят утраченные при ее приобретении альтернативные возможности.

Еще одним способом оценки эффективности функционирования транспортно-логистических центров может являться синергетический эффект [3], который в экономическом словаре определен следующим образом: «Синергетический эффект, (от *греч.* synergos — вместе действующий) — возрастание эффективности деятельности в результате интеграции, слияния отдельных частей в единую систему за счет так называемого системного эффекта (эмерджентности)».

Синергетический эффект функционирования транспортно-логистического центра в конечном итоге определяется совокупными экономическими результатами хозяйствующих субъектов транспортно-логистической системы. При этом центр осуществляет координацию, взаимосвязь и взаимодействие транспортных потоков как внутри системы, так и во взаимодействии с другими системами.

Достигается же синергетический эффект за счет рационального использования транспортных средств, выбора оптимальных транспортно-технологических схем доставки, оптимизации терминальной обработки, таможенной очистки и других сопутствующих операций комплексно, а не по отдельности.

Различные авторы предлагают свое видение на методику оценки эффективности деятельности логистических центров. Так в работе [4] проведен обзор таких методик, представлены общие понятия эффекта, экономического эффекта, эффективности логистической системы в общем виде, статистическим и динамическим эффективностям и т.д. Так понятию эффективность логистической системы дана следующая характеристика: «соотношение между заданным (целевым) показателем результата функционирования логистической системы и фактически реализованным». В принципе это общее понятие,

но какие показатели можно определить по данной характеристике не перечислены.

В зарубежной практике, разработаны рекомендуемый перечень ключевых показателей эффективности различных функциональных областей логистики и цепи поставок.

Логистическим функциональным комитетом Odette International в 2007 году был принят документ, описывающий стандартные ключевые показатели эффективности перевозчиков и провайдеров логистических услуг. [5] Odette International - это некоммерческая организация, объединяющая участников цепи поставок в автомобилестроении в Европе. Компания реагирует на потребности пользователей во всех областях цепи поставок автомобильной промышленности, с целью поиска и нахождения консенсусных решений для ряда задач. В состав рабочей группы по разработке ключевых показателей эффективности приняли участие члены Автомобильных ассоциаций Великобритании, Германии и Франции, перевозчики, поставщики материалов, операторы логистических услуг. Разработанные стандартные ключевые показатели эффективности служат для облегчения взаимопонимания между партнерами и гармонизации показателей, применяемых членами компаний. Показатели можно использовать на любом участке цепи поставок таких как:

- получение у поставщика;
- перегрузка на платформе;
- логистический центр (хаб);
- доставка к потребителю.

В таблице 1 представлены список основных показателей и краткое описание основных критериев и подкритериев. Данные показатели имеют рекомендательный характер и каждое предприятие может дополнять эти показатели для внутреннего пользования.

Таблица 1

Основные показатели, критерий и подкритерий

№ п/п	Показатель эффективности	Логистический процесс в логистическом центре (хабе)	Основной критерий	Подкритерии
1	Точность прибытия	- Прибытие; - Отправка	время	Своевременное прибытие перевозчика
2	Несоответствие при загрузке	Отправка	Сообщения	сообщений (расхождений при прибытии)
3	Количество инцидентов (например, пропаша, повреждение)	Прибытие	безопасность	Надежность доставки
4	Задержка доставки	- прибытие; - отправка	Сообщение	Сообщение перевозчика (задержка доставки)
5	Коэффициент загрузки транспортного средства	Прибытие	эффективность	Транспортное средство используется эффективно
6	Точность складских запасов	Хранение	безопасность	Надежность хранения

Источник: разработано автором на основе [5]

В таблице 2 даны определения и формулы вычисления основных показателей эффективности логистических процессов логистического центра.

Все показатели эффективности процессов логистического центра внедрены с определенной целью. При внедрении показателя “Точность прибытия” преследовалась цель обеспечения процесса получения и загрузки груза. Для обеспечения правильного обращения с грузами и тем самым минимизировать производственные нарушения внесена показатель “Несоответствие загрузки”. Для того, чтобы гарантировать, что груза обрабатываются должным образом, что

приводит к сокращению производственных нарушений был введен показатель “Количество инцидентов (например, пропаша, повреждение)”. Для устранения чрезвычайных ситуаций и минимизации производственных нарушений существует показатель “Сообщение о задержке доставки”. С целью измерения эффективности использования транспортного средства в список показателей входит показатель “Коэффициент загрузки транспортного средства”. Для обеспечения надлежащего процесса обработки единиц груза в пределах логистического центра есть показатель “Точность складских запасов”.

Таблица 2.

Определение и формулы вычисления основных показателей

№ п/п	Показатель эффективности	Определение	Формула
1	Точность прибытия	Общее количество прибытий груза в согласованные промежутки времени (V_t) относительно общего количество прибывших грузов (V)	$\frac{V_t}{V} \cdot 100$
2	Несоответствие при загрузке	Общее количество сообщений (расхождений при прибытий) в течение согласованного времени (PD_t) по отношению к общему количеству расхождений при получении (PD)	$\frac{PD_t}{PD} \cdot 100$
3	Количество инцидентов (например, пропаша, повреждение)	Общее количество заказов, подвергшихся потере или повреждению, (O_I) по отношению к общему количеству заказов (O)	$\frac{O_I}{O} \cdot 100$
4	Сообщение о задержке доставки	Общее количество сообщений (адресованных с опозданием) в течение согласованного времени (D_A) относительно общего количества доставок с задержкой (D)	$\frac{D_A}{D} \cdot 100$
5	Коэффициент загрузки транспортного средства	Общий объем (например, m^3), загруженный на транспортное средство (T_G) по отношению к объему (например, m^3), доступный на транспортном средстве (T)	$\frac{T_G}{T} \cdot 100$
6	Точность складских запасов	Расхождения в единицах общего запаса на складе (например, ячейки, номер детали) (I_d) по отношению к оцененным единицам общего запаса к оцененным единицам общего запаса (I)	$\frac{I_d}{I} \cdot 100$

Источник: разработано автором на основе [5]

Как видно, 6 основных показателей для измерения эффективности позволят оценить деятельность логистического центра.

В работе [6] также рекомендуют использовать небольшой набор ключевых показателей эффективности для управления, при этом их количество не должно быть более шести. Стандартный набор показателей включает:

- своевременная доставка;
- потерянные при перевозке товары;
- материальный ущерб;
- незаполненный объем (необъяснимые потери и повреждения);
- точность запасов;
- время получения груза;
- время отправки груза.

Как правило, следует использовать не более шести ключевых показателей эффективности.

Что делает эффективными ключевые показатели эффективности?

В работе [7] приведены 5 факторов, успешного внедрения ключевых показателей эффективности:

1) Ключевые показатели эффективности должны отслеживать выполнение конкретной бизнес-задачи, чтобы помочь в достижении более крупных целей компании. Тесная привязка к ключевым измерениям в конечном итоге поможет сосредоточиться на влияющих факторах для достижения этих целей.

2) В бизнес-процессах логистического центра очень много показателей, которые трудно отслеживать слишком часто. Надо начать с небольшого количества конкретных ключевых показателей эффективности, которые будет не только легче внедрить, но и легче отследить и анализировать в организации.

3) Ключевые показатели эффективности без четких и адекватных целей - это просто измерения, которые ограничены в том, как можно повлиять на их производительность.

4) Ключевые показатели эффективности должны быть реалистичными и пропорциональными ресурсам бизнеса.

5) Как и в любом бизнес-процессе, ключевые показатели эффективности также нуждаются в своевременном изучении или пересмотре, чтобы поддерживать их работу на высшем уровне. Установление регулярных периодов проверки сохранит их актуальность и обеспечит оптимальную выгоду.

Как види из обзора исследований российских и зарубежных ученых не существует единой формулы измерения эффективности для всех логистических центров. Цели, а также ключевые показатели эффективности являются наиболее обычными. Тем не менее, есть общие ключевые показатели эффективности, которые часто встречаются при оценке производительности, а именно, экономия на затратах, качество услуг, своевременность доставки и управление запасами. С развитием рынка логистических услуг. Услуг добавленной стоимости, важность некоторых показателей эффективности со временем будет меняться, и поэтому их необходимо периодически оценивать и модифицировать.

Литература

1 Танкевич В., Кухарев А. Критерии оценки транспортно-логистических центров// НАУКА И ИННОВАЦИИ, №11(117), Ноябрь 2012.

2 Кизим А. А. Формирование и развитие транспортно-логистической системы региона: теория, методология, практика: дис. д-ра экон. наук / А. А. Кизим. — Ростов н/Д: Изд-во РИНХ, 2005.

3 Развитие транспорта и логистики: выявление и оценка синергетических эффектов / под общ. ред. Е. В. Будриной, В. С. Лукинского. — СПб.: СПбГМЭУ, 2006. — 230 с.

4 Шамис В.А., Мочалин М.С. Анализ показателей эффективности транспортно-логистических процессов // Современная техника и технологии. 2016. № 12. Ч. 1 [Электронный ресурс]. URL: <http://technology.snauka.ru/2016/12/10903> (дата обращения: 07.02.2019).

5 Key performance indicators for carriers & logistics service providers. Odette International Limited. – London: 2007, 15 p.

6 O'Byrne, Rob. Supply Chain Secrets: The Number 1 Guide To Saving You Millions .1st ed. Published by Global Publishing Group, Australia, 2011, 187 p. ISBN: 9781921630552

7 Sa. Leong K.Foong. Key Performance Indicators (KPI) for logistics sector. –Singapore: Singapore Institute of Purchasing and Materials Management (SIPMM), 11..07.2019 . <https://sipmm.edu.sg/key-performance-indicators-kpis-logistics-sector/>

#2(54), 2020 часть 6
Восточно Европейский научный журнал
(Москва, Россия)
Журнал зарегистрирован и издается в России
В журнале публикуются статьи по всем
научным направлениям.
Журнал издается на русском, английском,
польском и немецком языках.

Статьи принимаются до 30 числа каждого
месяца.
Периодичность: 12 номеров в год.
Формат - A4, цветная печать
Все статьи рецензируются
Каждый автор получает одну бесплатную
печатную копию журнала
Бесплатный доступ к электронной версии
журнала.

Редакционная коллегия

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska
im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet
Warszawski)

#2(54), 2020 part 6
Eastern European Scientific Journal
(Moscow, Russia)
The journal is registered and published in Russia
The journal publishes articles on all scientific areas.
The journal is published in Russian, English,
Polish and German.

Articles are accepted till the 30th day of each
month.
Periodicity: 12 issues per year.
Format - A4, color printing
All articles are reviewed
Each author receives one free printed copy of the
journal
Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska
im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet
Warszawski)

**Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska
im. Tadeusza Kościuszki)**
Peter Clarkwood(University College London)
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
**Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)**
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 экземпляров.
Отпечатано в ООО «Логика+»
125040, г. Москва, Россия
проспект Ленинградский, дом 1,
помещение 8Н, КОМ. 1
«Восточно Европейский Научный Журнал»
Электронная почта: info@eesa-journal.com,
<https://eesa-journal.com/>

**Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska
im. Tadeusza Kościuszki)**
Peter Clarkwood(University College London)
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
**Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)**
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.
Printed by Logika + LLC
125040, Moscow, Russia
Leningradsky prospect, building 1,
8N, flat. 1
"East European Scientific Journal"
Email: info@eesa-journal.com,
<https://eesa-journal.com/>